Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRA

ØSTERPORT
TIL STORE VIBENSHUS

EN HISTORISK SPADSERETUR

AF

VICTOR KROHN
OVERSERGENT

HÆRENS ARKIV

J. H. SCHULTZ FORLAGSBOGHANDEL A/S

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

TRYKT HOS J. H. SCHULTZ A/S
— KØBENHAVN MCMXXIII —

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forord.

Naar man specielt beskæftiger sig med en enkelt Del af København, saaledes som jeg i de sidste 20 Aar har beskæftiget mig med Kastellet, kan det ikke nytte, at man drager en bestemt snæver Grænse om denne enkelte Del og lader alt andet ude af Betragtning; man er nødsaget til at tage en Del af »Oplandet« med, og saaledes er det sket. at jeg under mit Arbejde med Kastellet har faaet meget af det med, der i store Træk begrænses af Nyhavn, Gothersgade, tværs over Søerne til St. Hans Torv, derfra til Jagtvejen og langs denne ud til Sundet, der saaledes danner den naturlige Grænse mod Øst.

Jeg foreslaar en lille historisk Spadseretur gennem dette Kvarter, idet vi følger den til enhver Tid naturligste Hovedvej fra den ældste Østerport inde paa Kongens Nytorv og ud til det første Bedested: »Store Vibenshus« paa Kongevejen til Lyngby. Paa vor Tur kigger vi os om til begge Sider og fortæller lidt om de — snart smaa, snart store — Begivenheder, der knytter sig til de Steder, vi paa vor Vej passerer.

Jeg har ikke villet gøre Spadsereturen tungere og besværligere ved at fylde den med en Hoben Kildeangivelser. Mine Kilder er selvsagt talrige, og deres Medtagelse vilde let fylde for meget i mit lille beskedne Værk; det maa forhaabentlig være tilstrækkeligt at oplyse, at Hovedparten af dem selvfølgelig stammer fra trykte Værker, medens dog ogsaa en Del er gravet frem fra Arkivernes Dyb. Man faar altsaa tro mig paa mine Ord og af et godt Hjerte tage imod, hvad jeg af et godt Hjerte giver.

København, den 30. Maj 1923.

Victor Krohn.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

KØBENHAVN nævnes første Gang i Historien i Aaret 1043; den er da kun en lille Flække, der kaldes »Havn«, ved hvilken der staar et Slag mellem Svend Estridsen og Magnus den Gode. Først 124 Aar senere, 1167, omtales Byen for anden Gang, atter som Følge af en Kamp, under hvilken Biskop Absalon med sine Mænd hindrer nogle Nordmænd i at gøre Landgang. Denne Begivenhed gav det første Stød til, at han paa dette Sted lod opføre sin faste Borg, der i de kommende Tider mange Gange blev lagt i Grus, men som for hver Gang steg større og smukkere op af sin Aske, først som »Københavns Slot«, senere som »Christiansborg Slot«. Absalons Borg har vi jo endnu i vore Dage delvis fundet under vort nuværende Slot.

Længe varede det ikke, før ogsaa den lille Flække, der allerede nu havde sit rette Navn: »Køpmannehafn«, var blevet inddraget i Befæstningen, der efterhaanden slog sin Ring om hele den lille By. Vi skal ikke her komme nærmere ind paa denne Befæstnings Karakter eller Udseende, det maa være tilstrækkeligt at betegne den som i høj Grad primitiv, kun bestaaende af Planker eller naturlige Grave; men for at bevare Forbindelsen med Omverdenen var det nødvendigt at forsyne denne Befæstning med Porte, og saaledes opstod da efterhaanden de fire nu desværre helt forsvundne Porte: Vesterport, Nørre-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

port, Østerport og Amagerport. Den sidste er den eneste af dem alle fire, der aldrig har skiftet Plads, men Grunden hertil maa vel søges i, at det er den yngste, idet den først blev til omkring 1668. Af de tre andre Porte, hvis første Oprindelse gaar tilbage til det 12. Aarhundrede, har de to — Vesterport og Nørreport — hver skiftet Plads én Gang, den første fra ud for Vestergade til ud for Frederiksberggade, den anden fra ud for Nørregade til ud for Frederiksborggades ældre Del, medens Østerport hele tre Gange har maattet skifte Plads, hvorfor den ogsaa er den af Byens fire Porte, der afgiver det bedste Billede af, hvorledes vor gamle By har vokset sig stor ogsaa paa Tider, hvor den havde sine Fæstningsværker liggende klods op ad Byens Huse, saaledes at de dannede en skarp afstukken Grænse mellem By og Land.

Vi vil finde den ældste kendte Østerport liggende tæt uden for Østergades Udløb i nuværende Kongens Nytorv, og den har saaledes den Gang svaret bedre til sit Navn, end senere, da den kom til at vende imod Nord.

Datidens Byporte var i Ordets egentlige Forstand Fæstningsporte med en ganske smal Passage, der kun — saaledes som Tilfældet er med Kastellets Porte endnu i vore Dage — tillod Gennemkørsel af en enkelt Vogn ad Gangen, medens de favnetykke Mure, der forneden hvilede paa utilhuggede Kampesten, foroven hævede sig i to Taarne, et indre og et ydre, med takkede Gavle som Taarnene paa Landsbykirkerne. Ligesom man ved Udgravninger paa Raadhuspladsen for nogle Aar tilbage stødte paa Murrester af den ældste Vesterport, vilde man sikkert ogsaa ved at grave paa Kongens Nytorv kunne finde Resterne af den ældste Østerport, men man skulde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i saa Tilfælde et godt Stykke ned i Grunden, thi netop paa dette Sted, hvor Kystlinien i Middelalderen skar sig langt ind, har der i de svundne Aarhundreder fundet saa mægtige Opfyldninger Sted, at Gadens Niveau nu ligger 10—12 Fod over det oprindelige. Stranden laa jo tæt uden for — Strandstræderne, der dog tilhører en langt senere Tid, peger jo i denne Retning — og det vil vel nok forundre en Del at høre, at Kystlinien i den tidlige Middelalder omtrent fulgte Store Kongensgade, og at Stedet, hvor nu Marmorkirken og Amalienborg ligger, den Gang var langt ude paa den aabne Strøm.

Over Østerports Porthvælving var der Lofter — et »Regelværk« — der snart benyttedes som Krudtoplag, snart som Opholdssted for Fanger.

Ud til begge Sider af Porten strakte Befæstningen sig, først som en Plankerække, senere hen som Mure og atter senere som Jordvolde, der saa efterhaanden tog til saavel i Højde som i Drøjde, dog uden paa langt nær at kunne maale sig med de Volde om København, som den ældre Del af den nulevende Generation kan erindre. I Syd sluttede Fæstningsværkerne af nede ved Havnen, d. v. s. ved Hjørnet af Vingaardsstræde, hvor der fandtes to murede Taarne med de mærkelige Navne: »Smørhætten« og »Kringelen«, til hvilken sidste man ved Udgravning i 1873 af Magasin du Nord's Kældere fandt Fundamentet, der var cirkelrundt. »Smørhætten« havde sit Navn efter en Borger, Jes Ollssen Smørhættis, hvis Jorder stødte op til det; begge Taarne omtales i Jordebogen af 2. Maj 1496.

Til den modsatte Side løb Befæstningen hen til Hjørnet af Ny Adelgade, derfra i en lige Linie til Grønnegade, hvor denne løber ud i Gothersgade og fulgte saa den sidste af disse Gader indtil Landemærket, hvor den fort-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sattes til det Sted, hvor Tornebuskegade munder ud i Rosenborggade; herfra endelig løb den i en lige Linie til Nørreport ud for Nørregade.

Tæt uden for hele denne Linie laa Graven, der snart var smal som en Grøft, snart dannede ret store Søer. Ved Udgravning af Grunden til Ejendommen paa Hjørnet af Gothersgade og Christian IX's Gade viste den sig tydelig i hele sin Profil, og her fandtes da ogsaa Resterne af det eneste Taarn til denne Side, »Hans Clausens Taarn«, opført 1510. Over den første Gadedør i Christian IX's Gade har den paagældende Ejer pietetsfuldt opsat en Metalplade med en Gengivelse af Taarnet.

Udenfor selve Østerport blev det i 1505 overdraget Raadmand Jep Nielsen at bygge et »Bulværk« (rund Bastion).

Selvfølgelig førte der ud for Porten en Bro over Graven, og denne Bro blev i 1511 af Borgmester Oluf Adsersen forsynet med en »Hommeydh«, d. v. s. den høje Bjælkeopstilling paa Broens Midte, ved Hjælp af hvilken Vindebroen kunde hejses op.

Naar der spørges om, hvorledes Gadeniveauet saaledes kunde stige gennem Aarene, ligger Svaret nærmere, end man tror. Datidens Renovationsforhold var meget primitive og taaler ingen Sammenligning med vor Tids. Alt, hvad der i den daglige Husholdning var overflødigt, saavel af Dag- som Natrenovation, blev simpelt hen bragt af Vejen ved at kastes ud paa Gaden, og her vadede man om i en veritabel Mødding, hvor ikke sjeldent Aadsler af døde Kreaturer fandt deres sidste Hvilested. I dette Uføre søgte Borgernes Husdyr — Svin, Høns og lign. — deres Livsophold og forurenede yderligere Gaderne. Der skulde mange Kongebud til for at skabe Forandring i disse fra Fædrene nedarvede Svinerier, og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

da man endelig ved Lovbud fik ordnet noget, der havde en svag Lighed med vort Renovationsvæsen, gjaldt det om ikke at have for lange Veje at køre, hvorfor Stranden udenfor Østerport ogsaa blev en Losseplads i stor Stil for alskens Affald, og saaledes opstod efterhaanden Hallandsaas, det nuværende Kongens Nytorv; naar man endnu den Dag i Dag foretager Gravninger i Bredgade- og Amaliegadekvarteret, støder man derfor ofte paa uforgængelige Rester, Potteskaar og lign., fra disse Tider.

De ovenfor nævnte Taarne i Befæstningen forsvandt efterhaanden for at give Plads for Runddele af Jord (se saaledes f. Eks. Jarmers Taarn) og i 1603 blev disse igen udvidede til Bastioner efter hollandsk Mønster, hvilket ogsaa skete ved Østerport, ved hvilken Lejlighed denne for første Gang blev flyttet, dog kun et lille Stykke længere ud paa Pladsen. For Nedrivningen af den gamle Østerport blev der betalt Murermester Hans Jensen 58 Rdl., hvilket Beløb fremkom paa den for vor Tid originale Maade, at man talte de nedbrudte Mursten og betalte ham 1 Rdl. for hvert 1000 Stk.

Den nye Østerport blev opført i 1607 af Cornelius de Voss for et Beløb af 400 Rdl. og »efter den Afrids Hs. Maj. ham derpaa givet har«. Foruden at den selvfølgelig bevarede sin Soliditet, opnaaede den ogsaa at faa *sin* Del af det Skønhedspræg, som Christian IV forstod at forlene sine Bygninger med. Ikke alene medgik der et betydeligt Antal Kampesten som Fundament i den sumpige Grund, men i Regnskaberne findes der ogsaa »704 Alen graa huggen Sten til den Bygning, Hs. Maj. bekoster paa den Østerport her for København« og »507 Alen graa Feltsten, slet huggen og beredede, til de Piller og Lister paa begge Sider af den nye Østerport og Bro«, ligesom der »for det Stenhuggerarbejde til Østerport« betales

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Johan Henriksen 250 Rdl. Taget paa Porttaarnet var tækket med Skifer. Broen over Graven, der ogsaa blev opført af de Voss, hvilede paa murede Piller med Hvælvinger imellem undtagen mellem de to, hvor Vindebroen skulde ligge. For dette Arbejde fik han 150 Rdl.

Selvfølgelig tog Opførelsen af en saadan Fæstningsport sin Tid, og endnu i 1611 hører vi om, at der betales »for at indmure 17 Tavl i den Port, som gaar igennem Volden ved Østerport, hvorudi de svenske Fanger skal have deres Værelse«, og om at selve Portene er færdige, hængt paa Plads og betalte, og det hedder nu dette Aar om den nye Østerport, at den er »prægtig«. I 1609 anvises der Betaling til Morten v. Køln og de to Spangenbergere for »den Vold samt dens tilhørende Runddel og Grave, som Ingeniør Schmalfelder har begyndt at grave, lægge og opsætte fra den murede Dæmning ved Østerport her for København ud til Stranden«; dette Værk blev der arbejdet paa endnu i 1614. Ved Porten var ansat en Portner, der i 1608—09 hed Peder Lauridtzen.

Havde man inde fra Byen passeret den smalle Port og Broen over Graven samt de uden for denne liggende Fæstningsværker, ophørte med det samme Begrundelsen til at tale om Verdenshjørnet: Øst, al den Stund, at hvis man vilde have været længere ud i østlig Retning, var man kommen ud over den oftest bundløse Losseplads Hallandsaas for sluttelig at ende nede ved Stranden. Nej, næppe var man naaet uden for Portens Enemærker, før Vejen svingede til venstre nord paa følgende den yderste Gravrand paa et Stykke hen til, hvor nu Gothersgade og St. Kongensgade munder ud i Kongens Nytorv; og her, lige i Hjørnet, gled den ind, saaledes at den, om den endnu havde eksisteret, vilde have dannet en lige stor Vinkel med begge de nævnte Gader, og da

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

man i vor Tid nedrev de gamle Hjørneejendomme her for at opføre »Hotel Kosmopolit«, viste det sig, at der inde i Bygningskarréen fandtes nogle gamle Rønner, der

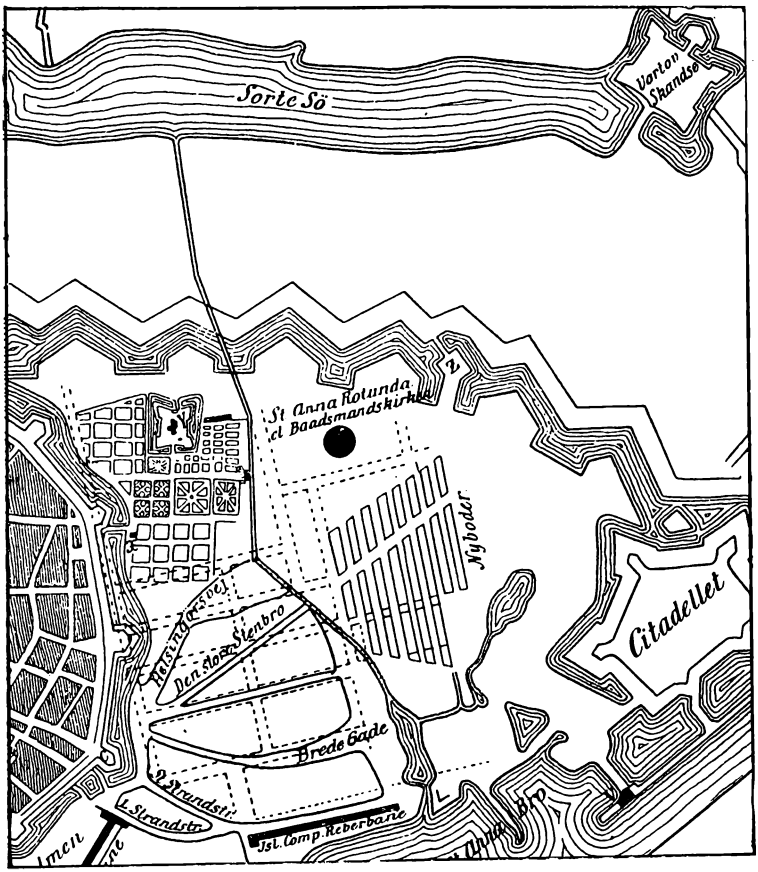

endnu fastslog Hovedretningen af denne ældgamle Helsingørs Landevej, der mundede ud i Borgergade lige over for Helsingørsgade, som endnu er en sidste Rest af denne Vej.

Forinden vi imidlertid gaar længere ud ad Landet til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

— thi Terrænet uden for Voldene var den Gang Landet, og for Nutidsmennesker vil det sikkert lyde helt fantastisk, at man i hine Tider endnu gik paa Ræve- og Harejagt imellem Voldene og Søerne — er det bedst at se sig lidt omkring først.

Alt som Hallandsaas, hvis Navn udledes enten fra, at her omsider dannede sig en Mark, hvor særlig Bønderne fra Halland falbød deres Varer, eller ogsaa fra — hvad der lyder mere naturligt — at Terrænet her var saa ujævnt, at det mindede om den øde og uvejsomme Landstrækning i Sverrig, der bærer dette Navn, efterhaanden voksede sig længere og længere ud i Stranden, begyndte de mere velhavende Borgere, der fandt den indestængede By for snæver, her ude at opføre Landsteder, hvor de om Sommeren kunde bo i forholdsvis frisk Luft, og paa en Tid, hvor Begrebet: Forstæder iøvrigt endnu slet ikke kendtes, dannede der sig her en Forstad med spredte Huse og Gaarde mellem store Haver og Marker, med andre Ord et første Østerbro.

Foruden at være Losseplads og »Villakvarter« var der ogsaa Rettersted paa Hallandsaas. Strafferedskaberne var i hine Tider et uundværligt Appendiks paa Byens Torve — af hvilke der da egentlig kun var et: Gammeltorv — og uden for Byens Porte, og alt som Portene, og særlig Østerport, rykkede ud ad i Aarenes Løb, fulgte Retterstedet stadig med som dens uadskillelige Følgesvend.

Paa Hallandsaas knejste en rødmalet saakaldt Vippegalge, en raffineret Indretning, der nærmest havde en Lighed med en af de gammeldags Brøndvipper paa Landet. Skulde det gaa haardt til, og det gjorde det ofte den Gang, blev Synderen bundet til Vippens ene Arm med en Strikke om Halsen, og hvad enten man saa med Haandkraft trak den anden Arm rask ned, eller man

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ved et eller andet Vægtsystem fik den til at gaa ned af sig selv, Resultatet blev det samme: kort efter var han vippet tilvejrs, og det var for Datidens Tilskuere et Plus til Spasen, at se hans Legeme svinge rundt i Luften som en Følge af den hurtige Himmelfart. Paa denne Maade blev blandt mange andre en Sørøverkaptajn selvtredie vippet i Aaret 1639. Man kunde dog ogsaa gaa »lemfældigere« tilværks. Naar det ikke ligefrem gjaldt om Livet, nøjedes man med at lade det gaa ud over Lemmerne, og Synderne — det var særlig Soldater, der fik deres Straf »formildet« paa denne Maade — blev da anbragt saaledes, at de, idet Vippen gik tilvejrs, blev slynget i en høj Bue gennem Luften for sluttelig at ende deres Himmelfart paa Jorden med brækkede Arme eller Ben, hvis de da ikke var saa »heldige« at ende Farten i en eller anden raadden Mudderpøl eller i en Dynge forholdsvis blødt Skarn.

Denne Vippegalge stod paa samme Plads til April 1668, da Kongen bød, at den skulde flyttes, fordi der paa den Tid var store Planer oppe om at omdanne Pladsen til et monumentalt Torv; men paa det Tidspunkt havde Østerport allerede igen skiftet Plads, og vi vil til den Tid finde den eller dens Efterfølger paa andre Steder paa vor Spadseretur.

Paa det Stykke af Helsingør Landevej, der løb mellem Hallandsaas og Borgergade, der ogsaa kaldtes for Fyrste- eller Dyregade, fandtes nogle store, aabne Pladser, hvor der var en Del Beværtnings- og Forlystelseshaver, som kaldtes: Landgreven af Hessen. Mulig er det her, Raadmand Iver Povlsen i 1614 faar Bevilling til at holde offentligt Herberg, og hvor den Person, som boede i Huset, frit maatte sælge, skænke og udtappe Vin, tysk Øl, dansk Øl og anden Drik i Potte- og Kandemaal, dog

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

imod at erlægge den tilbørlige Told og Accise. Af en Jordebog fra 1620 ses det, at han gav 12 Sk. i Jordskyld om Aaret af Hus og Have.

Pladsen gik senere igen over til sin Modsætning og blev Kirkegaard. Det var Nicolaj Kirkes Assistenskirkegaard, der blev anlagt her og bar Navnet: »Landgreven«, og ligesom man ved senere Gravninger her ofte er stødt paa gamle Grave, bærer endnu en af Ejendommene i Borgergade (Nr. 14) over for Helsingørsgade Navnet »Landgreven« paa en Stenplade over Gadedøren.

Vejen fortsattes derefter i nuværende Helsingørsgade, krydsede Adelgade, der snart kaldes: »Den nye brolagte Algade«, »Den store Stenbro« eller blot »Broen«, og svingede derefter til højre, idet den paa sin videre Vej løb parallelt med Adelgade, indtil den forsvandt i Retning af nuværende Rigensgade. Det har sikkert været en smal og stærkt opkørt Vej med nogle store utilhuggede Kampesten i Grunden, og ofte har den ikke været til at skelne fra det omliggende Terræn; navnlig ved Vintertid maa den have været noget nær ufarbar. Et eller andet Sted paa denne sin Vej maa den have ført over et Vandløb, hvad enten det nu er sket ved Hjælp af en skrøbelig Fjællebro eller kun som et Vad, thi ude fra Søerne, et Stykke vest for Fredensbro, førte et Vandløb tværs over Farimagsvej, gennem Kongens Have og videre ud i Stranden ved St. Annæbro, der vil være at søge i Nærheden af St. Annæplads.

Men for den, der agede ad Helsingørsvejen og som havde god Tid, var der nok at se paa. I 1606 havde Christian IV med Byens Udvidelsesmuligheder for Øje og for en Betaling af ialt 13,107 Rdl., hvad der i hine Tider var en ganske enorm Sum, købt hele det store Stykke Terræn, der begrænsedes af den gamle Øster-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vold langs Gothersgade, af Søerne ud til Sundet og af dette syd paa til Hallandsaas, ialt 39 Ejendomme med Avlsgaarde og Bindingsværkslader, og med den rastløse Energi, der besjælede Kongen, varede det ikke længe, før der her ude rejste sig Bygninger og Bydele, af hvilke en enkelt endnu i vore Dage har trodset Tidens Tand og bærer Mindet om sin store Ophavsmand.

I Aaret 1610 begyndte Kongen at bygge paa sit smukke Slot: Rosenborg, hvis første Navn var »Det store nye Hus i Hs. Maj. Kongens Lysthave uden for Byen«, thi Østervold strakte sig endnu langs Gothersgade, og da Slottet senere, i 1625, endelig stod færdigt, lod han for sin Bekvemmeligheds Skyld opføre en ganske smal Port: »Lønporten« i denne Vold, saaledes at han ikke skulde være nødt til at køre store Omveje — ad Øster- eller Nørreport — for at komme der ud. Den lille nye Gade: Lønporten mellem Vognmagergade og Gothersgade bærer Bud herom, og ved Udgravningen for nogle Aar siden til Belysningsvæsenets store Administrationsbygning fandt man her Resterne af Brolægningen gennem og Fundamenterne til denne lille private Kongeport. Først i 1624 fik Slottet sit nuværende Navn.

Ganske naturlig blev det saaledes isolerede Slot omgivet med Volde og Grave, af hvilke der som bekendt endnu findes Spor.

Samtidig med Slottets Opførelse blev Rosenborg (Kongens) Have anlagt; den var meget større den Gang end nu, dels eksisterede ikke Eksercerpladsen og det lange, uskønne Gymnastikhus i Gothersgade, der begge er et sørgeligt Udslag af Frederik VI's lidt for udprægede militære Tilbøjeligheder, og dels eksisterede ikke Kronprinsessegade, idet Haven her gik lige ned

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til de Baghuse, der hørte til Adelgades vestlige Husrække.

Naaede man længere frem til den Karré, der nu dannes af Rigensgade, Stokhusgade, Østervoldgade og Sølvgade, fandt man her et Parti med store Vandhuller og en Del Havepladser, og hvor Sølvgades Kaserne nu ligger, fandtes fra 1625 en stor Kirkegaard: St. Annæ Kirkegaard, paa hvilken Fangerne fra Bremerholm og enkelte henrettede Forbrydere blev begravede, ligesom den ogsaa en kort Tid blev benyttet som Kirkegaard for Holmens Menighed.

I en nyere Tid har man paa et andet Sted her i Nærheden fundet Rester af en Kirkegaard, idet man ved Gravninger i Sammenstødet mellem St. Paulsgade og Ny Kronprinsessegade er stødt paa regelmæssige Rækker af Kister stammende fra en Begravelsesplads, der maa have eksisteret, før Anlæget af Nyboder, eftersom den strækker sig ind under denne Bydel.

Her ude ved Rigensgade besluttede Christian IV at opføre en Kirke: »St. Annæ Kirke«, »Baadsmandskirken« eller som den ogsaa efter sin Form kaldtes: »Den trinde Kirke« eller »St. Annæ Rotunda«. Naar Navnet »Anna« saa ofte gaar igen her ude og endnu den Dag i Dag er bevaret i St. Annæ Øster og Vester Kvarter m. m. kan det maaske interessere at høre, at Anna er Navnet paa Jomfru Maries Moder, og at dets første Fremtræden i den her omtalte Del af Byen gaar saa langt tilbage i Tiden som til før Reformationen (1536). En meget rig Mand, Claus Jensen Denne, var af en eller anden Grund bleven kastet i Fængsel, hvor han gjorde det Løfte, at hvis han igen kom ud, vilde han anvende alle sine Midler til Oprettelse af et Hospital og et Kapel, en Art religiøst Gæsthus for »fattige, syge, saare (befængte med Spedalskheds

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Saar) og pokkige (veneriske) Mennesker, som pleje at ligge paa Gader og Stræder i København og for deres Sygdoms Skyld ej kunne faa Herberge.« Dette Hospital, som han opkaldte efter St. Anna, lod han opføre nede ved St. Annæ Bro, nuværende St. Annæ Plads, hvor det trivedes i nogle Aar, indtil Reformationen satte en Stopper for dets videre Virksomhd.

Naar Kongen betegner Kirken med Navnet Anna, kan det dog ogsaa tænkes, at han dermed har ment sin Dronning Anna Cathrina, til Ære for hvem han allerede tidligere havde villet bygge en Kirke i Nærheden af St. Clare Kloster i nuværende Klareboderne, hvilken Kirke dog var blevet opgivet.

Arbejdet paa St. Annæ Rotunda paabegyndtes i 1630, og i 1640 er det i fuld Gang, ja, i 1643 blev endog Magister Markus Christensen Humble, der var Præst paa Falster, kaldet til Sognepræst ved Kirken. Der siges, at dens »Skabelon nedenfor er trind som et Kompas med alle sine Streger, hvor der over hver Streg er muret og gjort en Hvælving paa Jorden, paa hvilken Hvælving alle Stolene udi samme Kirke sættes og gøres skal, og er udenpaa Kirken en Dør til hver Hvælving at gaa ind og ud af; samme Kirkes Skabelon er med 12 Gavle.«

Kirken naaede dog aldrig at blive færdig; Christian IV døde i 1648, og der kom under hans Efterfølger Ufredstider, hvor man fik andet at tænke paa; men ogsaa fra denne Tid knytter der sig Minder til St. Annæ Rotunda, idet det var ved denne, Frederik III havde opslaaet sit Telt under Belejringen 1659—60, men da havde Byens Befæstning, som vi senere vil faa at høre, paa denne Kant ogsaa faaet et ganske andet Udseende. Da Frederik III efter Enevældens Indførelse lod Kastellet opføre, købte dettes Bygmester, Hollænderen Oberst H. Rüse,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den ufuldendte Kirke og benyttede dens Stene som Fundamenter bl. a. til Kastellets Porte.

I 1625 lagde Christian IV Planen til Nyboder, »Kongens de nye Boder«, »Baadsmandsboderne« eller »St. Annæ By«; men først i 1629—30 blev de første Grundsten nedlagt, og i 1631 opføres de første 24 Huse af Jørgen Thimian for en Betaling af 40 Rdl. Stykket. Opførelsen er sikkert paabegyndt inde fra Byen og ud efter, saaledes at Lavendel- og Kattestræde (Klærkegade) og Rosen- og Løvestræde har været de først opførte. Af Rosengade eksisterer endnu et kort Stykke, medens Løvestræde har maattet forsvinde for at give Plads for den monumentale Frimurerloge, der ligesom slet ikke hører til i disse Omgivelser. Af et gammelt Kort fra 1648 i »Fra Arkiv og Museum« III, ses det, at Nyboder var delt i 3 Afsnit, af hvilke det vestligste efterhaanden var kommen til at bestaa af 9 Gader, nemlig: Lavendel-, Rose-, Nellike-, Balsam-, Salvie-, Krusemynte-, Merians-, Timians- og Tulipanstræde, der alle imod Vest førte ud til den skraatløbende Helsingørsvej (omtrent nuværende Rigensgade) og mod Øst i den parallelt med denne løbende Adelgade. I vor Tid løber jo Adel- og Borgergade parallelt med hinanden i Retning omtrent Nord—Syd; men dette var ikke Tilfældet paa de Tider, idet Adelgade den Gang løb i en skraa Linie, og vil man gøre sig den Ulejlighed at se nærmere til, vil det vise sig, at der endnu i vore Dage er Rester tilbage af hin skraatløbende Adelgade. Er man nemlig naaet ud til Fredericiagade og tror, at her hører Adelgade op, vil man, ved at gaa et lille Stykke i vestlig Retning, støde paa et nyt Stykke Adelgade, der fortsættes i den gamle skraa Retning fra Fredericiagade til St. Paulsgade; det er i denne Del, man finder Nyboders gamle Vagtbygning. Men følger man saa atter St. Pauls-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

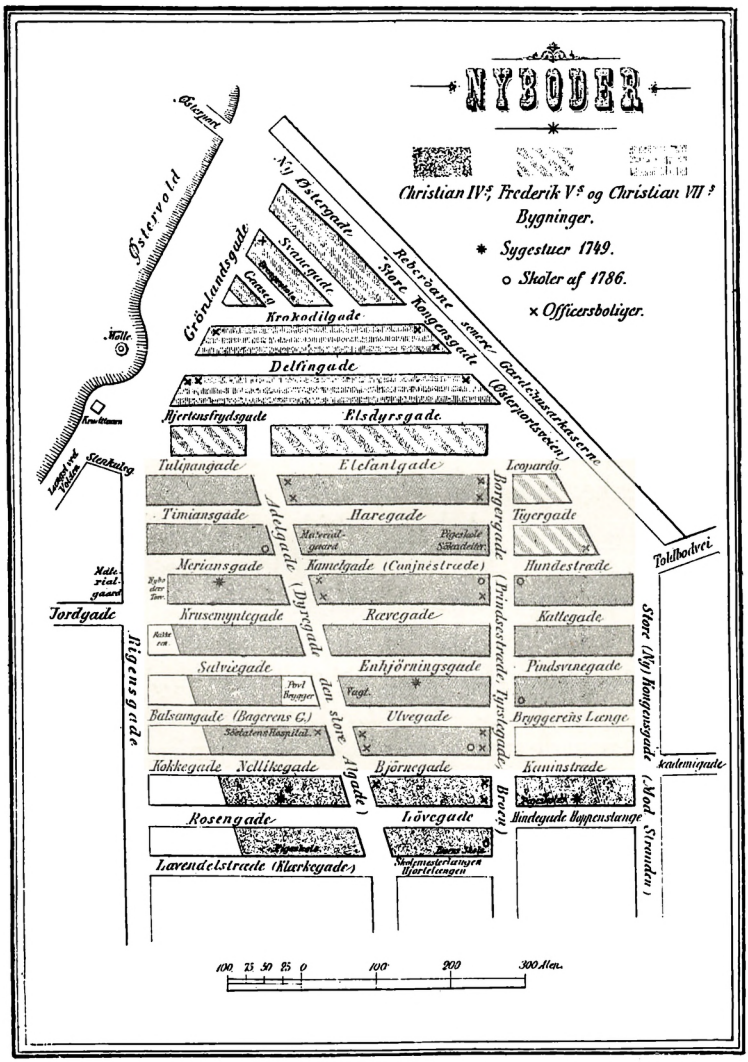

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gade et lille Stykke i vestlig Retning og bøjer om ad Ny Kronprinsessegade, vil det vise sig, at man i Fortsættelse af denne inde i selve Nyboder endnu finder et lille Stykke Adelgade, der dog er saa kort, at det skraa er faldet bort.

Paa tilsvarende Maade fremstod der et andet Afsnit mellem Adel- og Borgergade bestaaende af andre 9 Gader, nemlig: Hjorte-, Løve-, Bjørne-, Ulve-, Enhjørning-, Ræve-, Kamel-, Hare- og Elefantstræde (nuværende Suensonsgade), og endelig fandtes et 3. Afsnit mellem Borgergade og en Vej (den senere St. Kongensgade), der angives at føre til St. Annæ Kastel, men som løber skraat i modsat Retning af Helsingørsvej og Adelgade. Her var 6 Gader, nemlig: Hinde- og Kaninstræde, Bryggerens Længe, Pindsvine-, Katte- og Elsdyrsgade (Gernersgade). Det varede dog, som det vil ses af det følgende, en Aarrække, inden man var naaet saa langt ud.

Flaadens Mandskab havde altid, saa langt tilbage som fra Kong Hans's Tid, boet samlet for sig selv, idet det Kvarter, der begrænses af Holmens Kanal, der jo den Gang var en virkelig Kanal, Vingaardsstræde og Fortunstræde samt Stranden var forbeholdt Flaadens Mandskab. Gammelholm var jo »Holmen«, hvor Skibene byggedes, og Holmensgade var derfor Vejen til Holmen, ligesom Toldbodvejen er det i vore Dage.

Fra 1631—41 opførtes ikke mindre end 600 af Nyboders Vaaninger; men for Christian IV gik det ikke lige straks hurtigt nok fra Haanden og som et karakteristisk Eksempel paa hans ligefremme og djærve Skrivemaade skal her anføres et Brev fra ham af Juni 1631 til Rigens Admiral: »Efterdi jeg ikke kan se, at de Boder til Søfolket med den Indkomst, som dertil deputeret er, udi 60 Aar kan blive færdig, og Dig er bevidst, hvad Magt dette Rige paa Søen ligger, ogsaa hvad Dig derom er

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gelegen, hvad for Folk Du idag eller imorgen med fægte skal, naar Behov gøres, saa skal Du samme Værk være Dig angelegen, paa det man til nogen Rigtighed dermed kan komme, førend Raadet skilles ad«. Og saa slutter han paa følgende drastiske Maade: »Mig at forstrække Penningen og siden tage Snak derfor, som vel før sket er, det er intet min Lejlighed«. Det var nemlig ikke første Gang, at han havde lagt Penge ud til Rigets Forsvar uden at faa nogen igen.

I 1632 opføres 35 Huse, og Gaderne bliver »brolagt« med de Kampesten, som blev taget op af Byens Grave. I 1633 opføres 42 Huse, i 1634: 24, i 1635: 53, i 1636—37: 172, i 1638: 130, i 1639: 105, og endelig siges Nyboder at være færdig i 1640. Den laa da, set fra Østerport, som en lille By for sig selv langt ude i Terrænet; men den havde, som det vil ses, ikke den Udstrækning mod Nord som i vore Dage, idet Suensonsgade, som anført, var den nordligste; den her omtalte Del skyldes imidlertid Christian IV's Initiativ. Først over 100 Aar senere fik Nyboder sin nuværende Udstrækning.

Endnu et Værk her ude skyldes denne Konge; ganske vist laa det lidt langt borte fra den Hovedretningslinie, vi hidtil har fulgt; men man kunde jo se langt ud over det store aabne Terræn, og kunde derfor ikke undgaa at faa Øje paa det, der her kortelig skal nævnes.

Byens Toldbod havde oprindelig været inde paa Slotsholmen lige over for Boldhusgade — Vandet her var den Gang langt bredere end nu og dannede Byens egentlige Havn — senere blev den flyttet hen til, hvor nu Holmens Kirke ligger, og den Gavl af denne Kirke, der vender ud imod Kanalen, er endnu en veritabel Rest af den daværende Toldbodbygning. Senere igen kom den til at ligge ved Knippelsbro; men Christian IV,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der aldrig holdt sig til de smaa Skridt, flyttede den i 1630 resolut ud til dens nuværende Plads. For at sikre denne og Indsejlingen til den nye stærkt udvidede Havn var han saa forsynlig allerede i 1625 at opføre en Skanse her ude: St. Annæ Skanse, der blev Forløberen for Kastellet Frederikshavn, og selv om dette sidste først blev opført i sin nuværende Skikkelse af hans Efterfølger Frederik III i Aarene 1662—64, var det dog hans Fader, der havde været klartseende og forudseende nok til i Tide at anvise Pladsen.

Havde man endelig passeret Nyboders yderste Stræde, strakte Marker og Enge sig saa langt som Øjet kunde se; men da vi nu er naaet til det Tidspunkt, hvor Østerport for anden Gang skulde skifte Plads, maa vi, forinden vi gaar videre, se lidt paa Aarsagerne til denne Portflytning, idet vi da senere vil komme tilbage til de øde Strækninger, der laa her uden for Nyboder.

Som vi har set, laa alt det, hvorom vi nys har talt, uden for den gamle Østerport og Østervold. Christian IV var imidlertid ikke tilsinds at lade alt dette henligge saaledes ubeskyttet som et let Bytte for en Fjende, og i 1629 lagde han derfor Planen til at udvide den gamle Befæstningslinie saaledes, at den kom til at strække sig uden om Rosenborg og Nyboder, og fra Nørreport blev der straks gravet en Grøft og opkastet et Dige, der fulgte den nuværende Boulevard ud til St. Annæ Skanse. Arbejdet stod paa fra 1639—50, men gik saa efterhaanden istaa — Drivfjederen i det hele, den gamle Kong Christian havde jo lukket sine Øjne den 28. Februar 1648 paa sit kære Slot Rosenborg — og endnu da Svenskerne laa foran Byen 1659—60, var den nye Østervold kun meget maadelig, ja, saa maadelig at man kunde køre tværs hen over den med Hest og Vogn, hvad der var

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

saa meget mere beklageligt, som Christian IV allerede i 1643—45 havde ladet den gamle Østervold nedrive, hvorved hele Byen i en Aarrække næsten laa ganske aaben paa denne Kant. Han havde vel gjort dette for derved at bidrage sit til, at det gik saa meget hurtigere med den nye Østervold, men her forregnede han sig. Han var jo ikke Enevoldskonge, som Sønnen naaede at blive; gennem en Haandfæstning var han bunden paa Hænder og Fødder af Adelen og Rigsraadet, der havde en Magt, der først fik sit Knæk, da Frederik III ved det store Kup i Oktober 1660 med Gejstlighedens og Borgerstandens Bistand, fik indført den arvelige Enevælde.

Det var ikke givet alle at følge den store og geniale Tanke, som Christian IV stadig kæmpede hen imod at se fuldført. Det var hans Agt at skyde Byens Forsvarslinie saa langt frem, at Søerne blev Byens Grave, og ved kortelig at følge disse rundt vil vi faa at se, hvor nær han i Grunden var ved at naa dette Maal. Hvis Planen var bleven gennemført, og hvis vi ikke havde været saa kortseende, at hver Gang Landets Hovedstad var i Fare, laa vor Hær til ingen Nytte nede i Holsten eller var lejet ud til fremmede Fyrster, for hvem de vandt den ene Sejr efter den anden, medens Danmark blev mindre og mindre, saa vilde vi ikke have oplevet den Forsmædelse at maatte overgive Byen i 1807 til de engelske Tropper.

Fra Kalveboderne var der hen over Vesterbro, omtrent langs Victoriagade, lagt en Skanserække, der stødte til St. Jørgens Sø; mellem denne og Peblingesøen laa et stærkt Værk: Ladegaarden med Grave og Skanser, hvoraf der endnu findes Spor; mellem Peblingesøen og Sortedamssøen laa et andet stærkt Værk: Ravnsborg

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Skanse, hvorefter Ravnsborggade bærer Navn, og ude ved Trianglen laa et mægtigt Værk: Vartov, som vi senere vil komme til at beskæftige os med, naar vi er naaet saa vidt paa vor historiske Spadseretur. Fra dette ud til Sundet var der atter en Skanserække, der støttede sig til St. Annæ Skanse. Da Svenskerne imidlertid lagde sig for Byen i 1658, havde vi som sædvanlig vor Hær alle andre Steder henne, end der, hvor Faren truede, og da de yderst faa Tropper i Hovedstaden ikke formaaede at besætte den store Periferi, blev Resultatet, at hele denne Forsvarslinie straks maatte opgives.

Som Følge af den gamle Østervolds Opgivelse og den nye Østervolds Opførelse var det ganske naturligt, at man nu, i 1647, var nødt til for anden Gang at flytte Østerport, og hvad var da naturligere andet, end at den kom til at ligge *dèr*, hvor Helsingørsvejen skar den nye Fæstningslinie ud for Rigensgade. Den gamle Port siges nu ogsaa at være brøstfældig; den 8. April s. A. var i hvert Fald en Mand styrtet gennem et Hul i Hvælvingen og havde slaaet sig ihjel. Portnerens Hus blev i Juli Maaned flyttet fra den gamle til den nye Port, hvor der af Hans Ahnemøller blev opført et Vagthus eller Corps de Garde.

Naar man hører, at Nyboders Grænse mod Nord dels var nuværende Suensonsgade, dels Gernersgade, og at den lange Reberbane (gamle Husarkaserne) endnu ikke var opført, vil det forstaas, at der her, begrænset af Nyboder, St. Annæ Skanse og den nye Østervold, laa en mægtig stor Plads, en hel lille Fælled, hvor Græsset groede frodigt, og som derfor blev kaldt »Grønneland« eller »Grønland« paa samme Maade, som Grønnegade i sin Tid havde faaet sit Navn efter de grønne Pladser, der tidligere havde været her. En Tid lang hed Pladsen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dog »Rigens Marskalks Plads«, hvad der jo stemmede overens med Navnet Rigensgade.

Denne Plads blev en kærkommen Øvelsesplads for de store militære Styrker — 6 Regimenter — som Byen næsten til Stadighed havde indenfor sine Volde i Fredstid. Øvelserne blev altid afholdt nogle Timer før, og stod i nøje Forbindelse med den daglige Vagt; thi Vagttjeneste var saa godt som den eneste Tjeneste Militæret havde. Øvelserne var ret stillestaaende og bestod dels i de i allerhøjeste Grad indviklede Geværgreb, dels i forskellige lige saa indviklede Paradeopstillinger, ved Hjælp af hvilke man dannede de kongelige Navnetræk etc. Et Begreb som Felttjeneste kendtes ikke før i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede; det samme var Tilfældet med Gymnastik, og hvad Skydning angik, gjaldt det kun om paa nogle faa hundrede Skridt at træffe en Skive. Selvfølgelig var alle Reglementerne affattet paa tysk, ligesom Skrift- og Kommandosproget i den danske Hær var tysk lige indtil 1772, og en Soldat, der ikke kunde Tysk, blev aldrig betroet en særlig ansvarsfuld Post.

Særlig benyttedes Pladsen dog som Eksekutionsplads. Her fandtes Træhesten, paa hvilken Synderen blev sat overskrævs paa det skarpe Brædt med tunge Stene bundet til Fødderne og Hænderne snøret sammen bag Ryggen; her stod Pælen, ved hvilken han blev bundet, for at modtage det reglementerede Antal Tamp paa sin nøgne Ryg, hvis man da ikke lod ham staa nogle Timer med de bare Fødder paa nogle smaa spidse Pæle, der ubarmhjertigt borede sig op i Kødet, og her foregik »dass Gasselaufen«, Spidsrodsstraffen, hvor den ulykkelige, blottet til Bæltestedet, en eller flere Gange, langsomt maatte passere en »Gade«, der var dannet af 2—300 Mand, som med Hasselkæppe bearbejdede hans stakkels Ryg,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

indtil den sad i et blodigt Kød fra Nakken til Bæltestedet. Man levede i en ubarmhjertig Tid, og for at sikre sig imod, at en eller anden i Rækken, i et Tilfælde af blødsødet Kammeratskabsfølelse, ikke slog til af alle sine Kræfter, fulgtes Synderens Gang paa de udvendige Sider af Rækkerne af 2 Officerer, for at den straffende Nemesis straks kunde være ved Haanden med et sviende Slag over Ryggen paa den Mand, der lagde Fingrene imellem.

Da man i 1668 havde store Planer oppe om at omdanne Hallandsaas til en monumental Plads: Kongens, det nye Torv (Kongens Nytorv), blev de tidligere omtalte Strafferedskaber flyttede her ud paa Grønlandspladsen. At røre ved en Galge var imidlertid i hine Tider et Arbejde, der gjorde den paagældende »uærlig« (Skarpretteren og hans Svende, Natmanden og flere andre var »uærlige« Personer, og om det saa var Slaverne deltes de i ærlige og uærlige). Man kunde derfor ikke faa en enkelt Tømrer til at paatage sig Arbejdet, og man gjorde da dette »ærligt« paa den Maade, at man lod Tømrerlavet som Helhed foretage Flytningen, der foregik i højtideligt Optog med Piber og Trommer og med Oldermanden i Spidsen. Bagefter fik Lavet saa forærende ½ Læst Rostokker-Øl af Magistraten, for at gøre sig tilgode.

Allerede i 1676 blev der opsat en ny Galge — der blev slidt godt paa den i hine Tider — og den blev straks »indviet« af en tysk Fændrik, der for Forræderi maatte lade sit Liv. Henrettelser hørte til Dagens Orden; Soldaterne bestod jo af hvervet Mandskab fra saa godt som alle Nationer, mindst maaske fra den danske, og ofte var det rene Forbryderbander, Udskuddet fra det halve Europa, hvem det gjaldt om at holde i Ave ved de strengeste og mest barbariske Straffe.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Af Henrettelser fra denne Plads skal eksempelvis nævnes følgende:

En Soldat af Sjællandske Regiment (5. Batl.) havde forledet en Kammerat til ved Altergangen at tage Hostien straks igen ud af Munden i den Ondes Navn og svøbe den ind i et Tørklæde; han vilde da være i Stand til at foretage adskillige Kunster og forrette løsagtige Stykker. De blev begge halshuggede i 1687.

En særdeles barbarisk Henrettelse foregik i Anledning af, at nogle Matroser paa Rejsen til Vestindien med Fregatten »Havmanden« havde myrdet Skibets Chef og flere andre, blandt disse Guvernøren paa St. Thomas, Jørgen Iversen. Af de 9 Forbrydere blev de fire halshuggede; de fem andre blev lagt paa Hjul, og den ene af disse fik først sin højre Haand afhugget, blev saa to Gange knebet med glødende Tænger og fik sluttelig sine Lemmer stødt itu, og laa saaledes hen i næsten 2 Dage (!), indtil Døden forbarmede sig over ham. De fire andre fik omtrent samme Medfart, men overfor dem gik Dronningen i Forbøn, saaledes at Bødlen fik Ordre til at dræbe dem, naar de havde ligget en Time. Der maatte unægtelig i hine Tider høre kraftige Nerver til for at være Bøddel eller — — — Præst; thi Præsten skulde være med til det hele, for at trøste ham og bede for ham, indtil han drog sit sidste Suk.

Var der et større Antal Deltagere i samme Forseelse, blev der vist dem den »Naade«, at de fik Lov til at kaste Terninger om, hvem af dem der skulde hænges. Dette Spil om Livet foregik paa Skindet af en opretstaaende Stortromme, og man vil kunne forstaa den Spænding, der har været over dette Terningspil, særlig, hvor der skulde slaas *om*, fordi to eller flere havde opnaaet samme Antal Øjne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den civile Befolkning benyttede i de mørke Aftener Pladsen til Dueller. Høje og lave, Folk af alle Stænder duellerede den Gang for et godt Ord. Hvert voksent Mandfolk bar sin Kaarde ved Siden, og Tidens Hang til Drik og Spil satte hurtig Lidenskaberne i Bevægelse og fik Kaarden til at sidde løs i Skeden. Selv hos Holberg figurerer »Grønland« som Duelplads; man læse saaledes »Den Vægelsindede« III Akt 1. Scene, hvor Eraste skriver til Apicius: »Est du en honnet Cavalier, saa møder du mig Klokken 8 i Aften paa Grønland; hvis du ikke møder, holder jeg dig for en Coujon«.

Om denne Østerports Udseende vides der saa godt som intet, derimod knytter der sig selvfølgelig en Del Historie til den, og af denne vil vi uddrage enkelte Episoder.

Den 14. Juli 1658, da Dina Vinhofer var bleven henrettet, og Jorden begyndte at brænde under Ulfeldts Fødder, benyttede han sig af den Ret, han havde til at have Nøglen til Østerport i sit Værge. Om Natten lukkede han sig med sin trofaste Hustru Eleonora Christine og deres Børn ud af Porten, for over Helsingør at søge Sverrig, hvor han blev den svenske Konges haandgangne Mand, og hvor han desværre hæftede Forræder-navnet paa sig. En Gang senere kom hans Navn til at staa i Forbindelse bl. a. med Østerport. Da man nemlig ikke kunde faa taget ham til Fange, blev han henrettet in effigie, som det kaldtes, d. v. s., at man halshuggede og parterede en Figur, som skulde forestille hans Legeme og som var fyldt med Dyrs Indvolde, og en Fjerdepart af denne Figur blev anbragt paa en Stage ved Østerport.

Under Belejringen spillede selvfølgelig Østerport og Volden ved denne sin store Rolle. Østerport var den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sidste af Byens 4 Porte, der den 11. August 1658 Kl. 7 Aften blev lukket for Færdslen; kun en lille Gennemgang blev endnu holdt aaben, men iøvrigt blev store Kar fyldte med Sten, sat paa Ruller, for i sidste Øjeblik at kunne rulles hen foran Portaabningen.

Voldstrækningen her omkring var besat med Dele af Kongens Livregiment (Livgarden) og Borgerne; senere tillige af Hollænderne, og over det hele havde Frederik Ahlefeldt Kommandoen.

Den 27. August og 1. Oktober foretoges der Udfald af Besætningen ad Østerport. Selve Stormnatten, den 11. Februar 1659, da det store Stormangreb var blevet afslaaet ude ved Københavns Slot, fandt der, under den svenske General Gustaf Banér, Kl. 4 om Morgenen et Angreb Sted paa Østervold. Banér havde imidlertid i Mørket taget fejl af Vejen, og i Stedet for at føre Angrebet ind paa det svage Punkt mellem Østervold og St. Annæ Skanse, førte han sine Tropper lige ind imellem de to Bastioner Møllebastionen og Runde Kirkes Bastion, hvorved han led et overordentlig stort Tab og maatte trække sig tilbage i stor Uorden.

I September 1666 fik Østerport en ny Portner: Hans Hermandssøn, men allerede d. A. var der Tale om atter at flytte Porten, hvilket dog først endeligt skete i 1708.

I 1674—76 skulde der foretages store og omfattende Arbejder ved Befæstningen om og ved Østerport, og man anvendte da en Fremgangsmaade, der vilde være ganske utænkelig i vore Dage; man spærrede simpelt hen Østerport i 2—3 Aar for al Færdsel, saaledes at endog Hyrderne, der vogtede Borgernes Kreaturer ude paa Stadens Fælleder, Morgen og Aften maatte drive Dyrene den lange Vej over Nørreport, og da man endelig i 1676 atter skulde have Porten lukket op, viste det sig, at den var i den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Grad rusten, at der maatte anvendes for 2 Rdl. 1 Mark Olie til dens Laase, Hængsler og Jerngerat, for at den atter kunde fungere.

I Maj 1682 er det atter galt med Østerport; Kongen — det var nu Chr. V — »havde resolveret at lade noget forandre paa Fortifikationen ved Østerport og samme Port derover er befalet at skal ganske tillukkes og afskaffes«, i hvilken Anledning de ved Porten ansatte Konsumtionsbetjente, Kontrollører og andre Betjente blev afskedigede. Det fremgaar ikke klart, hvad Meningen har været, og Udtalelserne er lidt modstridende, thi paa den ene Side hedder det, at »Østerport var ikke, hvor den nu er«, og at den flyttes i 1682, men paa den anden Side er det ret utænkeligt, at den nye Port skulde have været under Opførelse i hele 26 Aar, og sikkert er det, at den næste Østerport bærer Aarstallet 1708.

I 1685 hedder det, at »Østerport skal igen til bedre Magelighed og Bekvemhed for denne By forfærdiges og aabnes«, ligesom det hedder, at der under den nye Østerports Opførelse var indrettet en foreløbig Port. Mulig er det, at Porten vel er flyttet i 1682, men at det kun har været en foreløbig Port, der saa senere igen er bleven nedbrudt og atter opført omtrent paa samme Sted i 1708. Der synes i hvert Fald at herske en Del Usikkerhed mellem de lærde om Østerport i dette Tidsrum, og der er store Spring imellem de enkelte Gange, den omtales.

Den 4. August 1700 mellem Kl. 4 og 5 om Eftm. havde Carl XII gjort Landgang nord for Humlebæk, og Københavns Kommandant lod derfor en Del Tropper, forsynet med Haandgranater, rykke ud ad Østerport. Tropperne naaede imidlertid kun til Skovshoved og rykkede saa atter tilbage uden at have udrettet noget, hvad der

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var saa meget beklageligere, som den Styrke, Carl XII paa det Tidspunkt havde faaet i Land, i Virkeligheden var saa ringe, at der havde været stor Sandsynlighed for, at man havde kunnet tage baade Kongen og den landsatte Styrke tilfange. Som sædvanlig laa Kongen og Hæren i Holsten, og Københavns Kommandant, den som Budbringer af Kongens Pardon til Griffenfeld kendte General Hans Christian Schack, spillede en underlig uvirksom Rolle, der stod i stærk Modstrid med Borgerskabets Offervillie. Den energiske Enkedronning — Charlotte Amalie — støttede Borgerskabets Ønsker om at blive ført imod Fjenden; men Kommandanten holdt sig stadig forsigtig tilbage, og det endte med, at Kongen sendte en anden af sine Generaler — Charles Damas de Cormaillon — herop, for at tage Affære, hvad der imidlertid bl. a. førte til, at de to Generaler en Dag midt paa Købmagergade trak blank og kun ved Storkansler Conrad Reventlows Mellemkomst blev forhindret fra at gøre en Ulykke paa hinanden.

I Aarene 1702—08 synes der atter at være taget fat med Kraft paa Udenværkerne foran Østerport, bl. a. blev Graven fra Nørreport til Kastellet lagt længere ud, samtidig med at den blev uddybet og gjort til en virkelig Vandgrav, i Stedet for at den hidtil paa denne Strækning havde været uden Vand kun forsvaret ved en Palisaderække i Gravbunden.

I 1704 hedder Portneren ved Østerport Andreas Ohmsen.

Forinden vi endelig forlader den Østerport, hvorom der hidtil har været Tale, vil vi kaste et lille Blik paa den Del af Vejen udenfor denne, der førte fra Porten og til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det Punkt, hvor den stødte til Farimagsvejen, idet dette Stykke selvsagt ikke faldt sammen med det, vi i vore Dage betegner som den nærmest Byen værende Del af Østerbrogade.

Havde man passeret Porthvælvingen og havde sneglet sig langs Ravelinsvejen, der slyngede sig gennem den Bastion — Peuchlers Bastion — paa hvilken i vore Dage Danmarksmonumentet har fundet sin Plads, og havde man endelig passeret de den Gang tørre Grave, hvor kun en Aabning i Palisaderækken angav Vejretningen, kom man ud til en stor aaben Plads, Stockholmspladsen, der har bevaret sit Navn indtil vore Dage i en Plads af samme Navn og i Stockholmsgade. Derefter skar Vejen den nuværende Skjoldsgade, omtrent hvor denne løber ud i Stockholmspladsen, og hvis man vil se paa et moderne Kort — f. Eks. Vejviserens Gadeplan — vil man, ved at følge den nordøstlige Grænse af den ældste Del af Holmens Kirkegaard, nøjagtig kunne følge Retningen af den Tids Østerbrogade (Helsingørsvej), idet nævnte Kirkegaard, hvorom vi senere vil faa at høre, blev anlagt i en Tid, hvor denne Vej endnu ekisterede, og lægger man paa denne Gadeplan en Linial i samme Retning som den, hvori Østerbrogade langs Søerne løber, vil det ses, at den indad følger Kirkegaardsgrænsen for sluttelig at ende der, hvor Rigensgade munder ud.

Det var i den ældste Tid en øde og saa godt som ubebygget Vej, hvor der kun fandtes Haver og Vænger, saaledes i 1680 paa den østre Side Jens Boisens Møllestavn, Henrik Rotgers Have og Bygning og Verner Kloumans Have og Bygning, og paa den vestre Side Jens Søgaards Vænge, der laa tæt op ad den daværende Accisebod, Andersens Vænge, Licentius Lassens Vænge og Trine Svends Vænge, som Margrete sal. Borgmester

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Peder Pedersens havde i Pant, men som benyttedes af Peter Dorn. Der tales ogsaa om Niels Destillerers Have, Hans Mars Glarmesters Have, Anders Vogt Urtegaardsmands Have, Hans Olsen Møllers Plads, Klavs Skærs Urtegaardsmands Have og Morten Jensen Urtegaardsmands Have, »som nu alle« hedder det »er øde, undtagen Kirkegaarden« (Holmens Kirkegaard). Nogle Aar forinden — 1673 — tales der om Esaias Apotekers Have, ved Hjørnet af hvilken der var rejst en Gabestok tæt uden for selve Østerport.

Man er i Stand til gennem Grundbøgerne at kunne følge de skiftende Ejere af de ovennævnte Grunde, men dette vilde føre for vidt her. Derimod fremgaar det af en Synsforretning af 14. December 1682, at Østerfælled den Gang strakte sig langt ind imod Byen særlig paa den østre Side af Landevejen; Terrænet ud imod Sundet var dog meget sumpet, og her tales da ogsaa allerede tidligt om den store Fiskepark — Kongens Fiskepark — der fandtes helt nede ved Stranden. Det er i denne Synsforretning, at der tales om »en platz, som tilforne kaldtis Stockholm, tilhør Laurs N. i Wandløse.«

En af Grundene til, at der ikke byggedes herude, var Bestemmelsen om, at der fra Fæstningens Volde skulde være frit Skud saa langt som muligt. I Oktober 1685 fastsættes ved kgl. Reskript den første Demarkationslinie, d. v. s. den Linie rundt omkring hele Byen, inden for hvilken der ikke maatte bygges. Den gik for Østerbros Vedkommende 4—500 Al. nord for Trianglen og Blegdamsvejen. Langs denne Linie var det Tanken at anlægge en Allé rundt omkring hele Byens Landside; Tanken blev aldrig realiseret, men mulig er dog Jagtvejslinien og dens Fortsættelse ud til Valby Langgade et svagt Minde herom. Indenfor denne Linie maatte der

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke bygges, og de Bygninger, der alt fandtes der, skulde nedrives og genopføres enten inden for Byens Volde eller uden for Demarkationslinien, en Bestemmelse, der førte til utallige haarde Kampe mellem Københavns Kommandant og Borgerne, og hvor de sidste uvægerlig trak det korteste Straa, idet man altid benyttede den hurtige Retsforfølgning, der bestod i, at man simpelt hen arresterede Ejeren, og rev hans Hus ned.

I Tidernes Løb blev Demarkationslinien dog rykket indad imod Byen, først til Søerne, senere til Farimagsvejen, indtil den tilsidst ganske faldt bort ved de gamle Voldes endelige Nedrivning. Man var dog efterhaanden kommen hinanden mere og mere imøde ved at give Tilladelse til, at der vel maatte opføres Huse, men at disse kun maatte være af Bindingsværk eller af Træ, og at de, naar Byens Forsvar gjorde det nødvendigt, øjeblikkeligt skulde nedrives. I vor Tid er de fleste af disse Huse forsvundne for at give Plads for de poesiforladte moderne Beboelseshuse; der er dog delvis bevaret et enkelt paa Østerbrogade (nuv. Nr. 9), og paa Kastelsvejen findes der et Par (nuv. Nr. 8 og 10), af hvilke det første er kendt som »Møens Minde«, medens det andet i sin Tid afgav Privatbolig for Generalerne Bülow og Rye, begge kendte fra Slaget ved Fredericia.

Fra vor lille Udflugt ad den første Del af Østerbrogade, saaledes som den løb i hvert Fald indtil omkring Aarhundredskiftet 1700, søger vi atter tilbage indenfor Østerport; men da der efterhaanden i Aarenes Løb var sket den store Forandring, at den Helsingørsvej, som vi hidtil har fulgt fra Hallandsaas til Østerport, var bleven

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

erstattet af en ganske anden Vej, maa vi atter tilbage til vort første Udgangspunkt, Kongens Nytorv, for derfra ved en rask Fremrykning at se lidt paa, hvorledes den Vej tog sig ud, der nu skulde føre os i en lige Linie direkte fra dette Punkt ud til den fjerde og sidste Østerport.

I 1663 havde Frederik III beordret Kastellets Bygmester, Oberst Rüse, til at afstikke de Gader, der senere kom til at danne St. Annæ Øster- og Vester Kvarterer. Dette gik ikke af uden Kampe med Borgerne og tilmed med nogle af de mest velhavende; thi det var jo særlig dem, der havde lagt deres Sommerboliger og Lysthaver etc. herude. At anlægge Gader i lige Linier var noget den Gang ganske ukendt, idet man fra Arilds Tid havde ladet Gaderne slynge sig, som de selv vilde ind mellem Byens Grunde, saaledes som det endnu ses i Landsbyer, og saaledes som det tydelig fremgaar ved at kaste et Blik paa et Kort over den ældre Del af København. Allerede Christian IV havde jo i Anlægget af Nyboder vist Vejen til de snorlige Gader, og Frederik III traadte nu i hans Fodspor. Men dette var ingenlunde efter Befolkningens Hoved; *der* havde de nu i en Række af Aar bygget, som de selv vilde, og som de fra gammel Tid havde været vant til, og nu vilde man uden videre lægge snorlige Gader hen over deres Huse og Haver. Det gjorde det jo ej heller bedre, at man Gang paa Gang ændrede de én Gang vedtagne Planer, af hvilke dog de fleste kun naaede paa Papiret.

Det er saa ofte blevet fremhævet — og det var vel ogsaa en af Grundene, hvorfor Modstanden mod de nye Gadeanlæg var saa stor — at naar Gaderne i St. Annæ

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kvarter blev anlagt saaledes, at de dannede rette Vinkler med hinanden, saa skete dette, fordi man derved dels fra Kastellets Volde og dels fra Østervold kunde beskyde Gaderne i begge Retninger. Den nye Enevoldsmagt følte sig jo langtfra tryg i Begyndelsen, og da det havde været den oprindelige Tanke at opføre et Slot inde i selve Kastellet, hvortil Kongefamilien kunde trække sig tilbage i Sikkerhed i Tilfælde af indre Uroligheder, laa den Tanke jo nær, at man fra Regeringens Side vilde møde disse Uroligheder med en fast Modstand. Paastand staar imidlertid imod Paastand i dette Spørgsmaal; Historieskriverne forfægte snart det ene, snart det andet; Sandheden er vel nærmest den, at man i Virkeligheden intet ved med Sikkerhed, men kun har draget sine Slutninger ud fra de Stemninger, der raadede mellem Københavns Befolkning i de Tider, og tager man disse som Maal, kan det ikke skjules, at den Begejstring, hvormed Borgerne havde staaet Side om Side med Landets Konge, da det gjaldt om paa Byens Volde at værne Hovedstaden og dermed hele Landet mod den svenske Konges Overfald, og den Følelse af Stolthed, hvormed Gejstligheden og Borgerne havde lagt Adelens Magt i Kongens Haand, nu var bleven kølnet betydelig og var bleven efterfulgt af en Skuffelse, der let fik dem til at male Fanden paa Væggen.

I August 1663 fik Rüse Befaling til at lade det nye Torv, Kongens Nytorv, jævne og brolægge og til at lade opfylde, brolægge og forfærdige Ny Kongensgade, nu Store Kongensgade, fra Staldmester Meiles Hus paa Hjørnet af Gothersgade indtil den første Bro ved Kastellet; indtil hvor Nyboder begyndte skulde Beboerne betale Brolægningen med 1 Rdl. for hver Kvadratfavn, medens Udgifterne til Brolægningen udfor Nyboder af-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

holdtes af Kongen. Blandt Beboerne i Ny (Store) Kongensgade var bl. a. General Rüse, der ejede flere Grunde i St. Annæ Kvarter, men som her havde sin Hovedgaard »med en Vaaning og vidt begreben Have og Plads samt en Del af Gaden indtagen«, hvortil kom en ham ligeledes tilhørende »Lejevaaning, som Daniel Barber ibor.«

Kaster vi paa vor Vej gennem Store Kongensgade et Blik tilvenstre ned ad Dronningens Tværgade, finder vi paa Gadens venstre Side »Abel Cathrines Stiftelse«. Abel Cathrine Mesing, der var Enke efter Proviantforvalter ved Københavns Slot, Hans Hansen Osten, havde staaet i Tjeneste- og Venskabsforhold til Fr. III's Dronning Sophie Amalie; ved Testamente af 1675 skænkede hun et Hus i Dronningens Tværgade med 7 Boliger til »ret elendige, syge, sengeliggende fattige Folk, der ej ellers vide Raad og Hjælp«. Efter hendes Død den 1. Januar 1676 traadte Stiftelsen i Virksomhed, og under Fr. IV blev Bygningen forbedret og udvidet med 6 Boliger. Bygningen laa som bekendt paa samme Plads, indtil den i 1886 blev flyttet ud i den Gade paa Vesterbro, der nu bærer Navn efter den.

Hvor St. Annæplads nu ligger, laa oprindelig en Bro: St. Annæ Bro, der her løb ud i Stranden; senere, i 1620, tales her om en St. Annæ Gade (Stræde), der, i Forbindelse med en 30 Al. bred Kanal, dannede den sydlige Grænse for Amalienborg Have. Paa Pladsen fandtes i 1690 6 Hestemøller, af hvilke de 2 nedbrændte Aaret efter. Den 23. April 1692 udstedte Chr. V en Resolution om Anlæget af St. Annæplads, der altsaa stammer fra dette Aar.

Under Belejringen var »Dronningens Have«, det nuværende Tivoli, bleven ødelagt, og en ny Dronningens

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Have blev derfor i 1662 anlagt i St. Annæ Kvarter. Efter Fr. III's Dronning, Sophie Amalie, kom den fra 1664 til at hedde Amalienborg Have, og dens Udstrækning var i store Træk: Toldbodvejen, Bredgade, St. Annæ Plads og Havnen. Her opførtes i 1669—73 det første Amalienborg. Det laa lidt nord for det nuværende Amalienborg og bestod af et med Kuppel forsynet Midterparti paa 3 Etager, hvor ud fra til begge Sider førte lange lave Bygninger, der hver for sig igen endte i en højere Pavillon. Bygningens Hovedretning var Øst—Vest, og medens Pladsen nord for Slottet benyttedes til Mønstringsplads for Garnisonen, gav den sydlige Del Plads for et pragtfuldt Haveanlæg.

Ved dette Slot havde man opført et Operahus af Træ, i hvilket der ved en Festforestilling den 19. April 1689 mellem Kl. 4 og 5 om Eftm. opkom en Brand, hvorved ikke alene Teatret og Amalienborg Slot blev lagt i Aske, men hvor over 200 Personer af Byens fornemste Familier omkom i Flammerne. Kun en lille Slotskirke var bleven skaanet for Branden, og denne blev i en Tid benyttet som Kirke for Garnisonen, indtil den nuværende Garnisons Kirke blev opført paa St. Annæ Plads i Aarene 1703—06.

Paa Hjørnet af Bredgade og Fredericiagade, eller som denne sidste Gade oprindelig hed: »den Gade, som løber til St. Annæ Bro«, finder vi en særdeles smuk og solid Bygning, der navnlig den Gang maa have taget sig godt ud, da den laa temmelig frit. Den blev opført i 1703 og har i Tidernes Løb ført en meget omtumlet Eksistens. Oprindelig opført af Overbygningsinspektør Platen for at tjene som Operahus, blev den indviet som saadan den 26. Oktober 1703 ved Opførelsen af en italiensk Opera. Dens senere Historie falder først, naar vi for-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

længst er naaet ud ad Østerbro; men det skal dog her nævnes, at den har været snart Land- snart Søkadet-akademi og snart begge Dele tilsammen, at den er sprunget fra Kaserne til Rigsdagsbygning og nu endelig i vore Dage er gaaet over til at blive Sæde for Øster Landsret m. m.

Toldbodvejen var i 1670 kun i uegentlig Forstand en Vej; den maatte snarere betegnes som en bundløs Sti, der slyngede sig mellem store Vandhuller, hvoraf det meste af Esplanaden den Gang bestod. Ti Aar senere beordrede Kongen Magistraten til at lade Vejen istandsætte; hver Borger i Staden skulde paakøre 6 Læs god Jord eller Grus, og hver Fiskeskipper 6 Baade god Sandgrus, alt inden 5 Uger »eftersom det höiligen giordes fornødent, at Veien ud til Toldboden, den gemene Mand til Tjeneste, med det forderligste blev repareret og forfærdiget«. Man tog sig imidlertid den Gang et Kongebud lige saa let, som man i vore Dage tager sig et Folkebud, og en Maaned efter maatte Ordren gentages. Lavt maa der have været, og Vandet maa være gaaet langt ind, thi allerede fra 1664 havde Pladserne her omkring overtaget Rollen som Losseplads for Dagrenovationen, og særlig havde man haft Møje med at fylde et stort Hul mellem Grønlandspladsen og Toldboden, der lød det mindre skønne Navn: Luses Hul, og som man først naaede at faa udfyldt i 1710.

Endnu i 1682 henlaa Toldbodvejen om Vinteren i et frygteligt Uføre, og den maatte stadig henføres under Betegnelsen Sti. Først i Juli 1685 findes der i Søetatens Registratur en Resolution, hvori det hedder »at ikke alene den foreslagne Sti fra Nyboder til Toldboden skal, men endog en Kørevej sammesteds anlægges, hvortil Hs. Maj. vil lade betale 800 Rdl.«

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den nærmest Ny (Store) Kongensgade værende Del af Toldbodvejen blev ganske naturligt den, der først blev farbar og derfor ogsaa først blev bebygget, og her voksede den ene Brændevinsbod op efter den anden som Ukrudt; der var nok at vælge imellem, og de havde alle god Søgning, baade »Kirken«, »Stilavs«, »Hattefutteralet«, »Toldbodkælderen«, »Møllehuset« og endelig den saa bekendte »Brokkensbod« helt ude ved Toldboden. »Kirken« har vi jo endnu i vore Dage, »Møllehuset« laa paa samme Side af Gaden midtvejs mellem Bredgade og Amaliegade, hvor nu Samfundet for Vanføre har tilhuse, idet her i gamle Dage havde ligget en Mølle, der malede Mel til Soldaterne i Kastellet.

I 1690 bruges der 760 Rdl. til Vejens Reparation, men endnu 5 Aar senere hedder det, at »Folket nu ofte maa gaa i Ler og Vand fast midt paa Benene, hvorover baade Helbreden og deres Klæder fordærves«, og ude ved selve Toldboden var der et saadant Uføre, at Hestene sank i til Bugen. Endelig i 1702 naaede man at faa Vejen brolagt.

Ved Toldbodvejen er vi altsaa nu for 2. Gang naaet ud paa Grønlandspladsen, denne Gang ad en lige Gade, der oven i Købet var brolagt, og skønt man absolut ikke bør sidestille hine Dages Brolægning med den, der nu præsteres i de københavnske Gader, saa var man dog meget ømtaalig overfor den, ja, man forbød endog Bønderne at køre med Jernbeslag paa Vognhjulene for ej at ødelægge Brolægningen (!).

Nu, som tidligere, foregik de fleste Eksekutioner paa Grønlandspladsen. Frederik IV havde i dens Nærhed, paa Hjørnet af Østervoldgade og Stokhusgade, ladet op-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

føre et Stokhus, hvis underjordiske, mørke og fugtige Fængsler endnu eksisterer i al deres Frygtelighed. Indgangen til hvert af disse Fangehuller er saa lav, at de ulykkelige har maattet krybe derind paa alle fire, og herinde, paa den blotte Jord, over hvilket Vandet ofte stod højt, og hvor Uhumskhederne fra tidligere Beboere udbredte en sand Peststank, tilbragte de dødsdømte som Regel det sidste Døgn før Henrettelsen, der til Trods for sit barbariske Raffinement dog for mange blev noget af en Befrielse.

Hvis man mener, at sligt bød man kun de usleste Forbrydere, tager man fejl. Enhver, der har læst Kongedatteren, Eleonora Christine Ulfeldt's »Jammersmindet«, vil sikkert erindre den Scene fra hendes 22-aarige Fangenskab uden Lov eller Dom i Blaataarn paa Københavns Slot, hvor den Kvinde, hun havde til Opvartning, en Dag fik i Sinde grundigt at rense Fængselsgulvet, som hun troede var af Ler, og saa opdagede, at der i Tidens Løb hen over det oprindelige Stengulv var opstaaet et tommetykt Lag, der bestod af de sammentraadte og fasttraadte Efterladenskaber fra tidligere Fanger, der her i aarevis havde forrettet deres Behov. Naar man kunde byde en Kongedatter sligt, vil man se, at Forskellen i og for sig ikke var saa stor.

Henne i Rigensgade, omtrent overfor det nuværende Munderingsdepot, boede Garnisonens Skarpretter isoleret fra alle andre Mennesker; thi Skarpretteren, hans Hjælpere og hans Familie var uærlige Folk, med hvem andre intet Samkvem kunde have uden selv at blive regnet for uærlig, ja, der maatte endog særlige Bestemmelser til for at skaffe hans Kone kvindelig Hjælp ved Barselsaffærer o. l.

Skarpretteren var en Mand, der stadig var i Aktivitet, og for hans Virksomhed var der fastsat en ganske be-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stemt Takst, der forandredes noget i Tidernes Løb, men som omtrent paa dette Tidspunkt i Uddrag lød som følger:

For et Hoved med Sværd at afhugge	10	Rdl.
- - — — en Økse at afhugge	8	—
- en Haand eller Finger at afhugge	4	—
Et Hoved og en Haand at sætte paa Stejle, for hver 2 Rdl	4	—
For en at hænge	10	—
- - igen af Galgen at nedtage	4	—
- - hel Krop at lægge paa Stejle og Hjul, og Pælen at nedgrave og sætte	7	—
For en at slaa Arme og Ben i Stykker paa og lægge paa Stejle	14	—
For en død Krop at udføre af Byen	2	—
- - Krop at nedgrave i Jorden	3	—
- at partere og lægge paa Stejle	12	—
- hvert Kneb med gloende Tænger	2	—
- et Brændemærke	4	—
- Kagstrygning	5	—
- at brænde en Krop	10	—
- - slaa Navn paa Galgen	2	—

En anden Person, der ogsaa havde meget med Henrettelser at gøre, var Præsten. Denne skulde ikke alene forblive hos den dømte og tale til ham, læse og bede med ham, indtil han var henrettet, men dersom han skulde enten hænges eller brydes paa sine Lemmer eller og levende martres og deles, maatte Præsten ikke forlade ham, førend han var død, og naar man erfarer, at alene en enkelt Garnisonspræst, Magister Knud Tommerup, i sin Tjenestetid maatte ledsage ca. 600 til Retterstedet, faar man et Indtryk af, at det ikke maa have været

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

et behageligt Hverv at være Garnisonspræst i hine Tider, hvis da ikke Vanens Magt ogsaa har gjort *dem* sløve for Rædslerne.

Da Pesten rasede her i Byen i 1711, døde ogsaa Soldaterne som Fluer ude paa Flaaden, hvor de var stuvet sammen i store Mængder. Man forholdt sig imidlertid den Gang lidt ligegyldig over for saadanne Foreteelser som Pest og andre større smitsomme Farsoter; man saa i dem kun Guds retfærdige Straffedomme, og man kendte selvfølgelig intet til vore Dages desinficerende Midler. Men da der dog maatte gøres noget, og da man vel har ment, at de af Pest døde Soldaters Uniformer var for gode til at tilintetgøres, saa trak man dem af de døde Kroppe og vaskede dem, hvilken Vask foregik paa Grønlandspladsen ved Hjælp af Vand fra Kastelsgraven. Naar man nu hører, at denne Grav i Forvejen benyttedes som W. C. for Garnisonen, og at man selvfølgelig lod Vandet fra de pestsmittede Uniformer flyde tilbage igen i Graven, saa faar man jo en underlig Smag i Munden ved at høre, at Gravvandet samtidig benyttedes af Garnisonen som — Drikkevand.

I Oktober 1728 hærgedes København som bekendt af en mægtig Ildebrand, der lagde $^3/_5$ af Staden i Aske, og Grønlandspladsen fik ved denne Lejlighed Anvendelse, idet en stor Del af Befolkningen tyede her ud med deres reddede Gods. Ogsaa ved Byens næste Brand i 1795 skete det samme, og denne Gang blev der langs Østervold opført en Del Barakker for de brandlidte, der boede her i en Aarrække.

Naar man, som det senere vil ses, var meget nøjeregnende med, at Borgernes Kreaturer for hver Dag blev ført helt ud paa Stadens Fælleder, var Forholdet et andet, naar det gjaldt de militære Myndigheder, og det blev i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Maj 1744 tilladt, at Kommandanten maatte holde sine Køer tøjrede bl. a. paa Grønlandspladsen.

Stadens Tømmerpladser havde i en Aarrække haft deres Plads langs Havnen paa den Del af det gamle Amalienborgs Terræn, hvor Eksercerpladsen havde ligget, altsaa omtrent langs den nordligste Del af den nuværende Ny Toldbodgade; men da man ved en Visitation i 1753 fandt 6 Fustager Tjære og et stort Stenkulsoplag paa en af Pladserne, begyndte man at nære alvorlig Frygt for, at Flaaden, ved en Brand i disse store Tømmerbeholdninger, skulde staa i Fare. Man besluttede da at flytte Pladserne; men Valget af et nyt Sted var vanskeligt, hvorfor der tilsidst blev nedsat en Kommission til Afgørelse af Spørgsmaalet. Man enedes sluttelig om at anlægge dem bag Dronningens Enghave (nuv. Tivoli); men da det vilde vare 4 Aar, før den nødvendige Opfyldning kunde finde Sted her, besluttede man sig til foreløbig at henlægge dem dels til Grønlandspladsen, dels til St. Annæ Kirkegaard, hvor nu Sølvgades Kaserne ligger. For den førstes Vedkommende blev der rejst et 5 Al. højt Plankeværk uden om den Del af Pladsen, der skulde benyttes som Tømmerplads, og saa tog man fat paa Flytningen, der stod paa i 4 Aar og udførtes af 300 indkaldte Frimænd (Soldater), der hver fik 18 Sk. dgl. og Kvarterpenge.

Pladsen benyttedes dog kun i ca. 10 Aar som Tømmerplads. I 1765 havde man faaet Udfyldningen af Pladsen bag nuværende Tivoli færdig, og nu blev Tømmerpladserne flyttet herud, hvor den ældre nulevende Generation mulig vil kunne erindre dem liggende langs den Vej, der fra Runddelen ved Frihedsstøtten førte i en stor Bue udenom Tivoli og ud til Druknehuset ved Langebro.

Samme Aar som Grønlandspladsen blev til Tømmer-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

plads, gjorde Nyboder det første lille Indhug i den siden Christian IV's Dage, idet den lille Trekant: Tigergade og Leopardlængen mellem St. Kongensgade og Borgergade blev opført.

Ikke saa snart var Pladsen igen bleven ledig i 1765, før Nyboders Beboere tog den i Besiddelse som Skarnbøtte i større Stil; man var endnu ikke kommet længere end til at betragte Gaderne som et naturligt Aflosningssted, og man greb derfor med Begærlighed den Lejlighed, der tilbød sig til paa den store aabne Plads at faa den mindst vellugtende Del af Skarnet lidt mere paa Afstand, og Pladsen var en Tid lang en jævnt voksende Mødding.

Militæret havde den imidlertid stadig i Kikkerten som Eksercerplads; man havde en Tid forlagt Eksercitsen til Stadens Fælleder, men man beklagede sig over, at de laa saa langt borte (!), at Soldaterne var trætte og matte førend de naaede derud (!), og at den lange March frem og tilbage sled alt for meget paa Skotøjet. Man indstillede da i Juli 1774 om Tilladelse til atter at maatte faa indrettet Eksercerplads herude; men nu rejste sig en anden Modstand; man havde nemlig givet »Guldhuset« i Rigensgade Tilladelse til at opstille sine Tørrerammer paa Pladsen, og før der blev anvist en anden Plads til dem, før kunde der ikke blive Tale om, at faa den som Eksercerplads, hvortil ogsaa kom, at Regeringen manglede de fornødne Midler.

I Januar 1775 fandt man imidlertid en Plads i selve Rigensgade til Brug for »Guldhuset«s Tørrerammer, og da det nu ogsaa viste sig, at de fornødne Pengemidler var for Haanden, blev der den 3. Januar bevilget 1,352 Rdl. 88 Sk. til Grønlandspladsens Indretning til Parade- og Eksercerplads for Garnisonen. Atter stillede Vagtparaden her, om Sommeren og ved alle festlige Lejlig-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

heder med opknappede Frakker og ophagede Kjoler; selv om Vinteren maatte Officererne ikke trække paa Vagt med Kappe. Det gamle Ord om, at man klædte sig paa fransk, men frøs paa dansk, gjaldt ikke mindst for Militæret. Naar saa Forgadderingen var slaaet, og Vagten var afmarcheret under mange indviklede Ceremonier, udgaves her den daglige Parol, hvorved alle — ogsaa de vagtfri — skulde være tilstede.

I 1747 var der paa Volden ud for Pladsen bleven opført et Krudttaarn for Landetaten. Med dette Krudttaarn gik det galt den 31. Marts 1779. Det fortælles, at Skildvagten paa Trods af sin Instruktion havde røget Tobak paa sin Post; men hvad enten dette nu forholder sig rigtigt eller ej, sprang Krudttaarnet den nævnte Dag Kl. 9 Form. i Luften. Det havde rummet 600 Centner Krudt, og Eksplosionen var frygtelig. Det gik mest ud over Nyboder, hvor 47 Mennesker kvæstedes, medens 7 døde af deres Saar, og det siges, at Nyboder blev »næsten ruineret«. Bygningerne fik en Skade, der vurderedes til 40,000 Rdl., medens Beboerne fik ødelagt Bohave til en Værdi af 3,500 Rdl. Eksplosionen var saa stærk, at endog en Ejendom paa Købmagergade slog en Revne, og paa Frederiks Hospital blev et helt Fag Vinduer slaaet ind, saa at en Syjomfru, der sad ved Vinduet, blev kastet ind i Stuen og fik Vinduet over sig, ja, selv i Husene paa den fjerntliggende Blegdamsvej sprang Ruderne itu. Hele den nærliggende Bydel lignede en Ruinhob; i nuværende Østervoldgade var flere Huse styrtede helt sammen og to af Voldens Møller fik samme Medfart.

I April 1779 havde der fundet en større Husarrevolte Sted, i hvilken Anledning 39 Husarer sad arresterede. Hovedmanden for Revolten, Lars Eskelsen, skulde skydes,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og alle de andre skulde være til Stede ved Eksekutionen, der foregik den 3. Maj Kl. 7 Form. paa Grønlandspladsen. Det kan mulig interessere at erfare, hvor stort et militært Apparat, der blev sat i Bevægelse ved en saadan Lejlighed. Først afgaves en Parade paa 3 Kaptajner, 3 Premierløjtnanter, 3 Sekondløjtnanter, 16 Underofficerer, 4 Tamburer og 288 Mand; for at føre Delinkventen fra Stokhuset til Eksekutionspladsen: 1 Sergent, 3 Underofficerer, 1 Tambur, 1 Piber og 24 Mand; for at skyde ham: 6 Mand; for at begrave ham: 1 Underofficer og 8 Mand; for at grave Graven Dagen forinden: 1 Underofficer og 4 Mand og for endelig at føre de 39 andre Syndere fra Hovedvagten til Grønland: 1 Underofficer og 12 Mand. Der skulde med andre Ord ialt 380 Mennesker til, og man kan forstaa, at naar der til Vagt og Eksekutioner anvendtes saa store Styrker, kunde der ikke blive mange tilbage til Øvelser.

I November 1780 er der Tale om Opførelse af nogle Barakker til Brug for nogle russiske Søfolk, der af en eller anden Grund ventedes hertil. Det tillodes i den Anledning den russiske højstbefalende Officer at etablere en lille Vagt, dog uden Spil, uden for disse Huse, for at hindre Uordener. Barakkerne fandtes endnu i Marts 1782.

I Henhold til Kabinets Ordre af 7. Februar 1782 skulde der opføres en Reberbane for den grønlandske og islandske Handel, og man valgte hertil en Del af Grønlandspladsen. Aaret efter opførtes den som en lav, over 600 Al. lang Bygning, der strakte sig fra Toldbodvejen ud til Østerport langs den østlige Side af denne Del af Store Kongensgade. Ved dens Bygning blev Grønlandspladsen i høj Grad formindsket, idet Grønningen og Esplanaden blev skaaret bort. Bygningens

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Betydning som Reberbane ophørte allerede i 1785, da den solgtes til Ingeniørkorpset for 38,000 Rdl. for at tjene som Opbevaringssted for Proviantvogne. Aaret efter tog Artilleriet den i Besiddelse for deri at lade henstille de smaa lette Kanoner, der den Gang altid hørte til et Fodfolksregiments Udrustning.

Bygningen blev fra 1792 taget i Besiddelse af det ridende Artilleri, der fra 1796 afløstes af en Eskadron af Husarerne, og naar undtages en kort Tid Aaret efter, hvor den blev belagt med Livgarden til Hest, hvis Kaserne var bleven ødelagt ved en Ildebrand, har Husarerne siden da haft deres Standkvarter her, og fra Aaret 1800, da mindst 5 Eskadroner af dette Regiment var indkvarteret her, betegnedes den som »Husarkasernen«, uagtet en Del af den endnu benyttedes som Oplagsdepot for Artilleriet. Efter Bombardementet 1807 maatte den give Plads for en Del af dem, der var bleven husvilde i den Anledning.

Fra 1844 rykkede hele Gardehusarregimentet ind i Bygningen, hvorfor denne blev udvidet med forskellige Bygninger inde i Grønningen.

Den Indsnævring i Grønlandspladsen, der var sket ved Opførelsen af ovennævnte Reberbane (Husarkaserne), efterfulgtes snart af en anden; Nyboder trængte til Udvidelse, og i Aarene 1785—1790 rejste sig først Elsdyrs- og Delfingade, senere Krokodille-, Svane- og Vildandegade, samt den tilsvarende Del af Store Kongensgade. Dermed var Grønlandspladsens Rolle som Eksercerplads endelig udspillet, dog blev den endnu i en Aarrække i godt Vejr benyttet som Stilleplads for Vagtparaden, og i 1788 finder vi her rejst et Bræddeskur, i hvilket var

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

indkvartere nogle fra en russisk Flaade ilandbragte Matroser, der led af en smitsom Sygdom, og til hvis Afsondring fra Nyboders Befolkning, der blev oprettet en Vagt paa 1 Underofficer og 20 Mand.

Det var Anlæget af St. Annæ Kvarter og den ny »Helsingørsvej«, Ny (Store) Kongensgade, der bidrog til, at en ny Østerport — den fjerde og sidste — blev opført. Den paabegyndtes omkring 1702, og man mener, at en Italiener, Dominique Pelli, er Bygmesteren. Den blev, som tidligere anført, opført paa det Sted, hvor nuværende Søndre Frihavnsvej støder til Østerbrogade, og da Terrænet ogsaa her er højnet i vor Tid af Hensyn til Anlæget af Kystbanens Viadukt, skal man ogsaa her et godt Stykke ned, for at finde de gamle Levninger af denne Port. I 1704 er den saa vidt fremme, at der ansættes en Portner, Andreas Ohmsen, ved den. Dette betegner sikkert, at Færdslen fra denne Tid er bleven standset ved den gamle Port, thi her blev samtidig dennes Ravelinsbygning nedrevet, ligesom ogsaa en Vagtbygning, der kaldtes Grønlands Eck eller »Tobaksdaasen« blev nedrevet. Det sidste mærkelige Navn paa en Vagt stammer formentlig fra, at Glacierne i lange Tider blev dyrket som Tobaksplantager, paa hvilke man anvendte den billige Arbejdskraft, man havde i Slaverne. Der var imidlertid det at bemærke, at Arbejdskraften i Virkeligheden ikke var saa økonomisk, som man ved første Øjesyn skulde tro. Slaverne havde nemlig en iøvrigt let forstaaelig Tendens til at søge Friheden, hvor Lejligheden tilbød sig, og derfor maatte der ikke alene holdes adskillige Slavegevaldigere, men endogsaa Soldater med skarpladte Geværer, for at passe paa dem under Arbejdet, og da Prin-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

cipet synes at have været dette, at der skulde 2 Soldater til for hver 3 Slaver, siger det sig selv, at der maatte findes en Vagt i Nærheden, til Opholdssted for dette Kommando.

I Aaret 1708 stod ikke alene den nye Østerport færdig, men ogsaa en ny Ravelinsbygning og Vagtbygning var bleven opført. I Thurah's: Hafnia Hodierna, S. 37

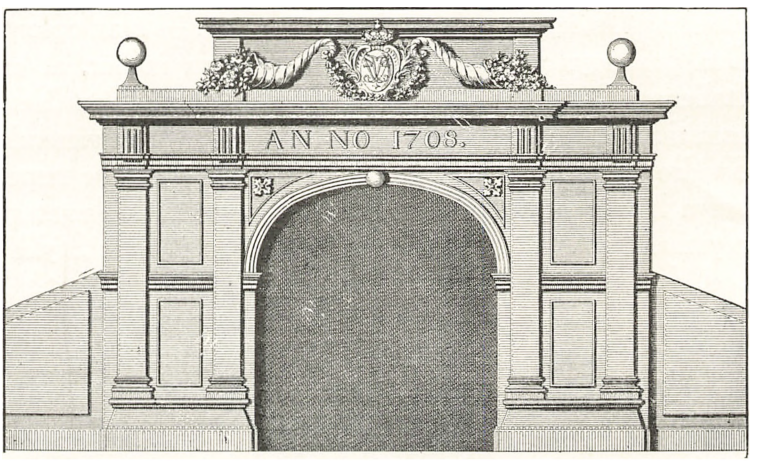

Østerport 1708.

findes en Afbildning af denne Østerport set inde fra Byen. Portbygningens Bredde var 14 Al., dens Højde paa Midten 10½ Al., paa Siderne 9½ Al. Over Midten stod Fr. IV's kronede Navnetræk i et Vaaben, omgivet af Bøge- og Egeløv, og ud for dette snoede sig til begge Sider to mægtige Overflødighedshorn, ud af hvis Aabninger vældede Blomster; under alt dette stod: ANNO 1708. Hver af de lavere Sidestykker bar Kugler, ¾ Al. i Gennemsnit. Portens Sidemure havde en Bredde af 4 Al., og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Porthvælvingen en Højde af 6½ Al. og en Bredde af 6 Al. Porten var ret enkel og tarvelig og kunde slet ikke maale sig med Byens Hovedport: Nørreport.

Selv om Porten saaledes var færdig, blev der dog endnu i en Del Aar arbejdet paa de nye Fæstningsværker uden for den, og i Bestræbelserne for at bevare disse var der atter her et Stridspunkt mellem Kommandanten og Byens Borgere. Disse havde nemlig fra Arilds Tid været vant til at drive deres Kvæg uden for Byens Porte og saa lade det græsse, hvor det selv vilde; nu derimod blev det i Juni 1709 befalet, at Kvæget, for ikke at beskadige Fæstningsværkerne, skulde føres helt ud forbi de langt uden for Portene rejste Slagbomme, saaledes at Kvæget kom til at græsse paa Byens Fælleder.

Da Pesten rasede her i Byen 1711, saa frygtelig som aldrig før, idet henved 25,000 eller ⅓ af Byens Befolkning maatte bukke under, blev Byens Porte, og altsaa ogsaa Østerport, lukkede den 7. Juli, hvorved der fremkom en fuldstændig Afspærring fra Omverdenen; senere blev der dog truffet den rationelle Bestemmelse, at Nørre- og Amagerport kun maatte passeres af rejsende og friske, Vesterport kun af pestsyge, medens Østerport fik den allersørgeligste Skæbne, kun at maatte aabnes for at lade Ligtogene passere. Da der imidlertid kun fandtes meget faa Ligvogne i Byen paa de Tider, og da Befolkningen modsatte sig, at Ligene udførtes paa Rustvogne eller paa almindelige Arbejdsvogne, fik Vagten i Østerport Ordre til kun at lade de to sidste Befordringsmidler passere, ja, man gik saa rationelt tilværks, at man overskar Seletøjet paa de finere Ligvogne og de dem ledsagende Karosser samt lod de paagældende Bedemænd fængsle.

Først den 2. April 1712 aabnedes Østerport atter for den almindelige Færdsel.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I alle disse Aar, fra længe før den nye Østerport rejste sig i 1708, var der bleven arbejdet kraftigt paa Fæstningsværkerne uden for Porten, og først i Aaret 1715 lykkedes det at komme til en endelig Afslutning med disse udførlige Arbejder.

Som bekendt havde Frederik IV i 1716 allieret sig med Czar Peter den Store af Rusland; den gamle Tanke, der aldrig lod Danmarks Enevoldskonger Ro, en Gang at kunne tilbageerobre de skaanske Provinser fra Danmarks daværende Arvefjende, havde atter vakt Krigstanken. Den mægtige Forbundsfælle skulde hjælpe os, og Byen og dens Omegn lignede en mægtig Lejr af russiske og danske Tropper. Begejstringen var stor, og Rygterne om vor Nationalhelt, Peder Tordenskjolds eventyrlige Kampe og Sejre var paa alles Læber. Czaren selv og hans Gemalinde Katharina boede inde i Byen, medens de russiske Tropper laa ude paa de vidtstrakte Fælleder, hvorom vi senere vil faa at høre. Tiden trak imidlertid ud, Peter den Store lod til at have god Tid, og da han syntes at benytte Tiden til at faa sig et grundigt Indblik i Byens Forsvarsmidler og militære Kræfter, forandrede Begejstringen sig efterhaanden til en stærk Mistro, der den 7. September førte til, at Byens Kommandant lod Vagterne forstærke ved de to Porte: Øster- og Nørreport, der laa Czarens Lejr nærmest; Kastellets Norgesport blev ogsaa lukket, og samtidig lod man Konstablerne være parat med brændende Lunter baade Nat og Dag, ligesom man ordnede Garnisonens Alarmpladser med et eventuelt Overfald for Øje.

Flere alarmerende Rygter kom i Omløb, og det hed sig bl. a., at 15—1600 russiske Ryttere og et stort Antal Soldater en Dag pludselig var rykket ind imod Østerport, for at overrumple Byen, og at kun den vagthavende

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Officers Konduite, ved i sidste Øjeblik resolut at lukke Porten, var Skyld i, at Forsøget mislykkedes.

Det med saa store Forventninger imødesete Angreb paa Sverrig, maatte atter opgives, da Peter den Store i September Maaned helt opgav Tanken og lod hele sin mægtige Hær indskibe herfra.

Østerport fra Bysiden.

Hvor mærkeligt det end lyder, synes det dog, at Østerport endnu ikke i 1726 vår brolagt; thi da Vognmændene under en Reparation af Knippelsbro ansøgte om Tilladelse til at udføre Renovationen gennem Østerport, blev dette dem kun tilladt med den Indskrænkning, at det maatte vente, indtil at Brolægningen gennem Porten var tilendebragt. Dette maa dog være sket s. A., thi i

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Oktober forbydes atter Kørslen af Grunde, som vi senere vil faa at høre om.

I 1740 nævnes en Nicolai Malm som Portner ved Østerport, og i 1756 anbringes der en Sprøjte ved Østerportsvagt; iøvrigt er det kun tyndt med, hvad man i denne Periode hører om Østerport.

Ved Porten laa Portnerboligen mod Vest og Vagten mod Øst. Denne Vagts Styrke var i 1780 1 Løjtnant, 2 Underofficerer, 1 Tambur og 30 Mand til 10 Poster; hele Byen var jo paa de Tider omspundet med et Net af Skildvagter.

Der er i April 1779 Tale om, at en Husar skal hænges »i Galgen uden for Østerport«; Skarpretteren indberetter imidlertid, at Galgen er saa brøstfældig, at Eksekutionen ikke kan foregaa, og i December s. A. meddeles det, at »den ved Toldbodvejen staaende Knægalge, hvor Desertørernes Navne pleje at anslaas og Eksekutionen af Kagstrygning og Brændemærke paa Delinkventer af Militær-Etaten afholdes, i sidst afvigte Nat er nedblæst«. Det ses heraf, at Galgen endnu er et nødvendigt Led i Justitsen. Den første af de to nævnte Galger var bleven rejst ude ved Kalkbrænderiet, hvor der i en Aarrække var Rettersted, den anden derimod havde i mange Aar staaet paa Toldbodvejen midtvejs mellem Store Kongensgade og Bredgade. Om denne sidste er der senere en Retssag — thi Galgen blev selvfølgelig straks igen sat i brugbar Stand — hvoraf det fremgaar, at den Rædsel og Respekt, der var for at berøre en Galge, ikke var saa stor, naar det gjaldt om at forskaffe sig en personlig Fordel; det viser sig nemlig, at en Patrouille paa sin Tur forbi den, havde stjaalet nogle af dens Bjælker, for dermed at skaffe sig lidt Varme i Vagten.

Medens man, som anført, tidligere uden videre hen-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

viste Passagen til de andre af Byens Porte, naar der skulde finde en Reparation af Østerport Sted, var man dog i 1783 og mange Gange senere, saa hensynsfuld, under en saadan Reparation, at lade Passagen fra Østerbros Forstad foregaa gennem Kastellets Norgesport, hvad der jo unægtelig var mere bekvemt for de udenbys boende paa denne Kant.

I 1792 afgaar Portneren ved Østerport, Niels Juel, ved Døden, og en forhenværende Underofficer, Heinrich Spielman, ansættes i hans Sted.

Der findes et Utal af Bestemmelser om Tiden for Aabning og Lukning af Østerport, som ogsaa af Byens andre Porte, og det vilde være ganske ugørligt at nævne dem alle. Efterhaanden som Antallet af Beboere uden for Voldene steg, fremkommer der Anmodning paa Anmodning fra disse om en længere Aabningstid om Aftenen, og denne skiftede atter efter Sommer og Vinter og mange andre Forhold. Naar Portene om Aftenen var lukkede — Nørreport altid senest — blev Nøglerne bragt op til selve Majestæten paa Amalienborg, eller, hvis han var fraværende, til Byens Kommandant, og saa hvilede Borgerne tryg i Bevidstheden om, at »der er ingen Røvere i denne Skov«, og at ingen Fare ude fra den store Verden kunde naa her ind. Ja, Portene var saa hermetisk lukkede ved Nattetide, at det i Juni 1801 skete, at en frugtsommelig Kvinde, Anne Ols Datter, forgæves bad om at maatte blive lukket ind ad Vesterport, for at komme paa Fødselsstiftelsen; Vagtkommandøren nægtede imidlertid kategorisk en saadan Ekstravagance — hvad kunde der ikke være sket, om Majestæten var bleven vækket af sin landsfaderlige Søvn, for en saadan Ubetydeligheds Skyld? — og Resultatet blev, at Kvinden maatte føde sit Barn ude i Glaciet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Denne Historie gav dog Anledning til den Indrømmelse, at Nørreport om Natten skulde aabnes i Tilfælde af Sygdom, Fødsler eller lign., dog skulde en Gefrejter i saa Tilfælde følge med til den paagældende Læge eller til Fødselsstiftelsen, for at overbevise sig om, at Tilladelsen ikke blev misbrugt.

I 1806 ansættes forhenværende Sergent Binnemann som Portner ved Østerport; han afgik dog kort efter ved Døden og blev erstattet af Portneren ved Christianshavns Port Ole Ouensen, hvis aarlige Lønning var 44 Rdl.

I de bevægede Dage August—September 1807, da Englænderne bombarderede Byen, hvad vi flere Gange senere vil komme tilbage til, spillede Østerport en vigtig Rolle som Udfaldsport, ofte i Forbindelse med Kastellets Norgesport.

Som altid ved saadanne Lejligheder var Hæren alle andre Steder, end der, hvor Faren virkelig truede. Af regulære Tropper rummede Byen kun 8 Bataillonер Fodfolk, 1 Rytterregiment, 3 Feltbatterier og nogle Ingeniører; hertil kom nogle Landeværnsbataillonер og Københavns Væbning m. fl., men højt op over alle disse ragede de to frivillige Korps: Kongens Livjægerkorps og Herregaardsskytterne, begge under Major C. F. Holstein, hvis Navn er foreviget i Holsteinsgade, ligesom Livjægernes i Livjægergade. Begge disse Korps var besjælede af en levende Begejstring og en varm og opofrende Kærlighed til Konge og Fædreland, og ved alle Udfaldene var de som Regel i Spidsen, hvor de dannede den solide Kærne, der med Mod, Tapperhed og Dødsforagt viste sig som et følgeværdigt Eksempel for de andre Afdelinger, men som ogsaa derfor kunde opvise de største Tab.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Under Belejringen blev der foretaget 3 Udfald, det første den 17. August og det sidste den 31. August, dels ad Østerport, dels ad Kastelsporten, medens det andet Udfald den 20. August blev foretaget ad Øster- og Nørreport.

Saasnart Byen efter det frygtelige 3 Dages Bombardement havde overgivet sig, blev det ved Bekendtgørelse af 8. September fra Kommandanten befalet, at samtlige Byens Porte skulde holdes lukkede fra Kl. 7 Aften, og noget senere bestemte Engelskmændene, at Posten til Hamborg og Norge kun maatte udpassere gennem Østerport.

Fra 2. Januar 1808 blev alle Portene holdt aabne til Kl. 12 Nat, og nu var man kommen saa vidt, at Nøglerne opbevaredes i de respektive Portvagter. Om Morgenen aabnedes Portene Kl. 7½ i Januar og December, Kl. 6½ i Februar og November, Kl. 5½ i Marts og Oktober, Kl. 4½ i April og September, Kl. 4 i Maj og Kl. 3½ i de 3 Sommermaaneder. Den 23. Juli 1821 blev det bestemt, at Østerport aldrig maatte aabnes om Natten, med mindre Kongen personlig befalede det, dog maatte alle Byens Porte staa aabne hele Natten 6 Nætter om Sommeren i den saakaldte Kildetid.

Saasnart Krigen i 1814 var forbi, var Østerport den af Byens Porte, der oftest blev passeret af Soldater. Nu var det jo Fællederne, der var bleven Garnisonens Øvelsesplads, og man havde begyndt at indse, at det, for at kunne føre Krig, var nødvendigt at indøve Felttjeneste. En Forfatter, I. R. Dein, fortæller, at han som Barn ofte saa Soldaterne rykke ud ad Østerport til de store Høstmanøvrer; de var altid delt i 2 Hold: Danskerne og Svenskerne — Sverrig stod endnu den Gang i Folkebevidstheden som Arvefjenden — til de første hørte altid Garden til Hest og til Fods samt Livjægerne, medens

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kastelsjægerne hørte til de sidste, der som Kendetegn herpaa udrykkede uden Pompon i Chakoen.

Portvagterne var altid tidligere blevet anset for saa betydningsfulde, at de blev kommanderede af Officerer; heri skete en Ændring den 26. Oktober 1829, idet de fra denne Dag blev Underofficersvagter.

Naar det foran er anført, at Nøglerne til Byens Porte forblev i Portvagterne Natten over, maa der senere være blevet foretaget en Ændring heri; thi i en Vagtinstruktion af 19. Februar 1831 finder vi følgende Bestemmelse: »Naar der om Natten opkommer Ildløs uden for Østerport, afsendes der straks Mandskab fra Østerportsvagt til Hs. Maj. Kongens Palæ, for med Hs. Maj.'s allerhøjeste Tilladelse at erholde Nøglerne udleverede til Østerport, som derpaa aabnes .....«. Naar saa omsider Mandskabet havde faaet Sprøjten halet frem og havde faaet den kørt ud til Brandstedet, kunde man være sikker paa, at alt, hvad der kunde brænde, var brændt; men saa var jo Reglementet sket Fyldest. Naar man tænker paa, at denne Ordning næppe ligger et Hundredaar tilbage i Tiden, maa man jo indrømme, at hver Tid har sit »Kineseri«, og det vil næppe gaa vor Tid bedre. Et nyt Hundredaar frem i Tiden og man vil trække overbærende paa Smilebaandet ad vor Tids Handlinger, dem vi selv betragter som saa udmærkede.

I den samme Instruktion faar vi at vide, at Portneren med Hensyn til Aabning og Lukning af Portene skulde rette sig efter Slaguret i Kastelskirken; men allerede et Kvarter forinden Lukningen skulde en Tambur oppe fra Volden slaa Appel, for at de, der ude fra vilde ind, eller omvendt, kunde sætte Farten op for at naa gennem Portaabningen, inden denne ubarmhjertigt lukkede sig for al Færdsel.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Man maatte den Gang have en Følelse af til Stadighed at ligge i en belejret By; ikke alene var Byen overspændt med et Net af Skildvagter, der sjelden var fjernet længere fra hinanden, end at de gensidig kunde raabe hinanden op, men ogsaa paa anden Maade mærkedes den fremtrædende Rolle Militæret spillede. Ved Retræten om Aftenen trak der f. Eks. fra samtlige Vagter hele Byen over, og det var ikke faa, et Kommando op, bestaaende af 1 Gefrejter, 1 Tambur og 2 Menige, der under uafbrudt Trommen marcherede gennem de Vagten nærmest værende Gader. For Østerports Vedkommende trak det saaledes gennem Store Kongensgade indtil Hjørnet af Dr. Tværgade og tilbage igen. Ved Retræten, der blev slaaet om Morgenen, »naar man ved Dagens Lys kan læse Skrift«, skaanede man dog sine Medmenneskers Morgenro, for saa vidt som, at Turen da kun gik »100 Skridt omkring Vagten«.

Alt som Forstæderne udviklede sig, blev de rigoristiske Lukkebestemmelser for Portene mere og mere generende, og den 1. September 1850 indsendte Østerbros Beboere et Andragende direkte til Krigsministeriet om Tilladelse til, at Porten stod aaben hele Natten. Man raadspurgte sig hos en hel Mængde Myndigheder, og Resultatet blev, at der den 27. December s. A. blev resolveret, at Østerport fra 1. Januar 1851 skulde staa aaben hele Natten, dog — for der var nemlig et lille »dog« ved Sagen — skulde enhver, der passerede Porten i den tidligere Lukketid, betale en liden Oppebørsel, ligesom det var Skik ved de andre Porte. Det er altsaa kun godt 70 Aar siden, at Byens Porte fik Lov til at staa aabne i hele Døgnet; men da havde ogsaa Sjette Frederik forlængst lukket sine gamle og trætte Øjne, og det historiske Frihedsaar 1848 havde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i særlig Grad vendt op og ned paa de gamle forældede Skikke.

Fra Aaret 1856 var de gamle Portes sidste Time slaaet; desværre manglede vor Bys Fædre i den Grad Pietetsfølelse og Forstaaelse af den historiske Værdi, der laa i disse gamle Porte, at man brutalt rev dem ned uden saa meget som at betegne deres Beliggenhed for Eftervérdenen. Hvor vilde ikke disse gamle Porte have pyntet op liggende som Midtpunkt paa en rund, aaben Plads, hvor de kunde fortælle de kommende Slægter om de svundne Tider, da vor nu saa store By kun var en liden By men med mange store, smukke og stolte Minder om Menneskers Færden og Menneskers Kaar. Man valgte altsaa, eller kendte ingen anden Udvej end at rive disse ejendommelige Bygninger ned, fremfor at lade dem staa som et lille Stykke Poesi i Nutidens rastløse Liv.

I Juni og Juli 1856 faldt Nørreport, Aaret efter Vesterport og Amagerport og endelig i Juli 1858 Østerport som den sidste af Stadens gamle Porte.

Forinden vi for sidste Gang gaar ud gennem Østerport, vil det maaske være paa sin Plads at fastslaa noget, som man endnu i vore Dage hører Folk disputere om, fordi det viser sig, at der er saa uendelig faa, der virkelig kender det rette. Spørgsmaalet er, fra hvilket Punkt Landevejenes Mile- — nu Kilometer- — pæle er beregnet. Prøv at rejse Spørgsmaalet i et Selskab, og der vil være omtrent lige saa mange Meninger, som der er Personer i Selskabet. Nogle mener Postgaarden, andre Kongens Nytorv, andre igen Raadhuspladsen eller Christiansborg Slot o. s. v., men ingen af dem har Ret, og sjelden finder nogen paa at løse Spørgsmaalet ved den ganske simple Fremgangsmaade at maale sig med en

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Passer indad paa et Kort fra den første Mile- eller Kilometer-Sten.

Vejlængderne fra København blev — og bliver endnu den Dag i Dag — regnet fra de gamle Porte, saaledes at Amager Landevej regnes fra det Sted, hvor Amagerport stod, og hvor der heldigvis nu i de senere Aar er rejst en smuk og dekorativ Sten med en Inskription, der bærer Bud herom; Roskildevejen fra Vesterport, hvad der altsaa i et enkelt Tilfælde giver Raadhuspladsen en Chance; Frederikssundsvejen fra Nørreport, hvor nu Nørreports Station er, og hvor ethvert Spor af den sidste Port er forsvundet ved Anlæget af Boulevardbanen; og Helsingørsvejen (Strandvejen) endelig, hvilken sidste var en meget daarlig og sandet Vej, fra den Østerport, vi netop har beskæftiget os med.

Men Lyngbyvejen da? Eftersom Østerallé er en forholdsvis ny Vej, og da den gamle Kongevej — Møllevej (gade) — som vi senere vil komme til at høre om, og som førte ud fra Trianglen, ikke mere eksisterer, var Lyngbyvejen udmaalt fra Nørreport, hvad enhver kan overbevise sig om ved fra Fjerdingvej-Milepælen, der endnu har faaet Lov til at staa i Nørreallé bag Blegdamshospitalet, med en Passer at følge Nørreallé, St. Hans Torv, Fælledvejen, Nørrebrogade og Frederiksborggade til Nørreports Station. Mærkeligt nok har man bibeholdt dette Forhold ogsaa efter Indførelsen af Kilometerinddelingen.

En af Struensees mange gode Idéer var den, at der paa et eller andet Sted i Byens Midte skulde rejses en høj Obelisk, hvorfra da alle Vejlængder skulde regnes, men hans Tid var jo saa kort, at hans unægtelig mange gode Idéer desværre ikke fik Lov til at blive ført ud i Livet. Ogsaa af Hensyn til dette Spørgsmaal er det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sørgeligt, at man i sin Tid rev Portene ned, uden at der samtidig, som nu ved Amagerport, blev rejst et Mærke med Oplysning om, at herfra regnes Afstanden fra København ad den eller den Vej, thi som det nu er, svæver Vejlængderne ganske i Luften.

Før vi begiver os paa vor Tur ud gennem Porten skal der blot fortælles lidt om den Del af Østervold, der laa denne nærmest.

Fra ældgammel Tid havde der paa alle Københavns Voldbastioner været Møller, der i ældre Tid kun var simple Stubmøller, men som senere blev ombyggede til de saakaldte hollandske Møller. Nærmest Porten laa Rosenkrants Bastion med den endnu fra vore Dage kendte »Dronningens Mølle« samt en lille Stubmølle: »Lille Kongens Mølle«, der nedbrændte i Foraaret 1842 og ikke senere blev genopført. I den næste, Peuchlers Bastion, der delvis eksisterer endnu, og hvor »Danmarksmonumentet« nu har faaet sin Plads, laa Stokhusmøllen, og i Qvitzow's Bastion ud for nuværende Sølvgades Kaserne laa »Sølvgades Mølle« eller »Lille Svanemølle«.

Denne den sidste Rest af Byens gamle Volde er jo i vor Tid desværre gaaet al Kødets Gang og har skænket os et uskønt og poesiforladt Stykke underjordisk Bane, der maaske tager sig endnu mere trist ud set paa Baggrund af de Rester, der er tilbage af de gamle Skønheder.

Øst for Østerport skød Grønlands Bastion sig som en kølleformet Halvø ud imellem Stadsgraven paa sin ydre og Kastelsgraven paa sin indre Side. I vore Dage er Søndre Frihavnsvej lagt hen over denne Bastion, paa hvis yderste Bastionsspids den svenske Gustafskirke nu knejser. Saalænge Porten endnu eksisterede — og et

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

godt Stykke Tid derefter — var denne Bastion adskilt fra Gadelinien ved en høj Mur, i hvilken en Jerngitterport førte ind til et saare fredhelligt Stykke Terræn, der i December 1818 blev overladt til Københavns Kommandant som Have og Promenade.

Endelig lader vi Portaabningen bag os og staar kort efter paa den første Bro, der i nordlig Retning, lidt til Vest førte over den inderste Del af Stadsgraven over til Østerbros Ravelin, der var en fuldstændig Ø. Gadelinien, der i et Sving tilvenstre førte over den, var meget smal (saaledes som Amagerbro forinden den nu fornylig stedfundne Regulering), og den fortsattes i Bro Nr. 2, der i næsten vestlig Retning førte over den ydre Arm af Stadsgraven. Midt paa Øen, lige i Svinget, laa Ravelinsbygningen (hvortil ligeledes et Sidestykke endnu kan ses paa Amagerbro), der havde omtrent samme Facaderetning, men dog laa noget længere fremme end den nuværende Østbanestations Bygning, hvis Trappenedgange til Perronerne ligger i den gamle Stadsgrav.

Havde man passeret den yderste af de 2 Broer og dermed den yderst smalle S-formede Passage, udvidede Vejen sig tragtformet for at gaa over i den brede Allé, der senere skal omtales. Paa dette tragtformede Stykke passeredes Claciet, der jo næsten henlaa ganske uberørt indtil vore Dage. Herude havde Rüse i 1663 indgrøftet sig en stor Plads til Græsning for de talrige Materialheste, som han benyttede ved Arbejdet paa Kastellet. Hvad Militæret først en Gang fik fat i, plejede det at holde fast paa, og uagtet det paagældende Stykke Jord i Virkeligheden var Magistratens Ejendom, lykkedes det dog først denne i 1697 med megen Møje at faa Stykket

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tilbage igen. Det maa saaledes have ligget udenfor det egentlige Fæstningsterræn.

Paa en Del af Glaciet paa den østre Side af Vejen blev der under Pesten i 1711 anlagt en Kirkegaard for fattige og ubemidlede. Fra gammel Tid havde det været en urokkelig Tro, at jo nærmere man blev jordet ved Kirkemuren, des nærmere var man Saligheden, ja, kunde man naa at blive sænket i Hvælvingen under selve Kirkegulvet, var man paa Forhaand vis paa at komme til at hvile i Abrahams Skød. Det var en ædel Kappestrid, der kostede mange Penge, at komme saa nær Helligdommen som vel mulig, jo længere man gled ud imod Kirkegaardsmuren, des daarligere blev Pladsen, og kom man til at ligge uden for denne Mur, hvor Forbryderne hvilede, ude i den uindviede Jord, var paa Forhaand alt Haab udelukket. Derfor havde alle som én hidtil villet sænkes i hvert Fald i den Have, i hvilken Kirken dannede Midtpunktet, thi at skulle lægges helt udenfor Byen, det var jo det samme som at blive begravet paa forbrydervis. Et Forsøg var i sin Tid bleven gjort udenfor Nørreport, men det maatte hurtigt opgives; nu kom Pesten i 1711, hvor Knokkelmanden med Leen handlede en gros, og hvor det gjaldt om at vinde Plads til de Tusinder og atter Tusinder af Lig, som Ligbærerne slæbte herud. Der hjalp ingen kære Mor, ud af Byen maatte de, liggende Lag paa Lag paa Fjællevognene med Hoveder og Ben dinglende ud over Bagsmækken.

Her paa Glaciet blev der saa gravet store Gruber, lange Rækker, hvori Ligene kastedes ned ofte uden Kiste og uden Klæder. Snart var der ikke nogen mere til at bære de døde, saa at de laa som Aadsler paa Byens Gader; en Tid lang maatte Soldaterne holde for, saa gik »Embedet« over til Slaverne; men alle døde de som Fluer. Ofte laa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ligene ubegravede, eller man nøjedes med at kaste nogle Skovle Jord hen over dem, alt medens Stanken af Forraadnelsen forpestede den varme Sommerluft.

Andre Steder blev der anlagt Tobaksplantager paa Glacierne, i disse maatte dels Bønder, dels Soldater sprede Gødning, og da Priserne paa den udenlandske Tobak steg i 1776, forøgede man Arealet.

Over hele Byens Glacis havde Kommandanten Jagtret fra 1761, men da de gode Kommandanter i 1816 formodentlig har udstrakt deres Ret betydeligt ud over, hvad fra først af havde været Meningen, blev det dem betydet, at Retten kun gjaldt Byens Glacis.

Vi har tidligere hørt om, at der blev anlagt en Losseplads herude i 1768 for Heste- og Kogødning; denne blev i 1777 flyttet ud til Nørrefælled.

I 1778 blev Glacierne udbedrede, i hvilken Anledning der bevilgedes 1,400 Rdl., ligesom der afgaves 2 Underofficerer, 13 Gemene og 2 Materialheste i 200 Dage. I 1841 maa man være gaaet bort fra Tobaksavlen, thi fra d. A. bortforpagtes Glaciet til Høavl i en 6-aarig Termin.

Saa foretager vi et rask Spring frem i Tiden; fra 1. Maj 1874 overlades hele Glaciet fra Østerbrogade og helt ud til Strandpromenaden til Øvelsesplads for 1. Ingeniørbataillon, og i en lang Række af Aar gennemrodedes Terrænet nu her ved Anlæg af Skanser, Løbegrave, Miner etc. Ti Aar senere optørtes omtrent ude ved Strandpromenaden et Barakkeetablissement til Brug for Ingeniørregimentets Rekrutskoler, der hidtil havde været indkvarteret paa Kasernen i Kronprinsessegade.

I 1893 afgaves den Del af Fæstningsterrænet, ialt ca. 35 Tdr. Land, der laa mellem Østerbrogade og Sundet, til Byen til Anlæget af Kystbanen og Østbanegaarden, og den 2. August 1897 aabnedes Trafiken paa denne Bane.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Paa venstre Side af Østerbrogade anlagdes Østre Anlæg i 1871, hvorved denne Del af det gamle Fæstningsterræn delvis har faaet Lov til at bevare sit ejendommelige Præg.

Det hedder om den Del af Østerbrogade, som vi nu skal til at tale om, at den i Tiden 1672—74 endnu var ganske ubebygget. Ofte tales der om Rettersteder her ude, saaledes f. Eks. i November 1738, men de synes at skifte Plads og ofte at blive etableret for hvert enkelt Tilfælde. I en Skrivelse af 16. December 1797 fra Kommandanten skulde saaledes en Plads uden for Østerport af Slaver indhegnes med Stolper og Lægter til en midlertidig Eksekutionsplads for en af Holmens Konstabler, Andreas Gabet, hvis Henrettelse fandt Sted 5 Dage senere.

Af Møller fandtes der en Del, af hvilke nogle havde Privilegium paa at male Korn for Militæretaten.

I Aarene fra 1783—86 foregik der en stor Forandring med denne Del af Østerbrogade, en Forandring, der heldigvis har bevaret sig helt til vore Dage, men som ogsaa, set paa Baggrund af Datidens indsnævrede Begreber, naar det gjaldt Anlæget af Gader og Veje, viser et ganske usædvanligt vidt Fremsyn, og som man, om man da har Tid til det i vor rastløse Tid, kun kan glæde sig ved. Talen er her om Anlæget af Østerbrogades Allé fra Kristiania- og Stockholmsgade til omtrent i Nærheden af Farimagsgade, idet den oprindelige Allé paa Vestsiden allerede hørte op, hvor nuværende Nr. 11 begynder, medens den østre Allé strakte sig lidt længere ud.

Naar man den Gang efter at have passeret den smalle Fæstningspassage pludselig stod foran den ca. 400 m lange og ca. 50 m brede Dobbeltallé med de brede Gangstier og den brede Vejbane med Ridesti og nu senere Cyclesti, maa det have gjort et mægtigt og et smukt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Indtryk. Nogle Aar i Forvejen — 1779—81 — var man begyndt med en saadan monumental Allé uden for Nørreport, hvor den slyngede sig i en mægtig Bue, af hvilken der nu intet Spor er tilbage ud over — maaske — de faa gamle Træer, der findes henne i det ene Hjørne af Grønttorvet, derefter fulgte 1780—86 Vesterbro, hvor endnu en lille Reminiscens er tilbage. Sidst kom Østerbro, hvor den smukke Allé til Gengæld har faaet uhindret Lov til at trodse Tidens nivellerende Tendenser. Ved Anlægget blev der selvfølgelig eksproprieret en Del Ejendoms- og Fæstejord for at den fulde Bredde kunde opnaas, og Udgifterne løb for alle 3 Broers Vedkommende op i omtrent 10,000 Rdl. aarlig, saalænge Arbejdet varede; men indrømmes maa det ogsaa, at disse Alléer var en Pryd, og at Østerbrogades Allé endnu virker ved sin Skønhed og Storladenhed.

Her paa dette Sted havde tidligere Bøndervognene holdt om Sommeren for at befordre Folk til Skoven, men nu blev der udstedt et Reglement for Færdslen, medens Bøndervognene blev henvist til Trianglen eller Blegdamsvejen.

Hidtil havde alt, hvad der laa uden for Porten og Ravelinen henligget i et ægyptisk Mørke, og om Vinteren kunde det ligefrem være livsfarligt at færdes her ude ved Nattetide, thi Is og Sne fik uhindret Lov til at blive liggende, indtil Foraarssolen fik Kraft til at smelte det og fik det til at trække sig tilbage til de dybe Grøfter langs Alléens Sider; men den 19. November 1801 befalede Kongen, at Strækningen fra Østerport og ud til, hvor Fæstningsterrænet ophørte, skulde oplyses med 8 — otte — Lygter (selvfølgelig Olielygter), og hele Østerbro havde dog paa det Tidspunkt 659 Indbyggere.

I Portens umiddelbare Nærhed var der stadig ingen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Huse, og af Datiden prises atter og atter Østerbro i høje Toner som meget romantisk og stemningsfuld. Stemningen blev imidlertid delvis brudt i 1807, da Engelskmændene rykkede os saa tæt ind paa Livet, at de med deres Kanoner, der var anbragt paa Trianglen, kunde bestryge hele Østerbrogade og det omliggende Terræn.

Og saa foretager vi atter her et sidste Spring frem til 2. September 1865, da Sporvejslinien, der hidtil var sluttet op ved St. Annæ Plads, blev forlænget ud gennem Bredgade, Grønningen og Østerbrogade, hvorfra den senere igen skød sig ud ad Strandvejen, først til Lille Vibenshus, senere igen til Slukefter. Den, der i vore Dage staar ved et Stoppested og ærgrer sig over at skulle vente nogle faa Minutter paa en Sporvogn, vilde sikkert springe helt i Flint, om de skulde sættes tilbage til Tiden omkring 1869, hvor en Sporvogn kun hvert 10. Minut kørte til Grønningen, hvert 20. til Trianglen eller Lille Vibenshus, og som kun én Gang hveranden Time vovede sig ud til Slukefter, og saa var Betalingen endda meget højere: fra Frederiksberg Runddel til Tivoli: 10 Øre (4 Sk.), derfra til Kongens Nytorv: 10 Øre, derfra til Grønningen: 10 Øre og saa fremdeles.

Garnisonskirkegaarden eller Soldaterkirkegaarden omtales allerede 1660, men først under Pesten 1711 blev den taget rationelt i Brug. Det hedder i en Cirkulær Ordre af 15. Maj d. A.: »Da man har bragt i Erfaring, at Ligene af de afdøde Soldater kun er bedækket med ganske lidt Jord, saaledes at de efter kort Tids Forløb ligge aldeles blottede, hvorved der udbreder sig en giftig Stank, der kan foraarsage Inficering, gives der Ordre til, at Regimentscheferne skal lade de ved deres Regimenter

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

afdøde Soldater ordentlig og dybt begrave, saa at de ikke ligge blottede paa Kirkegaarden.« Om Tiden for Kirkegaardens Indvielse er der nogen Uoverensstemmelse. Nogle paastaar, at den indviedes i 1711, andre, at Indvielsen først foretoges i 1717, og at den først i 1720 er blevet taget i reglementeret Brug. Det synes altsaa, at man i Pestens Tid ikke har taget det saa nøje med indviet eller uindviet Jord, noget som man før den Tid havde set meget paa.

I 1720 ansattes en Stenhugger som Graver ved Kirkegaarden, og den eneste Adgang til denne sidste var igennem hans Gaard.

En for Tiden karakteristisk lille Episode, der kun i uegentlig Forstand vedrører den omtalte Kirkegaard, undtagen for saa vidt at den sluttede her ude som saa meget andet, skal her anføres.

Vi har fra tidligere Lejligheder hørt om Soldater, der under Altergangen tog Hostien ud af Munden i den Ondes Navn i den Tro, at de derved kunde blive sat i Stand til at gøre Mirakler, og man har fra disse Tider mange andre Eksempler paa, hvorledes man forskrev sig til Satan, eller hvorledes Soldaterne, naar de stod paa Post i en sen Nattetime, anraabte selve Helvedes Majestæt om at gøre dette eller hint, alt et Udslag af Tidens sygelige Religiøsitet.

En Musketer, Joh. Pistorius, havde saaledes i 1718 forskrevet sig til Djævelen, og ved en Krigsretsdom blev han først dømt til at føres op paa Nytorv, hvor Forskrivelsen til Djævelen skulde brændes af Bødlen — der har altsaa foreligget et veritabelt Dokument — samtidig skulde Præsten holde en kristelig og opbyggelig Formaningstale til de omstaaende. Dernæst blev der i alle Byens Kirker gjort Forbøn for hans sande Om-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vendelse med efterfølgende Tale til Menigheden om dette Emne. Søndagen derefter maatte Pistorius i Garnisons Kirke gøre offentlig Kirkebod, hvorefter han meget højtidelig blev absolveret og kommuniceret. Man skulde nu tro, at alt var saare godt, og at Djævelen ved Kirkens Renselse var drevet ham ganske ud af Kroppen, saa at den stakkels Mand kunde begynde et nyt og bedre Liv. Men nej, Livet havde han sandelig forbrudt; det var kun hans Sjæls Salighed, man havde været saa omtaalig over for; Retten maatte gaa sin Gang, og Dagen efter blev han henrettet paa Nytorv, hvorefter hans Lig i Stilhed blev begravet paa Garnisonskirkegaard.

Da vi her er kommen ind paa disse Forhold, skal der endnu nævnes et lignende Tilfælde, der i Grunden burde have været omtalt, da vi passerede Garnisons Kirke. Scenen foregaar 4 Aar senere, i Januar 1722; og her er det en Abraham Torkelsen Bølge, »som med sit eget Blod ugudeligen har forskrevet sig til Satan«, hvorfor Kongen efter Samraad med Biskop Christen Worm og den danske Garnisons Præst Knud Tommerup resolverer, at hans med Satan sluttede Pagt af Profossen skal brændes paa Gaden uden for Indgangsdøren til Garnisonskirke.

Stadsfysikus Mangor skriver den 6. April 1786: »Ved Soldaterkirkegaarden uden for Østerport har jeg set staaende i aabent Hus ubegravet en forfærdelig Mængde Lig (!). Man sagde mig, at det var alle de, som var døde, siden Frostens Begyndelse, altsaa mange derimellem af hidsig og smitsom Sygdom ..... Man svarede mig at det skete, fordi Frosten gjorde dem det umuligt at faa Graven gravet .....«. Det giver et mærkeligt, fra vor Tid vidt forskelligt, Billede af Datidens Kirkegaardsforhold, som man har Vanskelighed ved at tænke

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sig muligt, naar det ikke hidrørte fra et officielt Dokument. Tænker vi os, at Frosten i det Aar har taget saa sent fat som blot i Februar Maaned, maa det altsaa den 6. April have været Ligene fra 2 Maaneder, der stod ubegravede over Jorden. Det maa have været hyggelige Forhold at gaa til Begravelse under, og naar det var saaledes under forholdsvis normale Forhold, hvorledes maa det da saa ikke have været i Pestens Tid.

I April 1789 bliver Kirkegaarden istandsat med stor Bekostning, og det foreslaas at opføre en Bolig i Nærheden for en Graver; senere samme Aar bekostes Kirkegaarden indhegnet — det er jo betegnende, at den indtil da, altsaa i 78 Aar, har henligget uden Indhegning — og Ingeniørkorpset opfører en Indgangsport, for hvilken der fordres et Beløb af 86 Rdl., som Kommandanten slet ikke havde regnet med, fordi han mente, at naar Ingeniørerne opførte den, vilde den intet koste, og nu ved han ikke levende Raad for, hvorfra Pengene skal tages. — Sluttelig ansættes der en Graver med den svimlende aarlige Løn af — 24 Rdl.

I Sommeren 1804 bestemmes det, at Begravelser fra Kirkegaarden kun maatte finde Sted hver Mandag, Onsdag og Fredag mellem Kl. 11—12, og senere paa Aaret blev der truffet en Del detaillerede Bestemmelser, der ikke er uden Interesse:

1. Alle Soldater og Pensionister, lige til Officerer, skulle paa bemeldte Assistens Kirkegaard nyde fri Jord som hidtil, hvilket og tilfalde deres efterlevende Enker og Børn.
2. Betalingen for de mindre formuende af de højere Klasser, som har mange Børn, eller som Generalitetet maatte anse berettigede dertil, maa modereres indtil 1 Rdl.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

3. Betalingen fastsættes iøvrigt for en Stabsofficers Lig til 4 Rdl. og for andre Officerer til 2 Rdl.
4. Ifald borgerlige vorde jordede paa denne Kirkegaard, betales efter den brugende Ligvogn, nemlig 4 Rdl. for Jorden, naar 20 Rdl.'s Ligvognen bruges, og 2 Rdl., naar 10 Rdl.'s Ligvognen bruges.
5. For Børn, som bæres eller køres i Karet, betales 1 Rdl.

Endelig i 1851 blev den gamle Kirkegaard inde ved selve Garnisons Kirke nedlagt, hvorfor man samtidig udvidede Garnisonskirkegaarden, der siden da har været paa 9 Tdr. Land. En Del af denne Udvidelse gik i sydlig Retning. Indtil Kristianiagade i vore Dage blev anlagt, laa her den saakaldte »Grønlands Lynette«, der oprindelig havde hørt til de yderste Udenværker, men som senere var bleven et Led i Ingeniørernes store Øvelsesplads. Det var Glaciet til denne Lynette, der indgik i Kirkegaarden og som nu repræsenteres af det Stykke Jord, paa hvilket Kapellet ligger og som, i Modsætning til hele den øvrige Strækning af Kirkegaarden, naar helt ud til Alléen. Her inde blev Kapellet opført i 1872, og i 1905 opførtes der en ret dekorativ Mur ud imod Vejen.

Med Undtagelse af denne lille Del af Kirkegaarden ligger altsaa hele den øvrige Del et godt Stykke tilbagetrukket fra Gadelinien; paa den mellemliggende Strimmel Jord findes i vore Dage, foruden den nye store Villa, populært kaldet »Lille Amalienborg«, en hel Del mindre flatterende Udsalg af Gravmonumenter og Automobiludstillinger etc., der i ikke ringe Grad mispryder Alléen. Paa hele denne Strækning var der i gamle Dage ogsaa Kirkegaarde. I 1770 blev den sydligste Del af dette Stykke Jord indviet som Fattigkirkegaard for Alminde-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ligt Hospital; denne Kirkegaard blev nedlagt i 1858, men endnu indtil i 1898 fandtes der her et fredet Gravsted tæt ud til Vejen bestaaende af en ret høj Sten, omgivet af et Jerngelænder.

Denne Grav gemte Støvet af Etatsraad I. H. Bärens, der fra sin tidligste Ungdom havde viet sit Liv for de fattige; han udgav Tidsskriftet »Penia« (Fattigdommens Gudinde), og et af hans Fyndord var dette: »At arbejde for de fattige, bør efter min Overbevisning ikke betales«. Han gennemførte ikke alene dette for sit eget personlige Vedkommende, men han ofrede endog af sine egne Midler for at hjælpe dem, og hans Kærlighed til de fattige, var saa stor, at han i sit Testamente ønskede efter sin Død at blive begravet mellem dem og som en af disse, og da han afgik ved Døden i 1813, blev hans Lig — i en Fattigkiste — sænket ned her paa den øde, forfaldne og overgroede Kirkegaard. Han havde udtalt Ønsket om, at en simpel Ligsten med den Indskrift: »Peniæ Forfatter — Hans Liv var Daad« maatte komme til at dække hans Grav, men der gik mange Aar, før dette hans beskedne Ønske blev opfyldt. I 1814 var Graven ganske sammenfaldet, og en Ven af ham lod da en Metalkurv hensætte paa Graven, men efter 1833 er denne bleven fjernet og erstattet af den omtalte Sten, paa hvilken, foruden hans Navn, Fødsels- og Dødsdato, endvidere fandtes den af ham selv ønskede Inskription. Ogsaa mod dette Monument blev der i Tidernes Løb begaaet forskellige Vandalismer, som det vilde føre for vidt her at komme ind paa, indtil det endelig i 1898 blev anbragt uden for Almindeligt Hospitals Kirke i Nørre Allé, hvorfra det dog atter i 1921 blev flyttet til det nuværende Almindeligt Hospital i Ryesgade. De jordiske Levninger af ham har man derimod ladet ligge,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og over dem har man pietetsløst rejst — en Automobilgarage.

Den nordligste Del af det omtalte Jordstykke blev anvendt som Kirkegaard for Stokhusslaverne og enkelte henrettede Forbrydere; det var her, der i vor Tid har været anlagt en Begravelsesplads for Hunde, der tilsidst udartede saa smagløst, at man endog anbragte smaa Kors paa Gravene eller anvendte Plader med f. Eks. »Hvil i Fred«. Med al Respekt for Kærligheden til en god og trofast Hund, grænsede dette dog til Blasfemi.

Ligesaa pludselig som Alleen var begyndt inde ved Østerport, ligesaa brat indsnævredes den igen et Stykke før Indgangen til Holmens Kirkegaard. Hvor nu Nr. 11 og 13 findes, laa et Forlystelsessted: »Alléenlyst«, der ikke alene gik helt ud over den vestre Allé, hvad der endnu kan ses paa Forskellen i Træernes Størrelse, men endog et godt Stykke ud i selve Vejbanen, saaledes at f. Eks. Sporvejslinien, der i sin første Begyndelse løb langs med vestre Allé, maatte slaa et stort Sving ud paa Gaden, hvor kun et ganske smalt Fortov skilte »Alléenlyst«s Have og nogle lave Huse fra Vejbanen. Forlystelsesstedet var i Stil med de tilsvarende ude i Frederiksberg Allé, med lukkede Trælysthuse med mange forskelligtfarvede Ruder i, dels imod Alléen, dels imod Gaden, hvor Indgangen var. Det omtalte smalle Fortov har vel omtrent ligget, hvor nu Cyclestien findes, men var endnu smallere end denne, idet kun to Mennesker kunde gaa jævnsides.

Paa den østlige Side af Gaden var der en lignende pludselig Indsnævring, men her var der, i hvert Fald i en senere Tid, et grimt Plankeværk, der bredte sig langt

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ud paa Gaden og omsluttede en gammel Vognmandsgaard, der indtog hele Pladsen hen til Kastelsvejen, der den Gang, som bekendt, løb direkte ud fra Østerbrogade.

Gaar vi atter over paa den vestre Side af Gaden og følger det smalle Fortog langs »Alléenlyst« og de om-

Østerbro's Allé mod Søen 1854. Fra *Chr. Stieper:* „Omkring Trianglen"

talte lave Huse, kommer vi til Indgangen til Holmens Kirkegaard, der altsaa laa meget længere ud paa Gaden end nu.

Holmens Kirkegaard er den ældste af Byens nu eksisterende Kirkegaarde, men er dog allerede den 5. i Rækken, som Kirkegaarde for Holmens Menighed.

Det var Chr. IV, der havde oprettet Holmens Sogn i 1617, og i den første Tid blev Sognets døde begravede paa en Kirkegaard, der i 1546 var bleven anlagt uden for Nørreport, omtrent mellem Frederiksborggade og Gothers-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gade. I 1619 blev der anlagt en Kirkegaard inde omkring selve Holmens Kirke, og fra 1619—1632 benyttedes begge disse Kirkegaarde i Flæng. Det sidste Sted fortsattes Begravelserne indtil 1805. Samtidig med Kirkegaarden ved selve Kirken, blev der anlagt en anden Kirkegaard paa selve Holmen (Gammelholm), der, naar undtages nogle enkelte Aar, blev benyttet indtil 1666. Med fuld Sikkerhed ved man ikke, hvor denne Kirkegaard har ligget, men Rimeligheden taler stærkt for, at den maa søges paa det gamle kongelige Teaters, Gethusets og de nærmeste Bygningers Grund, da man her ved Gravninger stadig har fundet Skeletter og Rester af Kister. Den fjerde i Rækken var den foran omtalte St. Annæ Kirkegaard, hvor nu Garnisonssygehuset og Sølvgades Kaserne ligger; den blev dog kun en kort Tid benyttet som Kirkegaard for Holmens Sogn.

Omkring 1664 fik Kastellets Bygmester, Rüse, Ordre til at lade anlægge en Kirkegaard for Holmens Menighed uden for Østerport, og den 10. August 1666 indviedes Kirkegaarden, samtidig med at det første Lig — en Baadsmand Mogens Mørchestue — blev begravet i dens Jord. Kirkegaarden, hvis første Navn var »Baadsmandskirkegaarden«, der senere forandredes til »Skibskirkegaarden« og sluttelig til »Holmens Kirkegaard«, bestod den Gang kun af den nuværende nordlige Del og var næppe halvt saa stor som nu. Mulig er der samtidig blevet opført et Kapel. I den tidligere omtalte Synsforretning af 14. December 1682 betegnes den som »Kgl. Maj.'s Søetats Kirkegaard«.

I 1701 hedder det, at Kapellet »formedelst Ælde er ganske bortraadnet, saa at der nu ingen Skjul findes enten for Præsterne eller Folket, naar der udi ondt Vejrligt noget kand falde for at forrette, hvorover Præsterne

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sig idelig besværger«. Der blev da foreslaaet opført et nyt Kapel, 20 Al. i Længden, 14 i Bredden og 6½ fra Jorden til Taget; men da det ej maatte opføres af Grundmur af Hensyn til Demarkationslinien, vedtog man at opføre det af Bindingsværk af Egetømmer og med murede Gavle. Dette Kapel kom til at ligge der, hvor Inspektørboligen nu findes. Forinden havde det været paatænkt atter at flytte Kirkegaarden, nemlig over paa den anden Side af Østerbrogade, i Forlængelse af Garnisonskirkegaarden. Den vilde i saa Tilfælde have kommet til at ligge lige over for Søen, men da man prøvede paa at grave her, kom Vandet allerede frem, naar man kom 1 Al. ned i Jorden, hvorfor det blev opgivet.

I Pestens Tid 1711 var ogsaa denne Kirkegaard Skuepladsen for store Uordener. Kongen havde den 22. August givet Ordre til, at al Ligbæring skulde afskaffes, og at Ligene kun maatte udføres paa Vogne. Holmens Folk var imidlertid et stridbart Folkefærd, der ikke vilde finde sig i, at det skulde forbydes det »at fly deres Døde ordentlig til Jorden«, og der blev fra anden Side klaget over Forholdene paa Kirkegaarden, hvor Baadsfolkene slæbte deres Lig hen, hvad enten der var aabne Grave eller ej, og fandt de ikke en saadan, kastede de enten Liget ubegravet paa Jorden eller bestak Bremerholmsfangerne, der var kommanderet der ud for at grave de store Fællesgrave til Pestligene, til at grave en Grav for dem. Der laa saaledes ogsaa her ofte Masser af ubegravede Lig, der udbredte en frygtelig Stank, og Resultatet blev, at der blev udstillet en Ryttervagt, der skulde paase, at Nybodersfolkene holdt sig med deres Lig til de store Fællesgrave.

Kapellet var atter i 1730 saa forfaldent, at det tiltrængte en større Reparation, men da denne vilde koste 794 Rdl.,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

opførtes der i 1751 eller 1754 et nyt Kapel, der blev opført af Grundmur, men foruden Kælder, og kom til at indeholde en lille Lejlighed til Graverens Karl, der bl. a. havde det Hverv at holde de Grøfter oprensede, hvormed Kirkegaarden var omgivet.

Det vilde føre for vidt her, om vi skulde gennemgaa al den Historie, der knytter sig til de paa de omtalte Kirkegaarde værende særlige Gravsteder; men vi kan dog ikke nægte os at minde om, at 1. Paaskedag, den 5. April 1801, gik det lange Sørgetog med de mange faldne fra det minderige Skærtorsdagsslag ud til Holmens Kirkegaard, hvor de blev sænkede i den store Fællesgrav, over hvilken nu Højen hæver sig med den smukke Obelisk med Indskriften: »De faldt for Fædrelandet den 2. April 1801. Medborgeres Erkendtlighed satte dem dette Minde« og nede paa selve Mindetavlen de smukke Ord: »Den Krans, som Fædrelandet gav, den visner ej paa falden Krigers Grav«.

Det er jo desværre ikke Københavnernes stærke Side at gaa paa Byens Kirkegaarde, medmindre Nøden eller Sorgen tvinger dem, og naar dette er Tilfældet, følges næsten altid en og samme Vej. Vilde man gøre sig selv den Ulejlighed en Gang imellem at besøge vore Kirkegaarde og særlig de ældre af dem, vilde det for mange være som at genopfriske alle de store Navne og alle de stolte Minder fra vort Fædrelands Historie. Det gaar ikke her i København, som det f. Eks. gaar i »Mindernes By«: Fredericia, hvor der Aar efter Aar pietetsfuldt valfartes til Krigergravene, der paa de store Slagdage smykkes med Kranse ligefra de store officielle med de røde og hvide Silkebaand med Guldindskrifterne til den fattige Kones tarvelige Krans af Evighedsblomster, plukket paa en Grøftekant. Hvormange af os Københavnere

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kender Krigergravene fra 1801 eller de andre store fælles Krigergrave paa begge de militære Kirkegaarde, og hvem af os vilde det falde ind at mindes dem, der hviler i dem, med en Krans? Københavnerne begejstres let, ofte for mindre end intet; men de glemmer til Gengæld desværre alt for hurtigt, selv det største.

I 1807 blev Indhegningen om Kirkegaarden nedbrudt, Træerne kappede og Kapellet afbrændt den 28. August for ej at danne Skjul for Fjenden, der var tæt inde paa Livet af os.

I Maj 1811 opførtes atter en Bindingsværksbygning til Graveren.

I 1815 udvidedes Kirkegaarden med 45,000 Kv.-Al., i 1853 med 17,000 Kv.-Al., i 1865, 1879 og 1884 fandt der atter Udvidelser Sted, saa at den sidstnævnte Aar havde en Størrelse af 10 Tdr. Land. Samtidig med denne Udvidelse opførtes Inspektørboligen paa det tidligere Kapels Plads, og den 3. November 1902 indviedes det nuværende Kapel.

Det er foran bleven sagt, at Façadelinien paa dette Stykke gik meget langt ud, hvorfor ogsaa Indkørslen til Kirkegaarden tidligere laa meget længere ude paa Gaden; saa vidt vides er Porten flyttet ikke mindre end 3 Gange, og det Mindesmærke, der nu staar foran Inspektørboligen over Læreren Lauritz Smith, skal være flyttet samme Antal Gange i Anledning af Gadereguleringen og skal oprindelig have staaet, hvor nu Stoppestedet for Sporvognen er angivet.

Der synes ikke at findes nogle biografiske Data for nævnte Lauritz Smith; men Mindestenen indeholder da for saa vidt ogsaa tilstrækkelige Oplysninger om ham.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det hedder paa denne:

For
Lauritz Smith
den meget oplyste
Mand
den nidkiere nyttige
Skolelærer
den saare udmærkede
Prædiker
den for Almeenvel
utrættelige
Tænker og Arbejder
den trofaste
Ven
sande hæderværdige
rejstes
denne Mindesteen
Af
nogle hans erkiendtlige
Tilhørere
og Sørgende
Venner.

I taknemmelig Erindring om den Afdødes
Virken for Indskærpelsen af
Menneskets Pligter mod Dyrene
lod Foreningen til Dyrenes Beskyttelse
dette Minde forny Aar 1878 og 1908.

—

Farimagsvej (gade) blev anlagt i Tiden fra 1714—20, da en den Gang nærmere ved Byen liggende Vej maatte opgives ved Udvidelsen af Fæstningsværkerne. Den blev senere udbedret med Kampesten og Fyld for et Beløb af 900 Rdl. Det var en ret smal Vej med Træer og dybe

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Grøfter paa begge Sider, og imellem den og Søen strakte der sig Marker, der senere blev til Gartnerier med enkelte straatækte Bygninger. Endnu i 1820 var Vejen en Del berygtet, som Opholdssted for Vagabonder, hvilket havde sin Grund i, at ogsaa her, hvor nu Børnehospitalet ligger, fandtes en stor Fattigkirkegaard, der dels ikke var indhegnet, dels var saa overgroet med Ukrudt, at Vagabonderne kunde benytte den som Nattekvarter, ja, der klages endog over, at løsagtige Kvinder her ved højlys Dag bedrev Utugt. Denne Fattigkirkegaard blev under Koleraen i 1853 atter stærkt benyttet.

Langs Søen løb den saakaldte »Kærlighedssti«, en smal Spadseresti, der senere afløstes af Østersøgade.

Forinden vi gaar videre, vil vi kaste et lille Overblik over det sidste Stykke af Østerbrogade, vi endnu har tilbage, før vi naar til Trianglen.

Vi skal langt tilbage i Historien for at søge Oprindelsen til dette Stykke Gade. For den, der mindes 30—40 Aar tilbage, da Ejendommene øst for Gaden laa lavt nede i en Sænkning, vil det staa klart, at denne Del af Østerbrogade oprindelig har været en Dæmning, der opdæmmede for Vandet fra Søerne, idet dette før den Tid blidelig var gledet videre for over de lave Marker — oprindelig en Del af Østerfælled — at søge ud imod Sundet. Først da Fr. II i Aarene omkring 1559 opbyggede sit pragtfulde Renaissanceslot: Frederiksborg, lod han dæmme op for Søen paa dette Sted og anlagde en Vej, et Arbejde, der selvfølgelig, som det den Gang altid var Skik, blev udført af Omegnens Bønder.

Ud for Søen blev der i 1709 anlagt en Slagbom for at hindre Kvæget i at komme ind paa Glaciet, og denne

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Slagbom, der var rødmalet, omtales endnu i 1820. For at føre Tilsyn med den ansattes der Aaret efter en fattig Mand, som dog først i 1715 fik Lov til at opholde sig i en lille Hytte, naar Vejret var for haardt. Selve Vejen kaldes snart: Den store Landevej, Den gamle Landevej eller Den store østre Landevej.

Under nogle store Øvelser i 1786 lægges der 400 Mand nationale Tropper i Kvarter paa Nørre- og Østerbro; Betalingen for en Mand pr. Dag var — 1 Sk. I 10 Dage i 1793 var Sjællandske Jægerkorps ligeledes indkvarteret her ude. Dette laa ellers i Helsingør, men skulde deltage i Øvelserne sammen med den herværende Garnison.

I 1793 talte Nørre- og Østerbro tilsammen kun 936 Indbyggere, medens Vesterbro alene talte 1,027; i 1801 talte Østerbro alene 659 Indbyggere — man »laa paa Landet« her ude — men uagtet denne Forstad altid havde været den mindst beboede af dem alle, gik det dog senere, formodentlig som en Følge af Begivenhederne i 1807, betydelig ned ad Bakke med Indbyggerantallet, der i 1854 kun var 450, Aaret efter 561 for saa endelig i 1890 at stige til 3,145.

Som en Følge af de 3 Dages voldsomme Bombardement i 1807 sammenkaldte Kommandanten Søndag den 6. September et Krigsraad, hvori deltog 5 Generaler, 4 Admiraler, 3 Oberster og 12 af Byens første Embedsmænd og Borgere. Alle var enige om, at det var en uundgaaelig Nødvendighed at indvillige i Fjendens Fordringer om at overgive Flaaden, og det blev besluttet, ad Admiral Lütken, General Waltersdorff og Generaladjutant Kirchhof skulde bemyndiges til at underhandle med Fjenden. Denne i høj Grad skæbnesvangre Underhandling fandt Sted s. D. Kl. 7½ Eftm. midt paa Østerbrogade, omtrent ud for Kastelsvejen. Næste Dag blev Kapitula-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tionen underskrevet efter 3 Ugers Forsvar, og samme Dag besatte Fjenden bl. a. Kastellet for et Tidsrum af 6 Uger og 1 Dag.

Hidtil havde der ikke paa den Del af Østerbro, der laa uden for Fæstningsværkerne, været hverken Lygter eller Vægtere, men fra 1830 blev der opstillet Tranlygter fra Barrieren til Blegdamsvejen og ansat Vægtere til at passe dem.

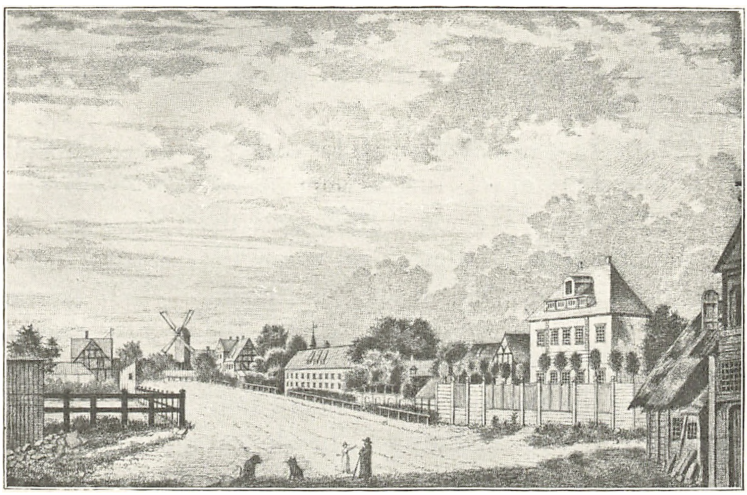

Østerbro (efter en Vandfarvetegning.)

Fra Østerbrogade udgik Kastelsvejen, og her laa Acciseboden. Om Oprindelsen til denne Vej vides der saa godt som intet, ud over at ogsaa denne en Gang i Tiden har baaret Betegnelsen »Kongevej«.

Mellem Marker — senere Gartnerier — og enkelte Træhuse førte den over den Del af Østerfælled, der senere kom til at danne Kastellets Glacis, og mundede ud i den idylliske men med mange aflaasede Led afspærrede Strandpromenade, ad hvilken man gennem

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Norgesporten naaede ind i Kastellet og langs et Stykke af hvilken endnu i vore Dage, før Anlæget af Frihavnen, den naturlige Strandbred strakte sig.

I en noget senere Tid blev der ud for, hvor nu Livjægergade munder ud, opført et Bomhus, ved Passage af hvilket der skulde erlægges Afgift ligesom ved Byens øvrige Porte. Denne Afgift tilfaldt en fra Kastellets ældste Dage oprettet Fattigkasse, der, foruden at yde Hjælp til Kastellets fattige, tillige blev anvendt til Udbedring af dets Veje, til Uddannelse og Beklædning af dens Kirkes Kordrenge, til Vin og Brød til Altergang sammesteds o. m. a.

I 1839 blev Døvstummeinstitutet anlagt her ude. Tanken om Oprettelsen af et Institut for døve havde allerede været fremme i 1772, og i 1805 oprettede Professor P. A. Castberg, hvis Mindesten nu siden 1912 staar i Institutets Forhave, et saadant med 2 Elever. I 1807 havde det 9 Elever og laa i Sølvgade, og fra 1823—39 i Stormgade. Den 15. April 1838 gav Kongen Tilladelse til, at den nuværende Bygning, til hvilken Chefen for Ingeniørregimentet, Oberst v. Prangen, havde leveret Tegningen, blev opført af Grundmur i Kastellets Glacis, og den 2. April 1839 blev den taget i Brug.

I 1858 blev Blindeinstitutet anlagt sammesteds efter Tegning af Etatsraad Meldahl. Institutet var bleven oprettet i 1811 af Selskabet »Kjæden« og blev ved Lov af 21. Januar 1857 gjort til en Statsinstitution. Den smukke Bygning blev indviet den 5. November 1858.

Kastellet ligger for langt uden for vor Bane, og det vilde ogsaa føre for vidt at komme ind paa dets Historie; det maa være tilstrækkeligt at anføre, at det blev opført i Aarene 1662—64.

Classensvej løb ud fra Kastelsvejen som en meget smal

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

men meget idyllisk Vej, der endte blindt midt inde i den herlige Classens Have.

Terrænet mellem Østerbrogade og Stranden var i de tidligste Tider meget sumpet og laa ogsaa meget lavt. Selv efter at den store Landevej var bleven lagt som en

Østerbrogade, Hjørnet af Kastelsvejen.

Dæmning for den østlige Ende af Sortedamssøen, førtes Vandet ud over det lavere liggende Terræn gennem Trærender, som ved Udgravninger i vore Dage flere Gange er kommet for Lyset. Egentlig hørte dette Terræn til Østerfælled, der i de ældste Tider var gaaet helt ind til Kastellet. Det menes, at der i 1650—53 blev udstedt Skøder paa en stor Mængde Havegrunde her, som tidligere havde tilhørt Fr. III. Ogsaa Raadmand Verner Kloumands Have fandtes herude i Nærheden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vi har hørt, at Chr. IV havde ladet opføre en Række Skanser herude for at forbinde Vartov med Kastellet, og endnu omkring 1880—90 fandtes der smaa Rester af disse Skanser hist og her inde i Haverne. I 1674 fandtes her nogle lave Bindingsværkshuse og en Have med de kgl. Fiskedamme, der var en Del af det Afløb fra Sortedamssøen, der tidligere havde været et Led af Befæstningen, og hvoraf den i vore Dage opfyldte Aggersborg Sø var en lille Rest. Ved disse Damme fik Kongens Jæger, Johan Dantzer, i 1679 Fribolig, og her indrettede han et landligt Forlystelsessted med Skydebaner etc.

Borgmester Titus Bülche, der havde været en af Griffenfeldts Dommere, fæstede i Aarene 1675—80 to store Grunde herude, og i den oftomtalte Synsforretning af 14. December 1682 finder vi da ogsaa under Pkt. 2.: »Poul Christensens Hus tilhør Borgemester Bølche, hvortil er et lidet Vænge, som grænser norden til Mons. Zachariasens Hus, øst og syd til Københavns Fælled og vesten til Landevejen, og er samme Vænge aarlig i Brug formedelst Engbund Skyld. Nok befindes udi samme Vænge en stor og 2 smaa Fiskeparker 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.«, og senere: »Kongens Fiskehus ved Stranden, som beboes af Niels Grøn og Borgemester Bylche en Byggeplads og Kaalhave, som bebos af Poul Christensen.«

I en anden Synsforretning af 28. September 1685 tales der om en Grøft, der »er den grauf (Grav), som forige tider hauer verit om den da verende fortification, som siden er bleuen raserit«, fremdeles at »Jorden i sig sielf er endeel af den gammel fortification og de uden vercker, som siden er bleuen nedkasted og til saaeland giort bequem«, samt endelig, at der ved Fiskerhuset findes et Stykke Jord, »huilcken jord er det ouer bleune af en gammel runddel, som endnu er tilsiune.....«

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Borgmester Bülche døde i 1684, 4 Aar senere solgte hans Enke Grunden til Gehejmeraad Jens Harboe, og der tales allerede nu om den store og smukke Harboeske Have, hvor Zcar Peter den Store i 1716 en kort Tid beboede en Ejendom.

Den Harboeske Have købtes i 1726 af en Mand ved Navn Frederik Holmsted, der her anlagde et Kattuntrykkeri.

I »Lystrejser og Lystgaarde i Københavns Omegn i det attende Aarhundrede« fortælles, at det første virkelige Landsted, man traf paa paa Østerbro, laa for Enden af Sortedamssøen paa Byens Side. Det var anlagt 1767, og fra Husets Vinduer havde man en vid Udsigt over Sundet. Mod Syd saa man ind over Byens grønne Volde med Træernes mægtige Kroner og de maleriske Vindmøller. Langs Søen laa smaa Landsteder, hvoriblandt Kattuntrykkeriet, og fra Blegdammene lød i den stille Nattetime hule Toner fra Blegemandens Kohorn, der skulde skræmme Tyvene bort fra de udspændte Lærreder, blegede af Solen og hærdede af Natteduggen. Der tales ogsaa om den Harboeske Have, der oprindelig havde været et »øde, sumpet og moradset« Grundstykke, som han med stor Bekostning havde ladet »opfylde, forbedre og indhegne.«

I Aarene 1755—65 købte Godsejer Johan Frederik Classen, der var en stor industridrivende, en hel Del af Grundene samt Fiskehuset, paa hvilke han anlagde en Fabrik for Fajanceovne. Classen var født i Kristiania 1725 og døde 1792, og det er altsaa ham, hvis Navn endnu lever i hele dette nu ganske bebyggede Terræn.

I 1778 fortælles det, at man, efter at have passeret Acciseboden omtrent paa Hjørnet af Kastelsvejen, paa det modsatte Hjørne af Vejen havde et pynteligt Hus,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det saakaldte »Hvide Hus« med en prægtig tilliggende Have, hvorefter fulgte den saa højt beundrede Classens Have, der havde to Ejendomme, af hvilke den ene hed »Frederikslund« og tilhørte Generalmajor J. F. Classen, medens den anden tilhørte Konferensraad P. H. Classen. Haven, der blev udvidet i 1799, havde en parklignende Karakter med Kanaler, Øer og ikke mindre end 12 Fiskedamme, der samlede sig om det endnu i Holbergs Tid bekendte Forlystelsessted »Fiskehuset«, og som laa omtrent paa Hjørnet af nuværende Classensgade og Strandboulevarden.

Classens Have kom som bekendt til at spille en stor Rolle under Englændernes Belejring 1807. De forskellige Udfald skal dog her kun skildres ganske flygtigt.

Natten mellem den 16. og 17. August Kl. 11—12 viste Fjenden sig i Haven, men blev atter drevet tilbage, og det besluttedes derfor næste Morgen Kl. 9 at forsøge et Udfald fra Østerport og Kastellet. Styrken, der var paa 6—700 Mand med 4 smaa Kanoner under Major Holstein, kastede Fjenden ud af Haven, og videre imod Nord. Under Udfaldet blev der skudt med glødende Kugler fra Kastelsvolden for at stikke Bygningerne i Haven i Brand, og et Kommando Tømmermænd gjorde Forsøg paa at hugge Træerne om, fordi de hindrede Skydningen og i høj Grad ydede Fjenden Dækning.

Den 25. havde Fjenden indtaget en af vore Skanser ved Trianglen, om hvilken vi senere vil faa at høre, og blev i den Anledning angrebet af et af vore Piketter, der stod i Classens Have. Det iøvrigt saa upaalidelige Marineregiment blev sendt til Forstærkning, men det hele maatte vige tilbage for den Overmagt, hvormed Englænderne mødte frem. Alene Marineregimentet mistede ved denne

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Lejlighed $^1/_5$ af sin Styrke. Ogsaa under dette Udfald blev der skudt fra Kastelsvolden.

Dagen efter, Onsdag den 26., forsøgte man gennem et tidligt Udfald fra Kastellets Norgesport atter at erobre Classens Have, hvilket dog ikke lykkedes.

Hele Dagen den 27. beskødes Haven fra Kastellets Volde, uden at det lykkedes at skyde Bygningerne i Brand.

Den 31. foretoges det sidste og største Udfald fra Kastellet og Østerport. Kl. 4 og Morgenen rykkede ca. 2,500 Mand, 8 Kanoner og ialt 100 Brandfolk og Tømmermænd fra Holmen under Oberst v. Beck ind gennem Classens Have, fra hvilken Fjenden blev drevet ud, samtidig med at man ødelagde hans der opkastede Værker, afbrændte Bygningerne og fældede Træerne. Først da Fjenden trak store Forstærkninger til sig, rykkede Udfaldstropperne Kl. 7 tilbage i god Orden med et Tab af 20 døde og 82 saarede. Det var ved denne Lejlighed, at den gamle General Peymann blev saaret i sin venstre Fod, og derefter lod sig køre op paa Kastelsvolden, hvorfra Ilden fortsattes til Kl. 1.

Ogsaa den engelske General Baird blev ved denne Lejlighed saaret paa meget lang Afstand af den kun 15-aarige Frederik Hansen, der som Søn af den nationalbegejstrede Asminderød-Kromand fulgte sin Fader, begge som frivillige. Generalen lod ham senere forestille for sig, komplimenterede ham for hans gode Skud og overrakte ham to guldindlagte Pistoler.

Med et lille rask Spring frem i Tiden hører vi om, at Tivoli's saa berømte Grundlægger, Carstensen, allerede i 1842 her ude i Classens Have arrangerede nogle store Fyrværkerifester, til hvilke Tilstrømningen var saa stor, at de fleste af Tilskuerne maatte staa op, skønt der var 4,000 Siddepladser.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Endelig i 1857—72 blev Haven udstykket i Villagrunde, og nu er det hele forlængst en Stenørken, hvor ethvert Minde om fordums Idyl forlængst er forsvundet.

Det oftnævnte Fiskerhus kunde ogsaa være en Del Omtale værd, men det ligger lidt for langt uden for vor Vej; det kan maaske dog interessere at høre, at Scenen i

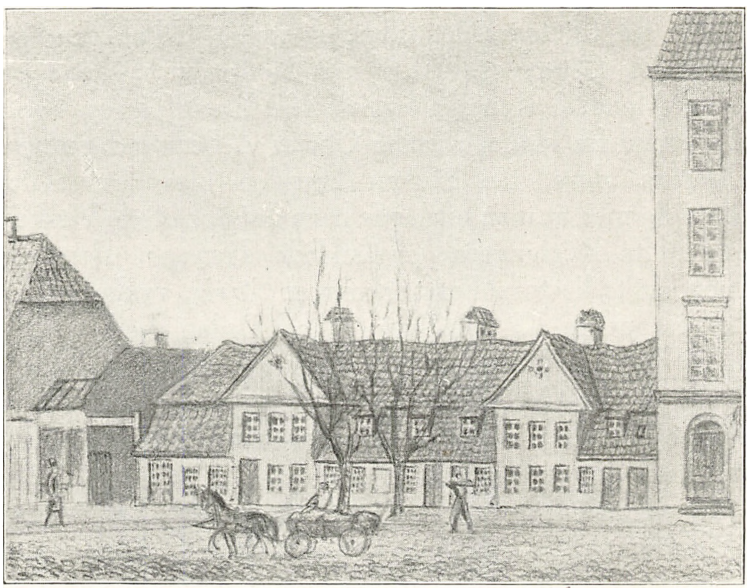

Møllestedet „Solen", Østerbrogade Nr. 46, nedrevet 1882.

Holbergs »Jacob von Tyboe«, hvor Jacob og Stygotius skiftevis lader deres Hære traktere, skal være tænkt henlagt til den til Fiskerhuset hørende Have.

Saa tidligt som i 1682 ejede en Mand ved Navn Mogens Zakariasen nogle Grunde nord for Classens Have, paa hvilke han anlagde et Limsyderi og en Stivelsefabrik. Denne Plads hed Rosenenge. Fabrikkerne fik ikke Lov til at bestaa længe, thi i 1688 solgte Ejeren det hele til

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Jens Roseheim, der menes at have givet Grundene Navnet Rosendal. Senere blev det igen solgt til Biskop Hans Bagger. Fra anden Side paastaas, at en senere Ejer Reinhard Isolin først gav Ejendommen Navnet Rosendal. Fra Bagger gik det over til Pierre Gandil, som her anlagde en Klædefabrik, der tilligemed den omliggende Grund af hans Enke solgtes i 1755. I 1778 ejes den af Grosserer Frederik Tutein; til Ejendommen hørte nu bl. a. Rolighedsdal eller Rolighed. Rosendal syntes, ligesom Classens Have, ikke at være gaaet umiddelbart op til Østerbrogade, idet der ud til Vejen fandtes nogle Smaahuse samt et Bryggeri og en Barkmølle, hvilken sidste brændte under Belejringen 1807.

Ogsaa Rosenvænget blev udstykket i Tiden fra 1857—72, og førstnævnte Aar anlagdes Rosenvængets Hovedvej.

Paa den modsatte Side af Vejen laa, ligesom nu, Sortedamssøen. Den østligste Del af denne var i 1606 stærkt tilgroet, og der er tidligere fortalt om, at Chr. IV i 1619 havde tænkt sig denne og de øvrige Søer omdannede som naturlige Grave for Byens Befæstning. Der er ogsaa forhen talt om, at Vognmændene i 1726 fik Tilladelse til en Tid at udføre Renovationen ad Østerport; men da det viste sig, at de aflossede den dels i Søen, dels paa en aaben Plads i dennes Nærhed, hvorved der udbredtes en saadan Stank, at ingen kunde komme der i Nærheden, »og Kongen skal dog der forbi, naar han passerer Østerport«, blev det forbudt.

Fra Sortedamssøen til Trianglen fandtes i 1858 ifølge Stieper: »Omkring Trianglen« kun nogle faa uanselige Huse, hvori nogle Handlende havde deres Boder; Ryes-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

gade er som bekendt en i vor Tid anlagt Gade, der i sine første Aar bestod af to isolerede Stykker, et mod Øster- og et mod Nørrebro; først sent blev de forenede i en fælles Gade. Ryesgade løber jo iøvrigt paatværs hen over de gamle Blegdamme.

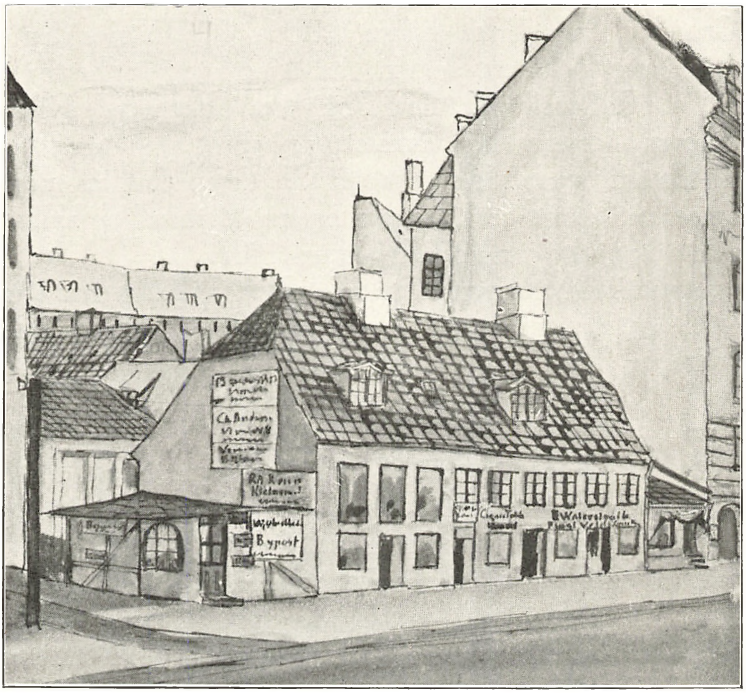

„Pæretræet", Østerbrogade, Hjørnet af Ryesgade.

Vi er nu endelig naaet ud til Trianglen; men forinden vi giver os i Lag med den, maa vi først beskæftige os med det, der fandtes her, før Trianglen blev til, nemlig — Vartov.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Allerede omkring Aar 1296 stiftede Biskop Johannes Krag den Stiftelse, der endnu i vor Tid har bevaret Navnet Vartov; det var et Hospital for fattige, men om dets Historie skal her kun fortælles i store Træk, indtil det fik sin Plads paa vor Spadseretur og blev et Led i Byens Befæstning.

Det anlagdes straks ved nuværende Helligaandskirke, og en enkelt af dets Bygninger, der har trodset alle Byens store Ildebrande, finder vi endnu den Dag i Dag i Kirkens store Kapel. Den 30. November 1607 flyttede Kongen det hele ud paa Strandvejen paa Gaarden Vartou (den tidligere Rosbæk Mølle). Af forskellige Grunde flyttedes Hospitalet i 1630 ind i en Del Nybygninger uden for Østerport for Enden af Sortedamssøen ved Trianglen og fik Navnet: Ny Vartou (Ordet udledes af: »Warthoe« lig Giv Agt, altsaa et Navn som saa mange andre, f. Eks. Slukefter, Holdan o. s. v.). Det skildres som et storartet Anlæg, omgivet af Volde og Grave, et helt Udenværk i den nye Befæstning, som Kongen lod anlægge uden for Byen. Landevejen gik direkte gennem Hospitalet, der bestod af fire grundmurede og sammenbyggede Huse foruden en Del andre Bygninger.

Med Volde og Grave havde Værket en betydelig Udstrækning. Lige ud for Sortedamssø, øst for den smalle Landevejsdæmning begyndte Vartovs Fæstningsgrav, og ved at følge dennes ydre Grav-Rand vil vi kunne faa et Indtryk af Værkets betydelige Størrelse, men dets Opførelse havde rigtignok ogsaa kostet 27,000 Daler.

Vi begynder ved et af de første Husnumre paa Willemoesgades sydlige Side, følger denne Gade indtil Ringstedgade, hvorfra Gravranden bøjer op til Sorøgade for at følge denne indtil midt i Faksegade, hvor den bøjer mod Vest. Inden den imidlertid naar Trianglen, bøjer

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den imod Nord, løber over Odensegade og hen til et af de laveste Husnumre paa Nr. Frihavnsgades søndre Side, hvorfra den atter slaar nogle Bugter hen over Trianglen og over imod Blegdamsvejen for derefter, omtrent følgende Sporvejsremissens Længderetning tværs over Ryesgade og Dosseringen, at naa ud til Sortedamssøen.

At ville fremdrage alt, hvad der kan fortælles om Vartov baade i dets Egenskab af Befæstningsværk og særlig som Stiftelse, vilde føre for vidt her, vi maa nøjes med at henvise til de Værker, der er skrevet om København og dets Historie, og skal her kun fremdrage enkelte Hovedtræk i denne.

Et af disse er dets Forhold i Aarene 1658—59, da Svenskerne belejrede København. Straks den 12. August 1658 besatte de svenske Vartov og armerede det med Skyts, der dog hurtigt blev bragt til Tavshed ved en kraftig Ild fra Østervold, St. Annæ Skanse og særlig fra en Stykpram: »Den stumprumpede Hund«, der laa i Sundet, hvor Bechs Badeanstalt i vor Tid laa, og Resultatet blev, at Svenskerne maatte fortrække. En Maaned efter tog de den atter i Besiddelse og besatte den nu med 10 Stk. af det fra Kronborg erobrede Skyts. Skydningen herfra blev begyndt den 14. September og var særlig rettet mod den nævnte Pram, der var Svenskerne en Torn i Øjet; men det kan ikke have været videre bevendt med de svenskes Skydning, thi uagtet der daglig i 3—4 Dage blev skudt med 36 Skud fra hver Kanon, lykkedes det dog aldrig at træffe Prammen. Den 23. Oktober nedbrød Svenskerne Vartov Ladegaard, og den 5. November besatte de danske atter Værket.

Enhver vil let kunne tænke sig, hvorledes de stakkels fattige og syge Lemmer samt deres trofaste Præst, den som Belejringens Historieskriver saa kendte Hiøring,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maatte være tilmode under disse Forhold; de fleste var gamle og svagelige, flere var blinde og Krøblinge, og disse Stakler skulde nu leve deres daglige Liv paa et Sted, om hvilket begge Parter idelig kæmpede, og hvor Kuglerne bogstavelig talt rullede ind mellem Sengene og dræbte eller lemlæstede Lemmerne. Det blev da ogsaa tilsidst den 13. November bestemt at flytte dem ind til Byen, og samtidig nedbrød de danske Resterne af Bygningen og bragte det meste af Tømmeret ind til St. Annæ Skanse, hvor det blev anvendt til Palisader.

I en versificeret Dagbog fra hin Tid hedder det for den 25. November.

Nu er alting saare stille
Nu maa hentis Tag oc Tille
Fra Wartou til Østerport
Pennen hviler vil ey tegne
Det som Vulgus*) vil opregne
Som de meener vel er giort.

Efter den Tid stod der idelige Kampe om Vartov, der snart var i Danskernes, snart i Svenskernes Besiddelse. Den 9. December havde de svenske forladt den paa Skrømt, efter at de forinden havde nedgravet en Granat paa det Sted, hvor Vagtilden plejede at brænde, og da de danske antændte deres Baal, sprang Granaten, hvorved 13 Ryttere blev kvæstede. Herom skrives der i Dagbogen:

Hei Vagt som gaar fra Vartou ind
Om Natten hvad est du nu blind!
Du icke kand Granater see
Som Fienden lagde dig til Væ.

Stormnatten den 11. Februar 1659 var det herfra, den svenske Generalløjtnant Gustaf Banér rykkede frem

*) Vulgus lig Almue, Pøbel, Folk.)

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kl. 4 om Morgenen til det tidligere omtalte mislykkede Stormangreb paa Østervold.

Den 23. Februar beordredes Vartovs Volde sløjfede, og den 16. Oktober blev det resterende Tømmerværk af Borgerne bragt ind til Kastellet.

Nogle Aar senere var der paa Pladsen bleven rejst en Vejrmølle, i hvilken Lynet i 1668 slog ned og dræbte baade Mølleren og en Pige. Senere findes her to Møller.

Endelig den 1. November 1726 tillodes det at bortsælge Grunden og de til Vartov hørende Jorder ved Auktion, og dermed er Vartovs Rolle udspillet paa Østerbro; men som Stiftelse for gamle og svagelige Mennesker finder vi den endnu i vore Dage mellem Farvergade og Løngangsstræde, og mærkelig nok er den atter her kommen i Kontakt med et af Byens gamle Fæstningsværker, idet der under dens Gaardsplads endnu findes Murværket fra et gammelt Fæstningstaarn: Vandmølletaarnet, der kom for en Dag ved Udgravning af de store Ejendomme, der er bleven opført paa Logishuset: »Holger Danske«s Grund og ved denne Lejlighed blev undersøgt.

Medens Vartov saaledes fortsatte sin Tilværelse andre Steder, hører man i en lang Aarrække intetsomhelst om den Plads, hvorpaa det havde ligget og som senere fik Navnet: »Trianglen«. Oprindelig er den aabne Plads vel opstaaet ganske af sig selv, saaledes som det altid er Tilfældet, hvor flere Veje støder sammen, og efterhaanden har den saa indtaget den Form, der berettigede den til sit Navn. Mærkelig nok findes Navnet ikke i ældre Bøger om København, og det maa derfor formentlig være af en ret ny Oprindelse. Der gik mange Aar hen, før den blev bebygget, og indtil da har det været en aaben Plads begrænset af enkelte Smaahuse og Haver.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Endelig i 1801 faar vi at vide, at der paa Stykket mellem Øster Allé og Strandvejen (nu Østerbrogade) bliver opført et Salpeterværk, og først da Englænderne begyndte deres Belejring i 1807, kommer der atter Fart i Trianglens Historie. Da Tiden var kort og Hjælpemidlerne faa til Anlæg af store Udenværker, blev man enige om at anlægge smaa Feltværker rundt omkring Byen, og bl. a. blev der her paa Salpeterværkets Grund opført en Redoute til 4 Kanoner og 60 Mand; men da man kun havde 4 Dage til Arbejdet og man foruden dette yderligere skulde anlægge 21 andre Værker, blev de ikke saa modstandsdygtige, som det havde været ønskeligt. Da Udfaldstropperne efter det mislykkede Udfald den 25. August trak sig tilbage, fulgte 3 Kompagnier af 2. lette hanoveranske Bataillon under Major Halkett efter, og idet de benyttede sig fortrinligt af enhver Fold i Terrænet, naaede de uopdagede saa tæt ind paa Værket, at de kunde overrumple det, ved hvilken Lejlighed de tog Løjtnant Caroc af Ingeniørerne og en Del af hans Arbejdskommando til Fange. Et Piket fra Classens Have rykkede Besætningen til Hjælp, ligesom en Del af Marineregimentet fra Kastellet blev sendt frem til Understøttelse, men Hanoveranerne havde nu en Gang sat sig fast og lod sig ikke rokke bort. Dagen efter præsenterede Redouten sig med Front mod Byen bestykket med 2: 24 Punds Kanoner, der var rettet ind langs Østerbrogade, 6 Morterer, der var rettet mod Byen og 4 andre Morterer rettet imod Strandkanten. Ogsaa paa mange andre Steder udenom Byen og ligesaa tæt paa den som her, laa Englændernes Værker, og det var derfor intet Under, at Byen, lige fra det Øjeblik da den første Granat faldt paa Kongens Nytorv og i de følgende 3 Nætter derefter led saa forfærdeligt som Tilfældet var.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Saa gaar der atter en Aarrække, hvor Trianglen ikke nævnes, indtil endelig i 1857 den første store Ejendom, det nuværende »Triangel«, hvor Isenkræmmer Lørups Forretning findes, rejste sig paa Pladsen.

Foruden Østerbrogade, der endnu i vor Tid endte ved Trianglen, førte en Del Veje ud fra denne i alle Retninger.

Kalkbrænderivejen (nu Nordre Frihavnsgade) førte mod Øst men svingede senere mod Nord, idet den gennem Slagtervænget førte ud til Stranden, hvor Kalkbrænderiet var, og hvor der tillige var et Rettersted ved en Skanse — Baadsmandsskansen — der var anlagt i Aaret 1700. Der kunde være en Del at fortælle herom, men det fører os for langt ud fra vor Vej, hvorfor vi hurtig søger tilbage igen til vort Udgangspunkt.

Paa Hjørnet af Trianglen og fornævnte Vej fandtes der endnu i 1820 et Beværtningssted, der var meget gammelt og kaldtes: St. Petersborg, hvilket Navn det skal have faaet, fordi Officererne fra den russiske Hær, der laa paa Fællederne i 1716, søgte ind her; som bekendt er Navnet bevaret i den nuværende Petersborgvej, ligesom det ogsaa er knyttet til den tretaarnede dobbelte Hjørnebygning paa Trianglen.

Paa Hjørnet af den samme Vej og Strandvejen, der jo tidligere begyndte ved Trianglen, fandtes der i Midten af forrige Aarhundrede et Traktørsted »Hjørnehuset« med Lysthuse paa et langt Stykke ud til begge Veje. Strandvejen selv skildres i Slutningen af det 18. Aarhundrede som meget sandet, forsømt og ufremkommelig; den blev meget lidt befærdet, dels som en naturlig Følge af dens Tilstand og dels fordi den egentlige Kongevej

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til Charlottenlund i ældre Tid løb langs Strandkanten, omtrent hvor nu Strandboulevarden er anlagt.

Da Østerfælled i de ældste Tider strakte sig helt ned imod Kysten, følger deraf, at Strandvejen førte hen over Fælleden, og der var saaledes i hele Vejens Længde den

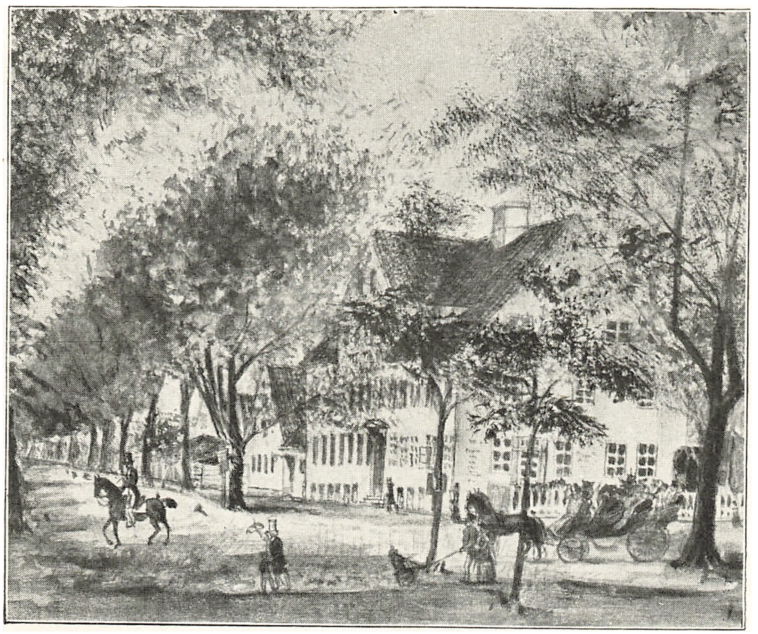

„Petersborg".

skønneste Udsigt ud over Sundet. Først senere blev Strandvejen gjort farbar for større Færdsel, særlig efterhaanden som Landliggerne blev fordrevet fra Østerbro og derfor rykkede ud langs dens vestlige Side. Endnu i 1855 talte den dog kun 86 Indbyggere, medens Østerbrogade samtidig havde 475. Ti Aar senere blev Sporvejslinien ført ud til det nu forlængst nedrevne Lille Vibenshus, og forlængedes senere til Slukefter, hvor

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Remissen endnu findes paa højre Side tæt ved Tuborg-Pavillonen; samtidig steg Antallet af Beboere stærkt, og skønt man endnu i 1870-erne stedvis kunde have Kornmarker paa begge Sider af Vejen, havde den dog 20 Aar senere et Indbyggerantal af 3,242; Østerbrogade havde samtidig 3,145 Indbyggere, medens Østerbro som Helhed havde 30,569.

Paa den anden Side af den Vej — Øster Allé — som vi senere skal følge, laa Blegdamsvejen, hvis første Oprindelse er fra 1669, og som senere fik sit Navn af de Blegdamme, der fandtes her. Disse havde oprindelig haft deres Plads inden for Sortedamssøen, men da det i Marts 1672 blev befalet, at alle Huse inden for Søerne skulde nedbrydes og Grundene fremtidig skulde være ubebyggede, flyttede ogsaa Blegmændene deres Virksomhed over paa den anden Side af Søen imellem denne og den Vej — Blegdamsvejen — der efterhaanden havde formet sig her. Der var ialt 17 Blegdamme, af hvilke der gaves en aarlig Afgift, der varierede imellem 20 og 30 Sletdaler pr. Stk.

Da vi beskæftigede os med Classens Have, omtalte vi en Mand ved Navn: Frederik Holmsted, der i 1723 anlagde en Kattunfabrik; dette var en Fortsættelse af en Virksomhed, den paagældende havde begyndt paa Blegdamsvejen. Holmsted, der var Bogholder ved det ostindiske Kompagni, fik i 1716 Privilegium paa Anlæget af en saadan Fabrik, der i 1719 stod færdig paa Blegdamsvejen, men senere, i 1723, henflyttedes paa Østerbrogade, medens den ældre Ejendom solgtes.

I Slutningen af det 18. Aarhundrede maa der dog have været en Del Beboelsesejendomme paa Blegdamsvejen, eftersom en Del af Sjællandske Jægerkorps (18, Bataillon) ses at have ligget i Kvarter her i 1787 og 1788. hver Gang i omtrent en Maaned.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ogsaa Blegdamsvejen spillede selvfølgelig en Rolle under Belejringen 1807. Medens Fjenden endnu kun havde besat Vibenshus og Jagtvejspartiet, laa vore Styrker ofte i Skyttekæder i den dybe Vejgrøft, der adskilte Vejen fra Fælleden. Nu havde imidlertid de danske Soldater ikke i umindelige Tider kendt til, hvad det vilde sige at føre Krig; Aar for Aar havde man under Fr. VI's personlige Ledelse leget Krig paa Fællederne, Gang paa Gang havde man med Bravur stormet og indtaget den mægtige Fæstning Store Vibenshus, og skudt var der blevet baade med Geværer og Kanoner — men kun med løst og aldrig paa eget Initiativ; men nu laa man pludselig her paa den samme Kampplads, ikke frygtløst fremstormende, som man var vænnet til, men som Forsvarere, alt imedens Fjendens Kugler peb om Ørene, og saa fortælles det, at en Delingsfører endelig tager Mod til sig, rejser sig, træder med stram Honnør hen foran Chefen og spørger, om det er tilladt at besvare Skydningen (!). Kan være at det kun er en Historie, men den er i saa Fald karakteristisk for en Tid, hvor det var utænkeligt at nogen kunde handle paa egen Haand. Efter det betydningsløse Udfald den 25. August besatte Englænderne Blegdamsvejen.

Først saa sent som i December 1830 blev der anbragt Lygter og ansat Vægtere paa Vejen.

I meget gamle Dage har der ført endnu en Vej ud fra Trianglen. Hvor nu Indgangen til Fælledparken er, førte en smal Vej — Møllevej — tværs over Fælleden, og den sidste Del af denne eksisterer endnu den Dag i Dag i Møllegade (tidligere: Jødevejen) fra Nørre Allé til Nørrebrogade.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vi er nu endelig parat til at forlade Trianglen for at fortsætte det sidste Stykke af vor Vej ud ad Øster Allé til Store Vibenshus. Øster Allé har vel fra den ældste Tid eksisteret som en smal, sandet Vej, der slyngede sig paa Maa og Faa over Fælleden; først i Aaret 1750 blev den imidlertid anlagt i den Form, hvori den fremtraadte forinden den sidste store Udvidelse. Dens Anlæggelse kostede kun 661 Rdl., og det kan maaske interessere at høre, at de første Træer til Alléen blev taget inde fra Kongens Nytorv, hvor Anlæget omkring Chr. V's Rytterstatue, det saakaldte »Krindsen«, den Gang blev nedlagt og først igen i vore Dage er opstaaet i en noget lignende Skikkelse. De ældste af disse Træer har derfor en smuk Fortid foran sig og har i deres spædeste Ungdom været Vidne til mangen en historisk Begivenhed inde paa Kongens Nytorv.

Før vi begiver os ud ad Vejen og fortæller om, hvad vi der møder, vil vi dog kaste Blikket paa Fællederne i deres Helhed, saaledes som de saa ud, forinden der blev gjort Indhug paa dem fra alle Sider, samt nævne de historiske Begivenheder, som har knyttet sig til dem *uden at efterlade sig noget synligt Minde.*

Fællederne, d. v. s. den Del af dem, som staar i Forbindelse med vor Vej — thi Vesterfælled, selv om den gik langt ind over Vesterbrogade, ligger os selvsagt for fjernt — bestod af de 3 Fælleder: Blegdamsfælleden begrænset af Blegdamsvejen, Nørre Allé og Øster Allé i hele deres Udstrækning, Østerfælled begrænset af Øster Allé og Jagtvejen ud til Sundet, senere, i vor Tid af Strandvejen (Østerbrogade) og endelig Nørrefælled begrænset af Nørre Allé mod Syd og Jagtvejen mod Nord strækkende sig imod Vest et Stykke ud ad Ladegaardsaaen til, idet bl. a. Assistenskirkegaarden er anlagt paa

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

den. Men foruden disse Fælleder var der i de ældste Tider endnu flere, og gaar vi saa langt tilbage som til 1254 vil vi høre om, at de strakte sig lige fra Sortedamssøen til Rosbæk (se vore Dages Rosbæksvej ved Ryvangs Allé) og Rør- eller Lersøen. Det var Byens udyrkede Bymark, Fælleden eller Oredriften, hvor Byens Borgere lod deres Kvæg græsse, og omtrent i dens Midte laa en temmelig stor By, af hvilken nu intet Spor mere er tilbage, men som vi senere vil faa Lejlighed til at høre lidt om, naar vi har naaet vort Endemaal.

Denne Ret til Græsning paa Stadens Fælleder fik Borgerne højtidelig Stadfæstelse paa efter den grusomme Belejring i 1523, idet det hedder: »Item skulle og Københavns Borgere og Indbyggere nyde og beholde deres Oredrift trindt om Københavns Stad saa langt og vidt, som de haft have af Arilds Tid«. For denne Ret betaltes der dog en Afgift, som i 1536 var »..... af et Fæs Hoved (undtagen Aars Kalve alene) 2 Skilling, beregnet 6 Faar eller Lam imod 1 Fæs Hoved.....«, hvilken Afgift endnu var uforandret i 1580. I 1673 beløb Græspengene af Fællederne sig til 202 Sletdaler 3 Mark. Alene paa Østerfælled græssede der i 1676 139 Køer.

Landevejen — Møllevejen — over Blegdamsfælleden maa endnu have eksisteret i 1676, da der d. A. er Tale om, at Stenbroen over Fælleden skal istandsættes. Ogsaa i 1695 blev Vejen repareret, hvilken Reparation kostede 1,668 Sletdaler. Det sidste Aar havde der været stor Lejr paa Fælleden, thi Militæretaten betragtede det altid som givet, at de havde absolut Ret til Fællederne, hvad der i Virkeligheden ikke var Tilfældet; det indrømmes da ogsaa dette Aar, at den megen Færdsel af de militære paa Fællederne har været den »til overmaade Besværing og Afbræk«. I 1678 er det atter saa galt, »at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hverken Borgerskabet eller de udenbyes boende har kunnet haft Heste paa Græs formedelst Livgardens Tilladelse af forrige General Arenstorf, at de maatte lade deres Heste gaa paa Stadens Fælled og Fang uden Betaling, hvilken derfor blev mager og bar for Borgerskabets Kvæg.« I 1682 vurderedes Nørrefælled til 300 Høveder og Østerfælled til 180 Høveders Græsning.

Den 12. Maj 1705 og mange Gange senere holdt Kongen Mønstring over alle Byens Regimenter og det grove Skyts paa Fælleden, og ved alle disse Mønstringer, Revuer og Lejrsamlinger led Græsningen megen Skade, ligesom Indtægten deraf derfor ogsaa var yderst ringe, saaledes i 1707 og 1715 ca. 360 Rdl., 1716 ca. 235, 1720 ca. 340 og i 1725 og 1730 over 400 Rdl.

Der klages stadig over, at Lejrsamlingerne ødelagde ikke alene Fælleden men endog Vejene, saaledes var der i 1708 »ikke alene gravet og mineret adskillige store Miner under Landevejen, men endog under den Kongevej (Kastelsvejen), som løber fra Kastellet hen ad Vartov«, hvorved Vejene var saa farlige at passere for de rejsende, særdeles Herskabet (Kongehuset), at de uafvidende kunde falde ned i Minerne og komme til stor Skade.

Ofte gik Kreaturerne helt ind paa Fæstningsværkerne og ødelagde disse, og da Vagten ved Nørreport i 1708 uden videre havde skudt et Par Heste, der græssede paa forbudte Steder, blev det betydet Borgerne, at de selv maatte tage Skade for Hjemgæld i saadanne Tilfælde. Det var i den Anledning, de tidligere nævnte Slagbomme blev indrettet, for Østerports Vedkommende ud for Søen.

Ved en stor Lejrsamling — 15—16,000 Mand — som i 1710 i 4 Uger eksercerede paa Fællederne, blev disse i den Grad ødelagt, at Magistraten havde en Udgift af 100 Rdl. for atter at bringe dem i Stand, idet Soldaterne

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke alene havde ladet alt deres Affald ligge, men endog havde gravet store Huller og uden videre havde kastst alle Grøfterne til.

Under Pesten 1711 rykkede den største Del af Garnisonen i August Maaned ud paa Fællederne, hvor de indkvarteredes i Barakker eller Telte; men da Mandskabet samtidig anvendtes ikke alene til at grave Kuler til Ligene, men endog fungerede som Ligbærere, hvorved de tjente 10 Rdl. om Maaneden, var det en Selvfølge, at Pesten ogsaa fandt Vej herud, hvor der var en god Jordbund for den, eftersom Soldaterne ganske satte sig ud over de af Sundhedskommissionen fastsatte Bestemmelser. Det siger sig selv, at Fællederne ogsaa i denne Anledning blev stærkt ramponerede, og atter nu er det saa galt med Vejene, at »Kongehuset« en Dag nær var væltet paa en Køretur.

En anden af Tidens Ulemper var den, at Folk uden videre kastede deres døde Kreaturer ud paa Fællederne, hvor de laa og raadnede i store Mængder, og i 1715 er der en Udgiftspost i den Anledning, idet Natmandens Enke havde anvendt sine Folk i 8 Dage for at opsamle og opbrænde Benene.

Særlig led Fællederne stærkt i Efteraaret 1716, da Russerne laa i Lejr her ude. De var i Dagene fra den 9.—15. September bleven overført fra Kiel og laa dels langs Kysten fra Kalkbrænderiet til Svanemøllen, dels paa Østerfælled mellem Store og Lille Vibenshus og dels paa Nørrefælled; ialt var Styrken 30,000 Mand, og de havde huseret saaledes med Terrænet, at der i 1719 maatte arbejdes med 160 Soldater i 8 Dage for at jævne Hullerne. Hver af disse Soldater fik ekstra 8 Sk. pr. Dag, vel at mærke af Stadens Kasse.

Den 16. Maj 1725 blev den daværende Garnisons-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Skarpretter, Frans Mühlhausen, beordret af Magistraten til at lade opsamle og opbrænde alle de paa Fælleden uden for Østerport liggende Aadsler, men Opbrændingen maatte ikke foretages i Nærheden af Vejene, for at det ikke skulde fremkalde Væmmelse hos de forbifarende og særlig naturligvis af Hensyn til »Kongehuset«; derimod skulde Benene føres ned til Baadsmandsskansen, hvor Kalkbrænderiet senere kom til at ligge.

Magistraten blev i August 1737 beordret til paa Fælleden at anvise en passende Plads, hvor Landkadetkompagniet kunde blive indøvet i Anlæg af Fortifikationsværker, altsaa noget lignende som i vor Tid i en længere Aarrække fandt Sted for Ingeniørregimentets Vedkommende i det Hjørne af Østerfælled, der laa nærmest Store Vibenshus.

Lige siden 1765, da den tidligere omtalte Grønlandsplads inde ved Nyboder var bleven inddraget som Eksercerplads, havde der staaet Strid om Militærets Ret til Fællederne — at de selv havde taget sig denne Ret var en Sag for sig — men i 1771 blev den endelig overdraget som Øvelsespladser for Militæret.

Den 4. Juni 1771 blev det første Hestevæddeløb afholdt paa Nørrefælled, og de gentages ofte i de derpaa følgende Aar, saa vidt vides op til Aarene 1842—1847.

Den ofte omtalte Losseplads for Heste- og Kogødning, der havde haft sin første Plads tæt uden for den gamle Østerport, og som vi er stødt paa et Par Gange paa vor Vej, blev nu atter flyttet længere ud, denne Gang til en stor Sandgrav paa Nørrefælled.

Uskikken med at henkaste Hesteaadsler paa Fælleden hører vi sidste Gang om i Maj 1778. Det anføres da, at Østerfælled er fuld af Benrader af de i en Del Aar udførte døde Kreaturer, men da der nu skal holdes et større

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»Campement« (Troppeøvelse), beordres der et Antal uærlige Slaver til under en Gevaldigers Tilsyn og efter Skarpretteren Oswaldts Anvisning at faa dem fjernede, hvilket Arbejde var saa stort, at 10 Slaver arbejdede herpaa i 10 Dage.

I Anledning af den store Brand, der overgik Byen i Juni 1795, blev en hel Del af de brandlidte lagt i Lejr her ude. Nogle Officerer af det borgerlige Korps førte, i Forbindelse med nogle Husarer, der iøvrigt var indkvarterede i Store Vibenshus, Tilsynet med de brandlidte.

I Slutningen af det 18. Aarhundrede angives Blegdamsfælleden at være 151 Tdr. Land stor, Nørrefælled 100 og Østerfælled 86.

De fleste Henrettelser foregik i disse Aar paa Østerfælled. Under Slaget paa Reden den 2. April 1801 havde den Næstkommanderende paa Skibet »Sjælland«, Kaptajnløjtnant Philip Schultz og Stabskaptajn ved Norske Livregiment Niels Westerholt, der havde Kommandoen over Skibets Soldaterbesætning, svigtet deres Pligt ved at forlade Skibet midt under Kampen for at flygte i Land. De blev ved en Krigsret af 19. Juni dømt til at kasseres og derefter skydes i Ryggen. Eksekutionen skulde foregaa paa Østerfælled den 11. August; men paa Retterstedet blev Dødsstraffen forandret til livsvarigt Fængsel paa Munkholm, hvor de dog kun forblev ca. 1½ Aar, da de blev landsforvist. Den 11. Februar 1806 resolverede dog Kronprins Frederik, at Retterstedet paa Østerfælled skulde flyttes til den saakaldte svenske Skanse paa Amager Fælleds østre Del.

I 1801 blev en Del Jord overført fra Østerfælled til Dækning af »Trekroner«.

De fleste af de tidligere omtalte Udfald fra den af Englænderne i 1807 belejrede By tangerede paa for-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skellig Maade Østerfælled. Tropperne til Udfaldet den 16. August samledes saaledes her ved Tretiden om Morgenen. Udfaldet naaede frem til Lyngby, hvorfra man imidlertid straks igen trak sig tilbage uden andet Resultat end *en* engelsk Jæger, der var bleven taget til Fange.

Allerede Dagen efter viste den fjendtlige Styrke sig langs Jagtvejen, og en dansk Styrke, der kom fra Kastellet, rykkede i en lang Skyttekæde over Østerfælled, og drev de engelske Forposter tilbage bag Lille Vibenshus; men da disse fik betydelig Forstærkning, maatte vore gaa tilbage med et Tab af 1 død og 13 saarede.

Da Tropperne ved Udfaldet den 20. August i den tidlige Morgenstund skulde rykke over Østerfælled for at ødelægge et ved Svanemøllen anlagt fjendtligt Batteri, var det en meget tæt Taage, og da der tilmed blev begaaet en Del Fejl, blev Udfaldet uden noget Resultat. Tilbagetoget blev dog foretaget i god Orden, ja, man marcherede endog i Kolonne og overholdt saavel Fodslag som Retning i Geledderne, og den unge kun 16-aarige Kornet F. R. H. Bülow, den senere saa berømte Sejrherre ved Fredericia, der med stor Bravur og Uforfærdethed havde ført Regimentets gule Fane frem imod Fjenden og i den Anledning vel nok havde fortjent en Lovtale, modtog tvertimod en drøj Røffel, fordi han, i sin ungdommelige Begejstring over for første Gang i sit Liv at skulle staa over for en Fjende, havde — — knappet sin Uniform til den forkerte Side*).

Ved det sidste Udfald den 31. August havde Situationen desværre forandret sig; nu var det nemlig Fjenden,

*) Saaledes fortælles det; men der er den Mærkelighed ved Sagen, at Bestemmelsen om, at Uniformerne skiftevis hver Maaned skulde knappes til forskellig Side, først stammer fra 29. Februar 1840. Forf. Anm.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

der samlede sine Styrker paa Østerfælled for at imødegaa vort Udfald i Classens Have.

Ikke saa snart var der atter Fred og ingen Fare, før Fællederne igen blev den traditionelle Øvelsesplads for Soldaterne, hvad der bl. a. fremgaar af, at det ved Parolbefaling af 29. Juni 1808 blev forbudt at grave Huller i Fællederne for derved at fremskaffe Alignementspunkter.

Fra 11. Juni til 5. November 1853 optraadte Koleraen som bekendt overordentlig stærkt her i København, og under Sygdommen blev der opslaaet en Del Barakker paa Østerfælled, der hvor nu Lægeforeningens Boliger findes.

I 1863 betales der for Græsning af 1 Ko: 2 Rdl. og for 1 Hest: 3 Rdl., 6 Aar senere er Prisen fordoblet, og for 1 Lam betales nu 32 Sk. Der maatte græsse indtil 825 Kreaturer, og Fællederne var endnu paa ca. 400 Tdr. Land. I 1879 var de svundet ind til 270 Tdr. Land, nemlig Blegdamsfælleden 127, Nørrefælled 67 og Østerfælled 76.

I 1909 var de ældgamle Fælleders Saga endelig forbi; den Rest, der var tilbage, skulde omordnes til den saakaldte »Fælledpark«, og i April Maaned d. A. blev det første lille spæde Træ plantet derude. Snart rejste Træer og Buske sig, den smukke Sø med Broen blev anlagt, og efterhaanden anlagdes Veje og Stier, og Parken var færdig. De i Begyndelsen næppe mandshøje Træer skød rask i Vejret i den frodige Jordbund, og Parkens mange Skønheder kom derved efterhaanden mere og mere til deres Ret. De bredt anlagde Veje kunde vidne om, at man vistnok har tænkt sig et Sidestykke til Paris's Boulogneskov; men denne Tanke vil næppe nogensinde blive realiseret, og det af to Grunde. For det første fordi den brede Hovedvej jo i Grunden løber blindt ud ad

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Nørrebrokanten til uden noget egentlig bestemt Maal, og for det andet fordi man nu en Gang næppe kan tænke sig en Boulogneskovs Pragtudfoldelse i Forbindelse med en Folkepark. En af Parkens største Mangler er da ogsaa den, at man ved dens Anlæg ikke respekterede Folkets Røst, der krævede de fra Arilds Tid traadte Genveje over det store Terræn bevarede. Senere har man ganske vist søgt at bøde herpaa; men endnu ser man alt for mange Steder, hvorledes de anlagde Spadseregange krydses af de selvbanede Stier, hvad der ikke giver noget skønt Billede, og hvad der kunde have været undgaaet, om man straks havde ladet de nye Veje i Hovedsagen følge de gamle traadte Stier.

Mærkeligt er det ogsaa, at man jævnede den forholdsvis høje saakaldte »Rytterbakke«, der laa paa Blegdamsfælleden omtrent oppe ved Store Vibenshus og som i 1878 var bleven frembragt ad kunstig Vej, idet den var et Led i det Jordarbejde, som Militæret lod udføre her, og hvoraf den sidste Rest af Nørrefælled endnu bærer Vidne i det saakaldte »omdannede Terræn«, der blev arrangeret for at muliggøre Indøvelsen af Felttjenesten i dens elementære Former. Højen vilde have kunnet danne et smukt Oversigtspunkt i den nu saa flade Park.

Endelig er vi parat til at fortsætte vor Spadseretur ud ad Øster Allé, og paa denne Tur vil vi da medtage alt det, der paa en eller anden Maade har sat sig *et blivende Minde*.

Paa Alléens venstre Side træffer vi nærmest Hjørnet det den 3. September 1922 indviede nye Østerbros Posthus og Telegrafbygning, opført i Aarene 1920—22 efter Tegning af Slotsarkitekt Thorvald Jørgensen. Bygningen,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

med sine fire brede Søjler med joniske Kapitæler i Facaden, vil, særlig naar der en Gang af Kommunen opføres en ganske tilsvarende Bygning paa Hjørnet af Blegdamsvejen, komme til at danne en smuk og stilfuld Ramme om Indgangen til Fælledparken.

Foruden Posthuset og det imponerende »Fredens Hus«, hvilket sidste dog virker altfor kolossalt i Omgivelserne, og hvis Navn virker som en bitter Satire, naar man ser, at det er opført i Aarene 1914—15, findes der paa den vestlige Side af Alléen ialt fire Ejendomme, der alt i Folkemunde har faaet deres nom de guerre, nemlig, regnet fra Trianglen: »Villaen«, »Ligkisten«, »Palæet«, der synes at have Patricierblod i sig og endelig det strænge og dystre »Ting- og Arresthus«.

Paa Alléens højre Side har vi alt tidligere hørt fortælle om det her i 1801 anlagde Salpeterværk, der i 1807 blev omdannet til en Skanse. Senere blev her opført nogle smaa Villaer ud imod Trianglen, men disse forsvandt for den mægtige 4-Etages Bygning, der nu dominerer hele Trianglens nordre Side lige fra Østerbrogade til Øster Allé.

Hvor nu Øster Elektricitetsværk rejser sine høje Kæmpemure i 1901—02, vil sikkert mange ældre endnu kunne erindre en ejendommelig Gaard med et vist gammeltfornemt Præg over sig. Den bestod af 3 lave, tildels sammenbyggede Længer, der laa saaledes, at den aabne Plads vendte ud imod Alléen. Denne Gaard blev opført i 1804 af en oprindelig jysk Bondekarl ved Navn Steffen Smidt, der begyndte som Arbejder paa Sukkerraffinaderiet »Unionen« og efterhaanden svang sig op til Mester og som saadan indtraadte i et Interessentskab, som efter at »Unionen« var nedbrændt, opførte et Raffinaderi i Byen. Steffen Smidt havde stadig Heldet med sig, blev meget

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

velhavende, købte dels Ejendommen Grøndal, dels et andet stort Sukkerraffinaderi i Bredgade. Han købte ogsaa en Del af det gamle Salpeterværks Grund foran i Øster Allé, opførte her med stor Bekostning den oven for omtalte Bygning som en Slags Sommerresidens.

Livet gentager sig stadig, og ligesom vi under Verdenskrigen har truffet utallige Tilfælde, hvor Personer —

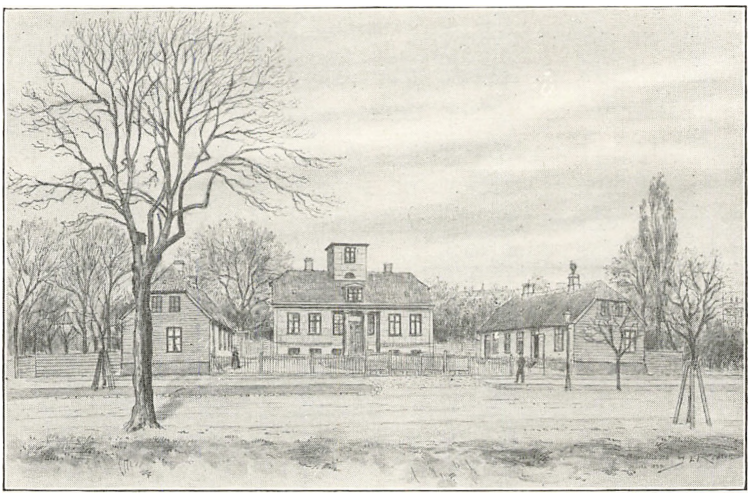

Saltværket i Østerfælled-Allé 1884. (Tilhører Dr. med. *Halk.*)

per fas et nefas — har gjort sig selv til rige og velhavende Mænd, oftest paa Bekostning af andre, saaledes gik det ogsaa under Krigen 1807—14. Smidt begik Falskneri med Salg af Sukker, og da Priserne saa atter var stærkt for nedadgaaende, og han ikke længere formaaede at skjule Falskneriet med nye Triks, tog han Livet af sig. Nogle Aar senere blev hans Karl, der havde været hans fortrolige, og som beboede en Del af Gaarden, myrdet, fordi man troede om ham, at han var meget rig. — I vor Tid har altsaa Øster Elektricitetsværk rejst sig paa Grunden.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Nogle Skridt videre, og vi træffer paa et Afsnit af de ældre Byggeforeningshuse, der kom til at danne det meste af Olufsvej. Vejens lige Numre af disse Huse er opført i 1874, de ulige i 1877.

Atter nogle Skridt videre og vi træffer paa den ældste Del af Lægeforeningens Boliger. I Sommeren 1853 rasede Koleraen, som den foreløbig sidste virkelig store Epidemi i vor By, der jo særlig i ældre Tider med faa Aars Mellemrum har været hjemsøgt af talrige pestagtige Sygdomme. Under Koleraen blev det, som ovenfor anført, nødvendigt paa dette Sted, der jo den Gang hørte til Øster Fælled, at opslaa en Del Barakker; dette gav Anledning til, at Lægeforeningen tog Affære og her lod opføre 6 Længer med smaa Lejligheder til mindre bemidlede Mennesker, hvorved der skete en Aflastning af nogle af de mest ubeboelige Lejligheder i den gamle By.

Hvor den til Lægeforeningens Boliger hørende Grund slipper op, begyndte endnu i vore Dage Østerfælled, og det første Indgreb i denne skete først i September 1876, da Grundstenen til St. Jacobs Kirke blev nedlagt paa en Grund, der var en Gave fra Krigsministeriet og Københavns Kommune i Forening.

Gardehusarkasernen blev opført i Aarene 1896—98 og det næste store Indgreb her foregik i 1911, da en stor Del af Fælleden blev inddraget under Stadion.

Mellem Husarkasernen og Stadion findes i denne Del af Fælledparken rejst en Bautasten med følgende Indskrift:

Til Minde om
Marineflyveren Ulrik Birch.
Han blev det første
danske Offer for Flyvningen
10. Oktober 1913.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Stenen, der blev afsløret den 1. Februar 1916, er modelleret af Georg Ulmer. Der er over for denne Mindesten, som iøvrigt over for saa mange andre moderne af samme Slags, skellig Grund til at forbavses over den mærkelige hart ad ulæselige Maade, paa hvilken vore Dages Kunstnere anbringer en saadan Inskription. Selv om man er nok saa lovlydig og ikke holder af at træde uden for de afstukne Veje, der her oven i Købet er forsynet med en lav Indhegning, er man dog nødt til at gøre det for at kunne læse Indskriften paa Stenen, i den Grad er Bogstaverne kilede tæt op og ind i hverandre. Prøv f. Eks. paa at læse Inskriptionen paa Mylius-Erichsens-Stenen paa Langelinie eller paa Mindesmærket for de frivillige fra de nordiske Lande inde paa Smedelinien, og man vil opgive Ævret paa Halvvejen, fordi det næsten er som at løse en Rebus. Disse Udslag af Kunstneridéer er en stor Uret over for den, hvis Minde man vil hædre; thi den, der intet aner om, for hvem Bautastenen i Fælledparken er opsat, vil aldrig kunne faa det at vide, medmindre han bryder ind over Indhegningen og derefter ved Hjælp af en Pegepind staver sig igennem Inskriptionen.

Et Stykke videre ud ad Øster Allé træffer vi paa vor højre Haand en ganske tarvelig opretstaaende utilhugget Granitsten paa en lille Jordhøj. Det er et sørgeligt Minde, der knytter sig til denne Sten; den taler sit eget Sprog om en sindssyg Konge, hans ulykkelige 19-aarige Dronning og en i visse Maader genial Minister, der imidlertid tillige var en samvittighedsløs Forfører, og som tilmed, da det endelig kom til Stykket, var saa fej og uridderlig, at han tilstod sit Forhold til Dronningen og endog undskyldte sig med, at Lejligheden og den naturlige Svaghed over for Kvinder var vanskelig at modstaa.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vi kender jo alle Historien om Struensee og Brandt's Fængsling hin Nat i Januar 1772, deres Transport ud til Kastellet, Forhørene og Dommen, der faldt i Kommandantboligen i Kastellet. Den 28. April s. A. blev de ulykkelige hver i sin Vogn og ledsaget af Officerer og et Kommando til Hest, ført ud paa Østerfælled, hvor

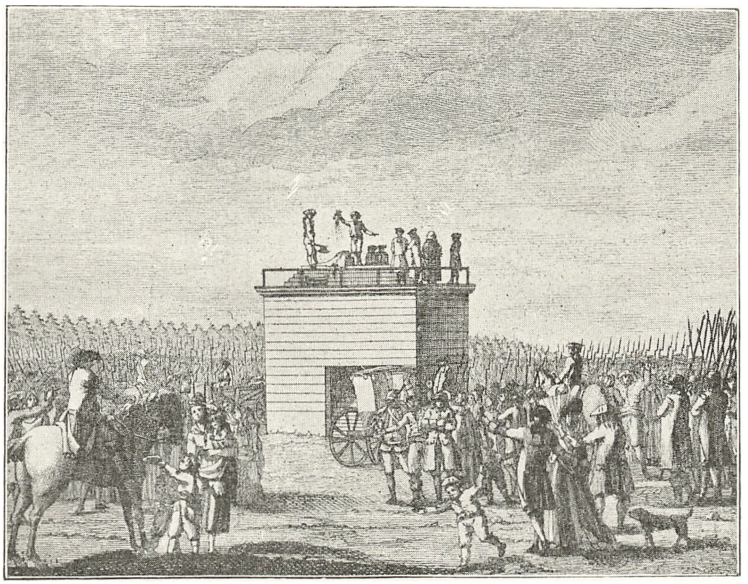

Struensees og Brandts Henrettelse.

Skafottet var rejst paa dette Sted. Brandt fik først den højre Haand og derefter Hovedet afhugget, medens Struensee holdt nedenfor i sin Vogn og kunde høre de Hug, der skilte hans Ven af med Livet. Bagefter kom Turen til ham, og for at Retfærdigheden kunde ske fuld Fyldest, blev deres Legemer bagefter parterede og lagt paa Stejle og Hjul, som et Bytte for Himlens Fugle.

Det siges, at Byen paa denne Dag var som uddød,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

alle skulde de ud for at se paa den frygtelige Eksekution og faa den Harme afsvalet, hvortil man efterhaanden havde svunget sig op over for de to ulykkelige Grever. Men det gik her, som det næsten altid gaar; da man først havde faaet Hævnlysten tilfredsstillet, slog Stemningen ret hurtig om i sin Modsætning.

De legemlige Rester blev senere bragt ud til Retterstedet paa Vesterbro, *der*, hvor nu »Folkets Hus« og Amerika Mølle ligger, hvilket skulde være sket efter Hoffets Ønske, for at man fra Frederiksberg Slot kunde glæde sig over Synet; men det er mulig kun en Paastand, fremstaaet maaske netop af Omslaget i Stemningen.

Efterhaanden naar vi ud til, hvor Fælledparkens store brede Promenadevej krydser Øster Allé. Gaar vi et Stykke tilvenstre ad denne Vej, vil vi træffe paa Mindesmærket over Ole Syversen. Det skal straks siges, at Monumentet er smukt; men atter her lader den samme Indvending sig rejse som ved Monumentet for Ulrik Birch. Dertil kommer, at man i en for øjensynlig Grad mærker Hensigten og bliver forstemt. Billedet af den Mand, man har villet hædre, har man anbragt paa Bagsiden, medens »Propagandaen« vender sin Side ud imod Vejen. Forsiden er unægtelig ret smuk, idet den viser en Arbejder, der er ifærd med at grave nogle Tidsler op, medens Kornstraaene rejser sig kækt, og under det hele staar følgende Inskription:

Er det tærende Ukrudt først borte
med Rod og med Top
kan det nærende Korn vokse frodigt
og kærnefuldt op.

Men der er rigtignok den øjensynlige Inkonsekvens herved, at man sandelig ikke faar Brændevin af Tidslerne, men derimod af Kornet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bagsiden af Stenen bærer følgende Indskrift:

Ole Syversen
Læreren og Menneskevennen
stiftede 3. Sept. 1843
den første danske Afholdsforening.

Han stred og led og døde for sin Sag
saa ej dens Morgenrøde blive Dag.
Skal Dag og Lys fuldt sejre kræves Daad
Hent Styrke til den i hans vise Raad.
Rejst af danske Afholdsfolk 1914.

Der møder os nu intet mere af Betydning, før vi naar til vort Endemaal: Vejsammenstødet ved Store Vibenshus. Udstraalende fra Lyngbyvejens sydlige Ende har vi, foruden den af os nylig passerede Øster Allé, endvidere Nørre Allé og de to Grene af Jagtvejen, og ind imellem disse Veje skød sig i Fortiden alle tre Fælleder sammen i dette Centrum.

Om Øster Allé skal endnu kun bemærkes, at den elektriske Sporvogn den 30. December 1904 for første Gang ad et enkelt Spor førtes ud til Store Vibenshus, senere forlængedes det til nuværende Ragnagade. I 1910, efter at Alléen var blevet betydelig udvidet med Spadsere- og Cyclesti mod Øst og Cyclesti, Ridesti, dobbelt Spor og Spadseresti mod Vest, førtes Sporvognen helt ud til den første Jernbaneoverskæring, hvor der atter i en senere Tid dannedes en »Sløjfe« ind over en Del af Vognmandsmarken.

Nørre Allé er anlagt samtidig med Øster Allé. Jagtvejen fra Falkonérgaarden til Store Vibenshus er anlagt i 1750, Resten ud til Lille Vibenshus derimod først i 1768.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Store Vibenshus's Historie gaar langt tilbage i Tiden og stammer fra en Tid, hvor Betegnelsen: »Kongevej« virkelig bares med rette, eftersom det kun var tilladt Kongen og Kongehuset, samt dem, der af sær kongelig Naade var forsynet med Nøgle, at benytte denne; den var nemlig indhegnet og forsynet med mange Led. Paa Tinge og fra Prædikestole blev det i 1649 og 1658 kundgjort, at ingen andre maatte køre paa Kongens Vej, hvis de ikke vilde udsætte sig for at miste deres Heste. Jævnsides Kongevejen løb en anden Kørevej, der særlig ved Vintertid var ilde at fare paa, og man vil derfor forstaa, at det var fristende at tage sig Forlov, hvor Lejlighed tilbød sig; men for at hindre dette beskikkedes der Mænd til at have Tilsyn med Kongevejen og til at lade Bønderne istandsætte den, naar det gjordes fornødent, medens de dog selv skulde besørge alle Smaareparationer med Tømmer og Brædder. Til Bolig for disse Mænd rejstes der Huse, der fortrinsvis laa ved Portene og Leddene, og som efterhaanden gik over til at blive Bedesteder eller Kroer. Store Vibenshus har i sin Oprindelse været et saadant Hus.

Det ældste vi hører om Store Vibenshus er et Brev af 16. Juni 1669 fra Frederik den III til en Jens Pedersen; det hedder heri, »..... at vi efter allerunderdanigste Ansøgning og Begæring allernaadigst har bevilget og tilladt, at Jens Pederssen, boende i det Hus ved vor Vej herfra til Frederiksborg, som kaldes Vibenshus, maa samme Hus udi sin og sin Hustrus Livs Tid (eller saa lenge de dend tienniste oc schyldighed uden billig klage deraf beuiisser (beviser), som de med rette pligtig er) niude (nyde) og beholde«.

Som det var Skik og Brug i hine Tider, skulde en saadan af Kongen personlig tilstaaet Bevilling atter fornyes, naar

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en ny Konge kom paa Tronen, og vi ser da ogsaa, at Bevillingen stadfæstes den 12. September 1670 af Sønnen, Christian den V. Det hedder heri: »..... at vi til ydermere Konfirmation paa vor elskelige kære Hr. Faders salig og højlovlig Ihukommelse allernaadigst har bevilget og tilladt, saa og ..... at Jens Pederssøn, boendis j det huus ved voris vey her fra til Friderichsborg, som kaldis Vifvens huus, maa samme huus udj sin og sin hustruis lifs tid eller saalenge de den tienneste og skyldighed uden billig klage der af beviser, som de med rette pligtige ere, niude og beholde .....«.

I en Synsforretning af 14. December 1682 over Københavns udenbys Jorder ses det, at Huset endnu har samme Indehaver, thi der staar om det, at »Jens Pedersens wenge strecker sig øster oc wester, ligger jmellem Brygger wangen oc Fælleden. 1 Skp. 1 Alb.«

I 1694 har Huset skiftet Ejer — eller vel snarere Lejer — thi i en Jordebog fra d. A. hedder det: »Christen Andersen i Wibenshuus hafver tilforn ey gifvet jordskyld, huorfor weledle magistraten hafver befallet dend 12 februarij anno 1691, at huusets tilliggende skulle efftermaales og til enn aarlig afgifft taxeris, som strax dereffter af sign. Søren Rasmusen Hiortzhøy og sign. Hans Jacobsen Mandix er forrettet, dend grund under huuset, gaardsrommet og enn liden hauge derhoes er iche maalt eller beregnet. Lengden fra huuset og i øster 108 allen, breden i dend wester ende 40 allen, breden i dend øster ende 48 allen. Er taxerit for aarlig afgifft til huer Nyaar 2 rdlr.«

Den 25. Februar 1707 foreligger der en Skrivelse fra Frederik den IV til Byfogden i København, Friderich Eisenberg, angaaende at denne havde dømt i en Sag, under hvilken den daværende Lejer af Vibenshus, Ernst

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Henrichssen, havde været i Slagsmaal med en Brygger Jens Svendsens Karl, fordi denne ikke vilde lystre ham, da han efter sin Pligt forbød ham at køre paa Kongevejen. Dommen blev ophævet, ikke fordi Ernst Henrichssen ikke havde gjort sin Pligt, men fordi Huset befandtes at høre under Københavns Birk og ikke under København.

Endelig hører vi i August 1723 Tale om, at Byens Brændevinsbrændere, formentlig for at opnaa et eller andet Gode, har sammenrottet sig og er blevet enige om at mødes samlede ved Store Vibenshus for der at overrække Majestæten — det var Frederik den IV — deres Ansøgning, naar han paa Rejsen ind fra Fredensborg passerede Stedet, en Handling der blev betegnet af Kongen som en »utilbørlig Optræden«, der »kunde have fortjent vor Unaade og stor Straf«, men som dog afsluttedes med, at Politimesteren skulde give dem »en alvorlig Reprimande og Pardon i Kongens Navn samt lade dem fri for Arrest«.

Af alt dette fremgaar imidlertid intet om Krohold, og Dr. O. Nielsen taler da ogsaa om, at Store Vibenshus først nævnes som Værtshus fra 1723. Dette er imidlertid ikke ganske rigtigt; dets Rolle som saadan gaar i hvert Fald mindst 30—40 Aar længere tilbage i Tiden; thi i en Krigsretssag fra August 1692 hører vi om nogle Underofficerer fra Kastellet, der, efter først at have siddet og drukket i en Kælder ved Stranden, begiver sig til Store Vibenshus, hvor de træffer to Fruentimmer, med hvem de gaar til Lundehuset og spiller Kegler, for derefter atter at gaa tilbage til Store Vibenshus, hvor de kappedes om, hvem der kunde drikke mest, hvoraf Følgen sluttelig atter var, at de kom i et mægtigt Slagsmaal, efter at have drukket ialt 8 Kander Øl.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det vides ikke med Sikkerhed, hvorfra Navnet Vibenshus stammer, men det anses i hvert Fald for urigtigt, at det skulde staa i Forbindelse med den bekendte københavnske Borgmester Mikkel Vibe; derimod har en Jens Jensen Vibe og hans Søn Lars i Tiden fra 1708—35 efter hinanden været Værter i Lille Vibenshus, der er opført noget senere end 1682, og som ogsaa tidligt nævnes som Værtshus.

Store Vibenshus. (Tilhører Dr. med. *Halk.*)

Saa staar vi da endelig ved det Maal, som vi satte os for vor Spadseretur. Det vilde være fristende herfra at kaste et lille Blik videre ud ad Lyngbyvej, hvor der sikkert frembyder sig interessante historiske Enkeltheder om Bygninger som Christineberg Mølle, Haraldsgaard Tre Flasker Kro og Vangehuset overfor Halvmilepælen, den man i vore Dage pietetsløst har fjernet, skønt den

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ikke stod et Menneske i Vejen; men — alt skal jo have en Grænse.

Til Slut vil vi kun i Forbigaaende fortælle, hvad sikkert kun de færreste aner, at der i det 13. Aarhundrede uden for Store Vibenshus laa en efter Datidens Forhold ret stor By, der strakte sine Jorder imellem Jagtvejen, Frederikssundsvejen, Lersøen og Strandvejen, og hvis Navn var Serridslev By. Lyngby Landevej har efter al Sandsynlighed været Serridslev ældgamle Kirkevej.

Idet jeg slutter med en Tak til hver den, der har gjort mig Følge paa min lille Spadseretur, udtaler jeg det Haab, at jeg maa have været i Stand til at fortælle et eller andet nyt, eller rettere sagt opfriske et eller andet gammelt, og skulde mit Førerskab resultere i, at man hist og her har faaet Øjet op for, at hver Plet af vor kære gamle Hovedstad, hvert et Spadestik i dens Muld og hver Sten i dens Grund er et lille Stykke Historie, og skulde jeg atter derved have bidraget lidt til, at Kærligheden til og Interessen for vor Bys Historie er vokset, skulde det være mig en Glæde og Tilfredsstillelse.

Det hedder: »Som By, saa Borger!« Men den, der ikke kender sin By og dens Historie, kan aldrig vente at blive den lig som Borger.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK